

'Ne mutlu' diyebilmek için

Türkiye, 2015'in ikinci yarısından itibaren farklı bir dönemin içine girdi. Genel itibarıyla 'rejim değişikliği' diye isimlendirilen sürecin hızlandırılmış adımlarına tanık olduk. Kürt sorununda 'diyalog ve barış' yolunun kapanması, söz konusu sürecin hem başlangıç noktası hem 'motivasyon' kaynağı ve hem de 'laik-seküler' toplumsal kesimlere dönük meşruiyet aracı olarak istismar edildi. 'Rejim değişikliği'nin yol açtığı 'laik-seküler' irtifa kaybı, Kürt realitesinin demokratik-kültürel kazanımlarına dönük taarruzun toz bulutu altında görünmez kılınmaya çalışıldı. Yerel yönetimler, kültür sanat kurumları, dayanışma birimleri... Kürtten kopartılan her parça, 'rejim değişikliği'nden muzdarip diğer 'mahallelere' takılmış anestejik serum işlevi gördü. Tekçi milliyetçilik hep taze tutuldu.

İlkokullarda her sabah okutulan 'Andımız'ın yeniden gündem olması da bu iklimde oldu. Yemin etme ehliyetleri olmayan küçük çocukları, 'Türk olduğum için mutluyum' diye her gün yemin ettirmek... 'Rejim' kaygısının üzerine eklenmiş bu zorlu ekonomik kriz günlerinde daha da mutsuz 'büyük ulus' mensubuna 'mutluluk hapi' içirmektir biraz da. Yoksa 'Ant' okunur okunmaz, zorunlu olur olmaz; şovenizm 'ant'la girmedi ki eğitim ya da toplumsal hayatımıza, çok daha köklü temelleri var. 'Ne mutlu ki Türk'üm' çizgisi, 'Andımız'ın ötesinde bir asimilasyon gerçeğidir.

Mutlu olunacak ne bir tarih ne bir güncellik vardır oysa?

Dersim'li Haydar Kang'ın daha 1949'larda verdiği dilekçelerde bahsettiği "masum ve günahsız ruhların" hayaleti dolaşırken daha memleketin üzerinde...

1915'in kırım ikliminde, "üç beş gavuru" kurtarmak için çarpınırken katledilen Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimî'nin 'devlet-millet' nezdinde hakkı verilmemişken daha...

90'ların tufanında Şırnak'tan koparılar Çukurova'ya fırlatılan çadır mahkûmlarından Gulê'nin "evde uyumak nasıl bir şeydir?" sorusu, öyle ortada dururken...

17 Ekim'de yaşamını yitiren fotoğraf ustası Ara Güler'in kapağa taşıdığımız fotoğraftaki bakır işçisinin, neo-liberal kalpanlığın kurbanı olarak, terk etmek zorunda kaldığı Maden ilçesinin bugünkü virane hali, memleketin haliyken aslında...

'Ne mutlu ki insanız' diyebilme hakkını kazanmak için eşitlik ve özgürlük umudumuz hiç tükenmesin.

İyi okumalar...

Meriv karibe bibêje 'çi serbilind im'

Türkiye, ji nêveka duyem a 2015an pê ve derbasî qonaxeke din bû. Ev pêvajo bi giştî weke 'guherîna rejîmê' hate binavkirin. Em bûn şahidên lezûbeziya wê. Bidawîbûna prosesa 'diyalog û aştiyê' ya kêşeya kurd, him weke destpêka pêvajoya navborî, him çavkaniya 'motivasyonê' ya vê pêvajoyê û him jî weke navgîna meşrûiyetê ya li ser hêlên civakî yê 'laik-sekuler' hate îstîsmarkirin. Bêhêzbûna dorhêlên 'laik-sekuler' a ku ji ber 'guherîna rejîmê' pêk hat, bi toz û tirebêlka êrîşa li ser destketiyên demokratîk-çandî yê realiteya kurd hate veşartin. Rêveberiyên xwecihî, saziyên çandî û hunerî, yekeyên hevqirtinê... Her perçeya ku ji kurdan hate quraftin, bû weke serûma anestejik bo 'taxên' ku ji 'guherîna rejîmê' aciz in. Netewperweriya yekperest timî teze hate hiştin.

Jinûve nîqaşkirina 'Sonda Me'(Andimiz) -ya ku her sibeh li dibistanan dihate xwendin- jî di vê çarçoveyê de ye. Zarokên biçûk ên ku nizanin sondxwarin çi ye, her sibeh bi darê zorê sond dixwin û dibêjin 'Serbilind im ji ber ku ez tirk im'... Di van rojên krîza aborî ya giran de, ku xema 'rejîmê' lê hatiye zêdekirin, ev tişt tê wê maneyê ku bi mensûbên 'neteweya mezin' 'heba bewtewariyê' têtê vexwarin. Nexwe "Sond" tê xwarin an nayê xwarin, dibe mecbûrî yan nabe; şovenî bi "sond"ê dest pê nekir di warê perwerdeyê de, meseleyeke hê kevintir e. Distûra 'Ez çi serbilind im ku tirk im', rastiyeke bişavtinê ye ku ji 'Sonda Me' wêdetir e. Lê belê ne tarîxek heye, ne jî îroyek heye ku meriv pê bextewar bibe.

Xeyaletên "ruhên mehsûm û bêguneh" ên ku Heyder Kang ê Dêrsimî hêj di daxwaznameyên xwe yê sala 1949an de cî dayiyê, hîn jî li ser vî welatî digere...

Di rojên qirkirinê yê sala 1915an de, qeymeqamê Licê yê bi nav Huseyîn Nesimî bo xilaskirina "çend filehan" hewl daye û ji ber vê hatiye kuştin û li cem 'dewlet û miletê' hêj heqê xwe nestendiye...

Pirsa "Xewa li mal tişteke çawa ye?" ya Gulêya yek ji mehkûmên konan ên ku di firtoneya salên 1990î de ji axa Şirnexê hatiye quraftin û ber bi Çûkûrovayê hatiye dehdan hêj jî li naverastê bê bersiv e...

Me fotoya Ara Güler -ku di 17ê Cotmehê de wefat kir- xiste bergê kovarê. Di wê fotoyê de navçeya Medenê ya ku ji neçarî ji hêla karkerên paxirê ve - ku weke qurbanên qelpezaniya neoliberal in- hatiye terkkirin, bi halê xwe yî wêran li naverastê ye û ya rast ev halê welat bixwe ye...

Ji bo bidestxistina mafê bilêvkirina 'çi serbilind im ku ez insan im', hêviya me ya wekhevîyê û azadiyê bila qet kêm nebe.

Fermo, bixwînin...

Yıl: 1 - Sayı: 5 - Kasım-Aralık 2018
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 1 - Hejmar: 5 - Sermawez-Berfanbar 2018
Kovara Du Mehi ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nüneriya Diyarbakir):
Reşo Ronahî

İletişim: 0541 514 54 97

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 50 ₺ - 12 sayı: 100 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Müslüm Üzülmaz Maden'e ne oldu?!
- 9 Receb Dildar Şar û azadî!
- 13 Dûrzan Cîrano Legleg
- 14 İbrahim Karaca Yaşamamaktan korkmak!
- 17 Furûx Feroxzad Ramûsan
- 18 Nevzat Onaran Haydar Kang'in dilekçeleri...
- 22 Bülent Gedik Marksîzm û Dîrok
- 25 Fatime Tekin Evde yatmak nasıl...
- 28 Muslum Aslan Amed
- 38 Dawud Rêbiwar Weşangeriya Kurdî
- 41 Namık K. Dinç Cumhuriyet ve gözölüş - 2
- 46 Erdal Sîpan Di tenduristiyê de feraseta bîndestiyê
- 47 M. Çiya Mazî Şîp
- 48 Nihat Gültekin Cemila Casimê Celîl
- 52 Mehmet Özyazanlar Vurun Amedspor'a!
- 54 Çorê Arda Zeman
- 55 Mehmet Çakmak Kevirên Şewitî
- 57 Mehmet Bayrak Hüseyin Nesimi Bey
- 61 Metin Yamalak Ne çevirmeli?
- 65 Cemil Oguz Varan û wendiş
- 66 Enver Özkahraman Fotoğrafın sesi
- 70 İsmâil Dîndar Wekîlê Silavan
- 73 Gülten Hayaloğlu Kaya Ditirsim
- 74 Barış Avşar Geyik ve dağ...
- 76 Tarihte o gün • Di dîrokê de we rojê
- 78 Osman Sebrî Feleka Bêbext
- 79 Ferîd Demîrel Ara Guler...

TARTIŞMA

29-37 Kürt meselesini yeniden düşünmek

Cuma Çiçek

Madenciliğin başlan-
gıcını, gelişimini,
sonuçlarını ele almak
için tarihin akışı içindeki dö-
nemeçlerden birini seçmemiz
gerekıyor. En uygun olarak 12
bin yıl öncesini, yani Neolitik
dönemin başlangıcını alabiliriz.

Qoteberçem, Newala Çori ve Çemê Xalan, yazılı olmayan, bulunan bir tarihtir. Öncelikle arpa, buğday ekiminin ilk yapıldığı, koyun keçi ve sığır gibi yaban hayvanlarının ilk defa evcilleştirildiği, tarihte ilk kez insan eliyle kerpiç ve ev tipinde barınakların yapıldığı yerler olması nedeniyle uygarlık tarihi açısından önemi büyük yerlerdir. Tarihin şafağında uygarlığa beşiklik yapmışlardır.

Yaşadığımız coğrafyanın ve de-
serüvenini anlatacağımız Ma-
den ilçesinin tarihini bilmemiz
açısından bu önemli.

Yapılan arkeolojik kazılar
sonucu; Diyarbakır-Ergani'de
bulunan Çayönü/Qoteberçem
yerleşimi (MÖ 7500-5000),
Urfa-Hilvan'da bulunan
Newala Çori (MÖ 9000-7500),
Batman'daki Çemê Xalan (MÖ
10600-10000) yıllarına tarih-
lenmektedir. Bu yerleşimler
Neolitik dönemin en belirgin ve
en erken temsilcileridir. Başka
bir ifadeyle, bu yerler, uygar-
lığın Neolitik dönemde/Taş Ça-
ğı'nda ilk önce bu coğrafyada
başladığının en iyi kanıtlarıdır.

Qoteberçem, Newala Çori ve
Çemê Xalan, yazılı olmayan,
bulunan bir tarihtir. Öncelikle
arpa, buğday ekiminin ilk ya-
pıldığı, koyun keçi ve sığır gibi
yaban hayvanlarının ilk defa
evcilleştirildiği, tarihte ilk kez
insan eliyle kerpiç ve ev tipinde
barınakların yapıldığı yerler
olması nedeniyle uygarlık tarihi

açısından önemi büyük yerler-
dir. Tarihin şafağında uygarlığa
beşiklik yapmışlardır. Bu ön-
cülük sayesinde, yani tarımın
ilk yapılışı, yaban hayvanları-
nın ilk evcilleştirilmesi, insan
eliyle ilk barınakların yapılması
gibi toplumsal ilerlemeden
dolayı nüfusta ve üretimde
yaşanan olağanüstü patlama,
daha fazla buluş ve keşiflerin
yapılmasını tetiklemiştir. Bu
yerleşim yerlerinde yaşayanlar
madencilik, kaba dokumacılık
ve pişirilmiş çanak çömlekçilik,
ayrıca şehirleşme, yazı ve kayıt
tutma alanlarında buluşlar
yaparak ya da bu buluşlara
katkıda bulunarak toplumsal
gelişmeye muazzam katkı
sunmuşlardır.

Dünyanın en eski endüstriyel bölgesi

Yapılan arkeolojik kazılara
göre dünyada madenciliğin
başlangıç noktası da Qote-
berçem, Newala Çori ve Çemê
Xalan çevresidir. Zağros ve

Toros Dağları bakır ve demir cevherleri bakımından zengin bir alandır. Ve Antik Çağ insanları bu alanda bulunan maden kaynaklarını işletmeyi gerçekleştirmiştir. Belgelerden bunu rahatlıkla okuyabiliriz. Harvard Üniversitesi (ABD) Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehrdad R. Izady yaptığı araştırmalar sonucunda; "İnsan ırkını taş devrinden devrimci maden (sırasıyla bakır, bronz ve demir) çağına taşıyan kimi ilk madencilik teknolojilerinin gelişimi"nin "Diyarbakır yakınında bulunan 8000 yıllık Çayönü bölgesinde" gerçekleştiğini yazmaktadır. (Bir El Kitabı Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul-2004, s. 392)

Izady, yine aynı kitabın bir başka yerinde ise şunları yazmaktadır: "Çayönü'ndeki topluluk, dünyanın, madencilğe başvurduğu kanıtlanmış olan iki topluluğundan biri olmuştur (Braidwood 1969, Caldwell 1967). Burada keşfedilen bakır aletler, MÖ 5. binyılın birinci yarısına tarihlenmektedir... Çayönü'nde bronz aletler MÖ 4. binyılda ortaya çıkmaktadır; Avrupa'da ortaya çıkmalarından tamı tamına 2000 yıl önce..."

Mezopotamya'nın alüvyonlu ovaları neredeyse tümüyle maden rezervlerinden yoksunken, Zağros, Toros, Amanos Dağları, ayrıca Cudi volkanik oluşumları böyle rezervlerle dolup taşmaktadır. Gerçekten de, Çayönü'nü çevreleyen bölge, dünyanın yaşayan en eski endüstriyel yerleşim bölgesi olarak adlandırılabilir; çünkü neredeyse 7000 yıl önce başlayan bakır dökümlerinden ve bakır alaşımlarından yapıma

eşya üreticiliği günümüzde de devam etmektedir." (M. R. Izady, age., s. 64)

Nihat Karademir ise Osmanlı'nın Son Yüzyılında KÜRTLER kitabında Ergani Bakır Maden İşletmesi'nin 1800'lü yıllardaki durumunu şu sözlerle anlatmaktadır: "Bölge [Kürdistan] özellikle maden kaynakları bakımından çok zengindir. Maden-i Hümayun kazasında bir zamanlar gümüş madeni de bulunmasına rağmen, son dönemlerde sadece bakır madeni işlenmektedir. Ergani'de bulunan ve yıllık kapasitesi dört yüz ton olan değerli bakır madenleri ise ilkel şartlarda ve Avusturyalı maden uzmanlarının nezaretinde, Rum maden işçileri tarafından işlenmektedir. Bu madenler, bazen madenlerin keşfinin kendi ülkelerinin yabancı orduların işgaline uğramasıyla sonuçlanacağından endişe eden Kürtlerin tepkilerinden dolayı, ama çoğunlukla yöneticilerin yolsuzlukları, teknolojik yetersizlik ve maliyetleri artıran bakımsız yollar yüzünden verimsiz çalıştırılmaktadır. Nitekim hükümet Ergani madenlerinin daha verimli işletilmesi için bazı teşebbüslerde bulunmuş, ancak maden bölgesinin limanlara olan uzaklığının sebep olduğu aşırı nakliye maliyetinden dolayı istenen verim alınmamıştır." (Nûbihar Yayınları, 2017 İstanbul, s. 368-369.)

Cumhuriyetin kuruluş döneminde, 1930'lu yıllarda, Kemalist kadro Batı'dan kredi arayışına girdi. "Muvafak olamayınca da Rusya'ya yönelmek zorunda kaldı. Bu dönemde Birinci Beş Yıllık

Sanayi Plânı (BBYSP) Sovyet uzmanlarınca hazırlandığı için adına 'Orlof Plânı' adı verildi. Bu plân dâhiline Ergani Bakır Maden İşletmeleri de alındı." (Dr. Hüseyin Koca, Yakın Tarih'ten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları /Umumi Müfettişlikten Olağanüstü Hal Valiliğine, Mikro Yayınları Bilimsel Araştırma Dizisi, Konya, s. 391)

Mediha Baysal, 1937 yılında Devlet Basımevi tarafından basılan Ergani Bakır Yatağı (1937) kitabında bakır madeninin önemi üzerinde durur. Hem devletin resmi bir belgesinde Maden'den hâlâ Ergani diye bahsediyor oluşunu hem de böylesine zengin bakır yataklarına sahip olmasına karşın uygulanan yanlış ekonomik politikalar sonucu kapatılan bir işletmenin tarihini ve ekonomiye katkısını bilmemiz açısından önemli bir kaynak özelliği taşıyan kitaptan sadece üç cümle:

"Anadolu'da bakır istihsal edil-
mek için izni alınmış madenler
pek çoktur. Fakat bunlar içinde
ihracat yapabilecek kadar zengin
yataklar azdır. Türkiye'deki bakır
havzaları içinde bilhassa Erga-
ni'nin iktisadî bakımdan büyük
bir kıymeti vardır." (Age., s. 7)

Ey işçileri koruyan 'Ergane Atena'!

Bu büyük kıymetin değerini ne
yazık ki bilemedik, Ergani Bakır
Maden İşletmesi'nin yerinde
şimdi yellere esiyor. Tarihini
ve ekonomik kaynaklarının
kıymetini bilmeyenler tarihi ve
ekonomik mirasları koruyabi-
lirler miydi zaten?

Ergani bakır madeni ocakla-
rının dünyada bilinen en eski
maden ocaklarından biri olduğu
dünya bilim çevrelerince kabul
edilmekte ve Çayönü/Qoteber-
çem'de dünyanın başka yerle-
rinden 2 bin yıl önce madencilik-
çe geçildiği, tüm tarihî çağlarda
da önemini hep koruduğu
belirtilmektedir (*Max-Planck
Institute, Çayönü and the Begin-
nings of Metallurg*).

Birçok araştırmacı, bugün-
kü Ergani adına temel teşkil
eden *Arghini* yer adının *arg*
kelimesinden, geniş anlamda
maden ve diğer metaller kar-
şılığında kullanıldığını, maden
yeri anlamına geldiğini belirt-
mektedir¹. Ergani ve Maden

1 Yerli ve yabancı pek çok araştırmacı,
tarihi belgeler ve tarihten gelen iliş-
kiler nedeniyle çoğu kez Ergani (Di-
yarbakır) ve Maden (Elazığ) ilçelerini
karıştırmaktadır. Maden ilçesinde
bulunan bakır madenin Ergani
ismiyle özdeşleşmiş olması, 1846
yılında Ergani Sancak merkezini
Ergani'den Maden'e taşınması ve
bu taşınmayla birlikte isminin Erga-
nimaden Sancağı olarak değiştirilip

**Maden, ateş, bakır, demir
işliği ve işçi sözcükleri
Ergani ve Maden'in içinde
yer aldığı coğrafyaya
aslında hiç de yabancı
sözcükler değil. Ergani ve
Maden isimleri ile tarihî
zenginlikteki arkeolojik
buluntular bunun kanıtıdır.**

hep birlikte telaffuz edilmiştir.
Ergani sınırları içinde, çok eski
bir yerleşim yeri olan ve eski
bakır atölyelerine verilen isimle
anılan Kalhana (Yolköprü)
köyü, Maden'deki bakır madeni
cevheri (Erganibakır) ve buna
bağlı olarak *Ergani Bakır Ma-
den İşletmesi*'nin varlığı bu savı
doğrulamaktadır. Bu bakır ve
maden işçiliğinden olacak ki,
Eski Yunanlar işçileri koruyan
mitolojik tanrıçaları Atena için,
"İşçi Atena" anlamında "Erga-
ne Atena" demişlerdir. (*Yaşar
Atan, Akdeniz Tanrıları, Evren-
sel Basım Yayın, s. 83-91*)

Maden, ateş, bakır, demir
işliği ve işçi sözcükleri Ergani
ve Maden'in içinde yer aldığı
coğrafyaya aslında hiç de
yabancı sözcükler değil. Ergani
ve Maden isimleri ile tarihî

sancağın Diyarbakır'e bağlanması,
sonra 1926 yılında 1926 tarih ve
877 sayılı yasayla Türkiye'de yapı-
lan yeni idari düzenlemeyle sancak
yönetimlerine son verilmesi, Erga-
nimaden Sancağı'nın lağvedilmesi
ve Ergani'nin ilçe olarak Osmaniye
adı ile Diyarbakır'e, Maden'in Erga-
ni Madeni adı ile ilçe olarak Elâziz'e
bağlanması ve ardından Osmaniye
ve Ergani Madeni ismi tutmayınca
26 Nisan 1937 tarih ve 3589 sayılı
yasayla yeniden "*Ergani Osmaniye
kazasının adı (Ergani)*", "*Ergani Ma-
deni kazasının adı (Maden)*" olarak
değiştirilmesi gibi gelişmeler bu ka-
rışıklıklara neden olmuştur.

zenginlikteki arkeolojik bulun-
tular bunun kanıtıdır.

Hüzünlü sonbaharını yaşayan Maden

Maden ilçesi (Elazığ), Dicle
Nehri'nin sağ kıyısına hâkim
bir yamaç üzerine kuruludur.
Tarihi bir mekândır, geçmiş
çok eskilere dayanır. Kurulu-
şu nedeni burada bulunan bakır
madenin bulunması ve işle-
tilmesidir.

Cumhuriyetten sonra Etibank
Ergani Bakır Maden İşletmesi
adı ile faaliyet gösteren işlet-
me yanlış politikalar ve kötü
yönetimlerin sonucu olarak
kapatıldı, artık yok². Fabrika ka-
patılınca Maden'de çalışanlar,
yaşayanlar Maden'i terkede-
rek başka diyarlara göçmeye
başladı. İşçi kasabası Maden
çöküş sürecine girdi. Toplam
nüfus 1975 yılında 15 bin 151
iken, 2013'te 5 bin 125'e düştü.

Fabrikanın kapatılması çok
büyük bir kayıp oldu. Emek ve
alın teriyle var edilen kıymetli
bir miras yok oldu. Maden ka-
sabası da önemini yitirip viran
oldu. Şimdi hüzünlü sonbaha-
rını yaşıyor artık.

Bu bölümde geçmişe yolcu-
luğa çıkıp Maden ile ilgili bazı
anılarımı, duygu ve düşüncele-
rimi paylaşmak istiyorum.

Maden'den anılar...

1975 yılı yazında 60 iş günü
olan *kimya mühendisliği staji-*

2 Ergani Bakır İşletmesi önce 1995
yılında yapılan özelleştirme ile 10
yıllığına Ber-Oner Madencilik Şir-
keti'ne, sonra 2007 yılında da iha-
leyle 22,6 milyon YTL bedelle Eti
Gümüş AŞ'ye mülkiyet hakkıyla
birlikte satıldı.

▲ Maden'deki bu duvar resminde tüten fabrika bacaları artık tütmüyor.

mı Maden'de bulunan *Etibank Ergani Bakır Maden İşletmesi*'nde yaptım. Staj dönemimde maden sahası, kırma, öğütme, flotasyon (cevher zenginleştirme), izabe, laboratuvar, asit ünitesi gibi hemen hemen tüm birimlerde çalıştım. Yemekhanesinde yemek yedim, izabede işçi çayı içtim, sendika lokalinde işçi toplantılarına katıldım. İşletmede çalışan genç devrimcilerle tanıştım. Güzel anılarım oldu. Çalışanların sıcak ilgisini ve işçilere her gün birer tane dağıtılan ve staj dönemimde bana da verilen *tayın denilen* somun ekmeğinin kokusunu ve tadını hiç unutmadım! Ayrıca 1975'te, babam Maden İlçe Müftülük binası bitişindeki caminin minaresini yapıyordu. Ben ve kardeşim Ali Haydar taş yontma, duvar örme, harç yapma ve malzeme taşıma gibi birçok işte babamla birlikte çalıştık. Minarenin üzerinden Maden'i kuşbakışı

seyretmenin güzelliğini hiç unutmadım, harikaydı.

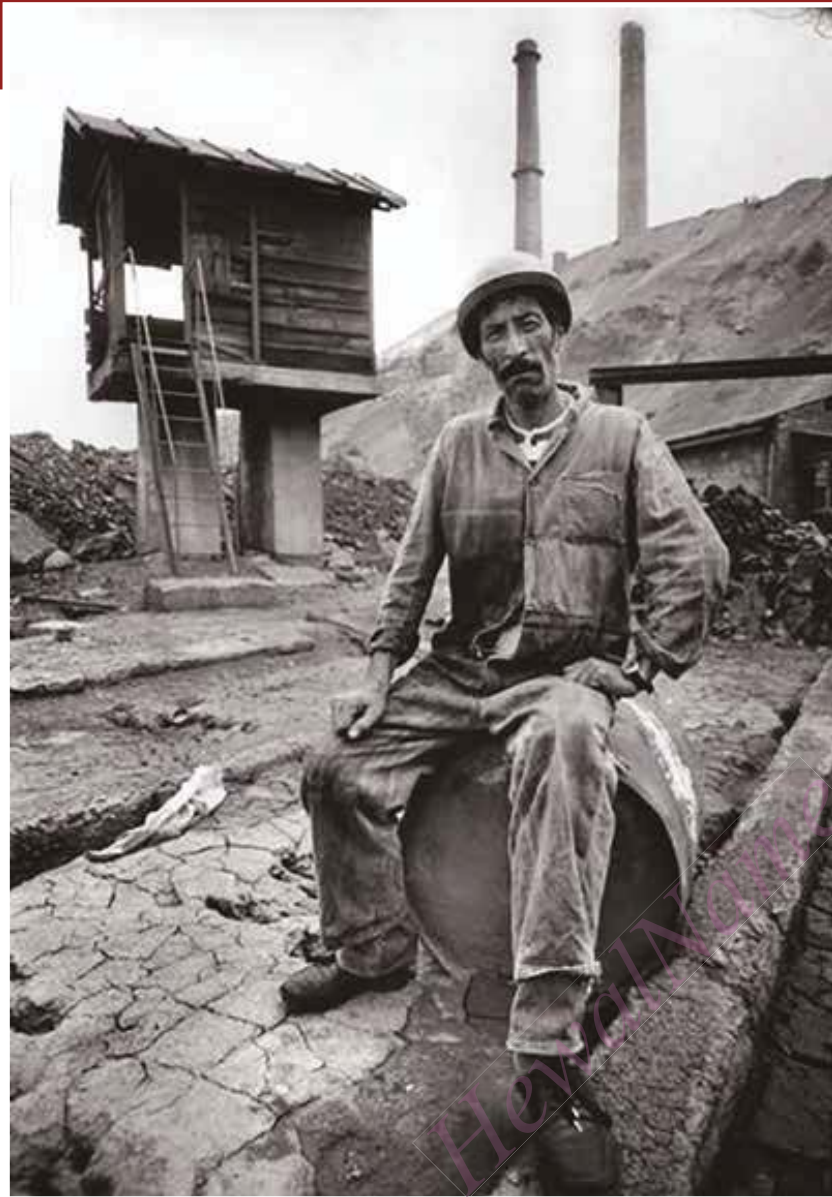
Servis arabaları bakır ve emek kokardı

Maden bakır işletmesi üç vardiya çalışırdı. Çalıştığım dönemde 163 memur, 2665 işçi olmak üzere toplam 2828

“ Sınıf ve kitle sendikacılığında çok uzak olsalar da gerçek anlamıyla ilk defa sendika, sözleşme, sigorta, iş güvencesi, grev gibi sözcükleri bu işletmede çalışanlardan duydum ve anlamlarını kavradım. Sadece ben değil, tüm çevre köy ve ilçelerde yaşayanlar da söz konusu sözcükleri bu fabrika çalışanlarından duymuştur.

personel vardı, 1994'te toplam personel sayısı 191'e düşmüştü! Fabrikada çalışan işçilerin bir kısmı Erganiliydi ve bu nedenle, Maden'e Ergani'den sabah, akşam ve gece Belediye Parkı'nın önünden işçi servisleri kalkardı. Parkın karşısında, 1970'li yıllarda Yahya amcam ve babam farklı tarihlerde kahve çalıştırırlardı. Bu kahvelerde zaman zaman ben de çalıştım. İşçiler servislere binmeden önce kahvede veya kahve önünde oturur sohbet eder, tartışır, oyun oynar ve çaylarını içerlerdi. Kahvelerdeki bu çalışmalarım ve işçilerle tanışıklığımın, Maden'de çalışan işçilerle samimi sıcak ilişkiler kurmama çok faydası oldu. Staj yaptığım zaman, Ergani'den işçilerle birlikte aynı servise binip fabrikaya gidip geliyordum: Servis arabaları bakır ve emek kokuyordu.

Fabrikada çalışan işçiler arasında kahvelerde, sendika

▲ Fotoğraf: Ara Güler, Ergani bakır madeni işçisi, Maden kasabası, 1983.

lokalinde kendi aralarındaki konuşmalarda ve sendika seçimlerinde Erganililer ile başka kasabalılar, Cumhuriyet Halk Partililer ile Adalet Partililer arasında bitmez tükenmez kıyasıya bir tartışma, mücadele vardı. Sınıf ve kitle sendikacılığından çok uzak olsalar da gerçek anlamıyla ilk defa sendika, sözleşme, sigorta, iş güvencesi, grev gibi sözcükleri bu işletmede çalışanlardan duydum ve anlamlarını kavradım. Sadece ben değil, tüm çevre köy ve ilçelerde yaşayanlar da söz konusu sözcük-

leri bu fabrika çalışanlarından duymuştur diyebilirim.

Fabrika şimdi çalışmıyor. Çalışanı ve çalışmayısıyla binlerce insan Ergani Bakır Maden İşletmesi'nden ekmek yedi. Ama tüm Türkiye'de olduğu gibi başta işletmenin yöneticileri ve sarı sendikacılar olmak üzere çoğu kişi çalıştıkları kurumları hiç düşünmedi, taş üstüne taş bırakmadılar, ekmek yedikleri kurumları hor ve bilinçsizce kullandılar. Özelleştirme politikasıyla birlikte şimdi ne bakır

işletme kurumu, ne çalışan işçi, ne de ekmek kaldı!

Bölgedeki ilk tenis kortu

Oysa 1970'li yıllarda Maden ne çok canlı, hareketli ve çekim merkezi olan bir kasabaydı. İnsanlar çalışmanın ve üretmenin mutluluğunu yaşıyordu. Solgun olsa da, yüzler gülüyordu. Çarşı pazar insan kaynıyordu. Kahveler, lokantalar, bakkal dükkânları, oteller işlekti. İşletmenin ve işçilerin çalışıyor oluşu nedeniyle esnafın keyfi yerindeydi. İnsanlar iş bulup çalışmak, işyeri açmak, bir şeyler satmak için trenle, arabayla, binek hayvanlarıyla Maden'e gelirdi. Tren istasyonunda, garda katar ve vagonlar sürekli hareket halindeydi; durmadan yük, malzeme, bakır, yolcu taşırdı. Sinema ve kadın kuaförleri kasabaya renk katıyordu. İşletmeye bağlı çalışan hastane, tüm çevredeki insanların sağlık sorunlarına derman olmaya çalışıyordu. Kürdistan'da ilk tenis kortu 1936 sonrasında halkla ilişkisi olmayan işletmenin seçkin yöneticileri için Maden'e yapılmış ve tenis kortunun bulunduğu semtin adı bu münasebetle *Tennis* olarak anılırdı. Evler bakımlı, badanalı ve şirindi; yamaçlara kibrit kutusu gibi birbirinin üzerine oturtulmuş vaziyetteydiler. Mahalleler geceleri ışıl ışıl parlar, sanki gökyüzündeki yıldızlara özenerek titreşip sürekli göz kırparlardı.

Şimdi hepsi hayal oldu:

Evler viraneye, kasaba hayalet bir kente dönüştü.

Emek ve üretimin olmadığı bir yerde hayat da tutunamıyor maalesef! 🌹

► Şar û azadî

RECEB DILDAR

Şara te rengîn, rûyê te xemgîn e.
Xemgîniya neazadbûnê... Roja wê şara rengîn dan ser serê te, azadîya te di bin kumê bin şarê de veşartin.

Navê asaletê li şara serê te kirin û hemû azadîyên te, di bin wê asaletê de tune kirin.

Gotin; kena jinê şerm e û kena te avêtin nav bîra asaletê, nehîştin tu têra dilê xwe bikenî. Gotin; gava dimeşî xwe li ba neke, li asaleta te nayê, şerm e, "bi usûl" bimeşe û meşa te ya xwezayî di nav mij û dûmana asaletê de tune kirin.

Bi şarekê dest danîn ser mêbûna te ya xwezayî. Awirên te yên mê çalik girtine.

Ew ên bi ser rûyê te de berjêr diherikin, ne rîşikên şara te ne, ew dilop dilop hêsirên bindestiya te ne.

Şara serê te xemgîniya ruhê te, asaleta bindestiya te ye!

Roja te dan ber kevçî û kodikan û şara rengîn li ser porê te girêdan, azadî êdî xewneke dûr bû. Di nav wê xewnê de daristanên keskeşîn hebûn ku tu di nav de bi azadî digeriya. Her darek ji bo te malek, her candarek ji bo te hevalek bû. Gava tu li dû xezalên çavxweşik dibeziyayî, porê te, li ser milê te wek alaya azadîyê li ba dibû. Bi şarekê, bi xaniyek, bi tifikekê, tu xapandin û te alaya azadîyê teslîmî mêre xwe kir.

Di şevên heyveron de, stranên te hino hino ber bi stêrkên ezman ve pêl didan.

Tu li ku derê bextewar ba, ew der mala te bû.

Hemû avên cîhanê kaniyên te, hemû fêkîyên daran sifreyên te bûn.

Hemû mirovên li ser cîhanê hevalên te, hemû zarokên li ber şîr, li ber sînga te bûn.

Şar, bû sînora cîhana te; sînor, bûn bendên jiyana te. Ew deqên li ser şara te, hemû kul û birînên nav dilê te ne.

Guh bide dengê heyatê, ma tu dibihîzî:

Bavêje şara serê xwe, azadî li benda te ye! 🌹

► başındaki yazma, sınırın oldu hayatla!

Başındaki yazma ne kadar renkli senin, yüzün ne denli kederli...

Özgür olamamanın kederi... O rengârenk yazmayı örtüklerinde başına, özgürlüğünü de altında gizlediler.

"Asalet" dediler adına, ki özgürlüğü yok etmenin kodlarındandır!

Gülmek yakışmaz kadına, ayıptır dediler; asalet kuyusuna attılar gülüşünü, gülemedin...

Salına salına yürüme, asaletine yakışmıyor, "usulünce" yürü dediler de asaletin sisinde ve dumanında kayboldu yürüyüşün.

Bu yazmayla el koydular içinde sürgü vermiş dişi hallerine. Ondandır bakışlarının kabuk bağlamışlığı.

Saçak değil o başından aşağı sarkan, gözyaşlarıdır sanki damla damla akan.

Başındaki yazma; ruhunun kederi, ezilmişliğin asaletidir!..

Önüne kaşık çanak koydukları, saçını o renkli yazmayla boyadıkları gün, çok uzaklara savrulmuş bir hayaldi artık özgürlük: Yemyeşil ormanlar vardı orada, salına salına özgürce gezdiğin... Her ağaç senin için bir ev, börtü böcek, her canlı sana yoldaştı. Koşarken güzel gözlü ceylanların peşinden, saçların özgürlük bayrağı gibi dalgalanırdı omuzlarında... Bir yazma, bir ev, tüten bir ocakla kandırdılar seni; saçlarında dalgalanan bayrak 'koca'ya teslim şimdi, neylersin!

Şarkıların vardı, dolunaylı gecelerde gökteki yıldızlara söylenen.

Her nerede mutlulsan evin olurdu orası.

Dünyanın bütün pınarları senin, bütün meyveler sofrandı.

Bütün insanları yeryüzünün sana arkadaştı, süt isteyen çocukları sen emzirirdin.

O yazma işte, sınırın oldu senin dünyayla; zincirden sınırları hayatının. Üzerindeki renkli benekler, yüreğinde açılmış gizli yaralar...

Dinle hayatın sesini, duyuyor musun:

At başındaki yazmayı, seni bekliyor özgürlük! 🍷

teyû û tûr

Legleg

Ji malbata Ciconiidae ye. Li welatê me du cureyên wê hene: leglega spî û Leglega reş. Leglega reş pîr kêm dihê dîtin lê ya spî havînan li her çar alî dihê dîtin.

Derdora 25-30 salan dijî. Çûkekî beravî ye, koçbera havînê ye. Çileyê xwe li Efrîkayê derbas dike û serê buharê dihê.

Dirêjahiya bejnê 95-115 cm ye. Firehiya bazikan bi qasî 155-165 cm ye. Giraniya wê jî ji 2200 gram heta 4400 graman diguhere.

Rengê pişt, ser û bin bazikan spî, yê perikên baskan reş in. Ling û nikul dirêj û sorê biriqandî ne. Lê ling û nikulên çêlikan reş in. Di nava salekê de roj bi roj ling û nikulên wan jî bersore dibe.

Her sal dihê heman hêlînê ya ku li ser stûnan, kulekan, daran û avahiyên bilind ên weke minereyên camiyên çêkiriye. Bi nêrê xwe re bi doran li hêlînê dimîne. 33-34 rojan qurp dimîne. Di navbera 2-5 heban de

hêkan dike. Mezinahiya hêkan 50x82 mm ye.

Jîndarên navav û beravan, ên weke masî û beq, xwarinên wê yê sereke ne. Li bejahiyê jî xwe bi mar, marmarok, mişk, kêz, kurm, kuli û hwd. xwedî dike.

Di demsala payizê de piştî ku çêlikên xwe bi firê dixê ew jî lêdixê û diçe zivîngan xwe ya li Efrîkayê.

Ji ber ku sadiqê hevserên xwe û dê û bavên xwe yê pîr in ji aliyê yewnan û romayîyan ve weke sembola sêdaqata dê û bavên hatiye pejirandin. Li Yewnanîstanê Zagona Leglegan hatiye derxistin û zaro li gorî vê zagonê li nêrîna dê û bavê xwe hatine berpirsiyarîkirin. Ji ber vê yekê cezayê kuştina Leglegan îdam bû ye.

Ji aliyê kurdên derdora Mêrdînê ve jî di efsaneyên "Gîtê Leglegê" de cî girtîye. Li gorî vê efsaneyê dema ku dinya hinekî germ dibe Legleg bang li Ebabîlê dike û dibêje:

Biçe binêre ka li welat rewşa hewayê çewa ye?

Giya şîr hatiye yan na?

Ebabîl diçe û vedigere dibêje:

Pîr xweş e. Giya jî pîr şîr hatiye, dide çokan.

Li ser vê gotina Ebabîlê, Legleg ji zivîngan xwe dikeve rê û dihê welat. Gava digihê, dibîne ku giya hîn nû sere xwe derxistiye. Gazî Ebabîlê dike û dibêje:

Derewkarê heram, te got "Giya li çokê ye". Ka li çokê ye!?

Li ser vê yekê Ebabîl diçe nav giya û dibêje:

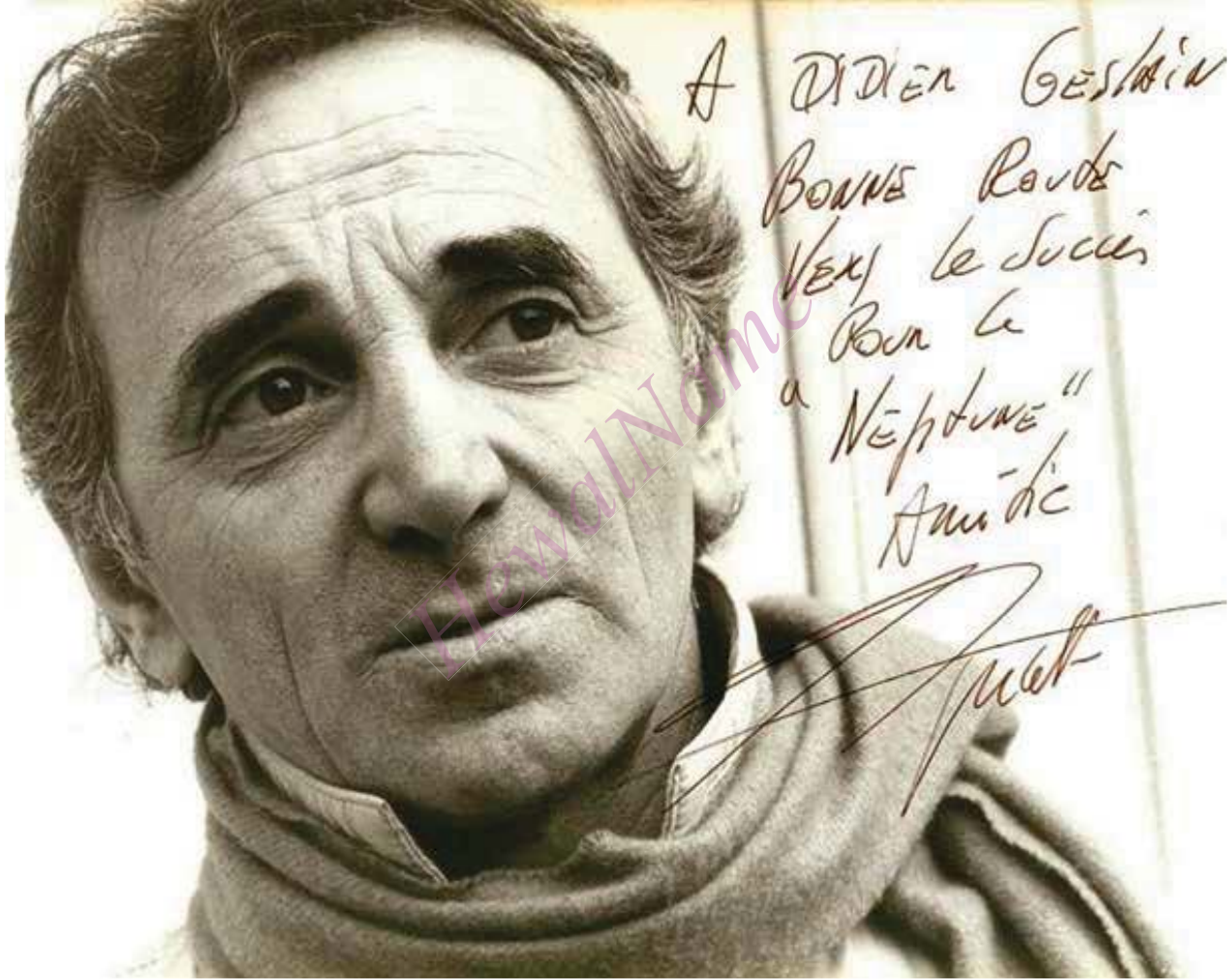
Aha va li çokê ye. Min negot "Giya dihê çoka te", min got "Tê a min".

Li ser vê yekê Legleg lê hay dibe ku şaş fêhm kiriyê, xapîya ye. Lê carekê hatiye nema dikare vegere. 🌿

► ÖLMekten DEĞİL YAŞAMAMAKTAN KORKMAK! İBRAHİM KARACA

Charles Aznavour

Rize Lisesi'ni bitirdiğim 1977 sonrasında duyduğum ve bazılarını kasete çektiğim yabancı şarkılar vardı. Gece yaralarına kadar duvarlara, "Tek Yol Devrim" yazdığımız günlerdi. Bense yeterince "devrimci" olamamışım ki, gecenin içinde slogan yazarken sırtıma

çapraz astığım teypten bu şarkıları dinlemekteydim ufak ufak... Adını sonradan öğrendiğim Leonard Cohen, Charles Aznavour, Tom Jones ve unuttuğum diğerleri...

Birçoğunun hikâyesini sonradan öğrendim. Buralı olanlar, göçmen kuşlar gibi gitmiş

bu toprağın üstünden. Aydın, yazar, müzisyen... John Berberian, Ilda Simonian, Dario Moreno, William Saroyan, Charles Aznavour ve daha niceleri... Bob Dylan bile Kağızman, Trabzon, Odesa derken Amerika'ya göç eden bir ailedenmiş ya, Charles Aznavour da en

sevdiği müzisyenmiş, şaşım kaldım.

Geçenlerde öldü Aznavour, 94 yaşında, Paris'te. Bir sürü gerekli gereksiz faninin katıldığı cenaze töreninde, Fransa bayrağına sarılı tabutu başında önce Fransa ve Ermenistan ulusal marşları, sonra duduk eşliğinde "Dle Yaman" ezgisi çalınmış. Sadece "Dle Yaman" ile uğurlamak yeterdi oysa, bayrak mayrak da istemezdi. Bence yani.

Onun siyah beyaz gülen fotoğrafına bakınca Hrant Dink geliyor aklıma. Fakat hangi politik dereceli olup olmadığı hiç umurumda değil. Gerçekten değil, o benim için kendi köklerinden kendine yansıyan şeyi acı bir tebessüm gibi hayata salan sestir. Kulaklarıma "La Boheme" ve "She" gibi güzel şarkılar bırakan, 80 ülkede yayımlanan albümleri 150 milyondan fazla satan, besteleri "kaldırım serçesi" deyip sevdiğim Edith Piaf tarafından okunan eşsiz bir nefestir.

'Bütün dünyanın elinde kan var'

Aznavour'un ailesinin, ikinci Dünya Savaşı'nda, Fransa'nın Nazi işgali sırasında evlerinde Yahudileri ve komünistleri sakladığı biliniyor. Charles Aznavour'un o dönemde tanık olduklarını uzun süre gizli tuttuğunu, kimseye bundan söz etmeyi sevmediği de. Fakat şu kadarını söylemiş ve kendini özetlemiş: "Aslında solcuyduk, herkes doğuştan solcudur. İnsanın kalbi de soldadır, öyle değil mi? Hakikat bu. Komünizm bizi anlatmak için çok doğru bir kelime değil. Doğru

kelime, hümanist olduğumuzdur. Politikaya kafa yormadığım bilinir. Ben apolitiğim. Kötü halklar yoktur, sadece kötü politikalar ve politikacılar vardır diyorum. İnşa eden, yapan da, yıkıp tahrip eden de politika. Soykırım denince... Hangi ülke soykırım yapmadı? Soykırım yapmamış olan bir ülke biliyor musunuz? İngilizler Kanada'da soykırım yaptı, Fransızlar Ceza-yir'de... Herkes soykırım yaptı. Önemli olan, olup bitenlerin kabul edilmesi, tanınmasıdır. Bu, herkesi özgürleştirir. Üçüncü kuşağa geldik. Bugün bir gençliğin kendi yapmadığı bir şeyin ağır yükünü omuzlarında taşıması normal değil. Soykırım diyoruz, herkes yaptı, ülke olarak demiyorum, Osmanlı gürümleri, Rus gürümleri, Fransız gürümleri, herkes katliam yaptı... Bütün dünyanın elinde kan var. Sadece, bunu kabul etmeyenler parmakla gösteriyor."

Senin ayağında, benim yüreğimdeki diken!

Hayata karşı duyarlıysan ve sadece sanatçı olmak yerine aydın bir sanatçı olmaya eğilimliysen; egemen ideoloji veya ona yaslanarak var olanların gözünde çoğu zaman araftaki düşman, yani komünist, bölücü veya vatan hainisin sen. Çünkü kendi halkının yaşadığı acılara değinen kampanyalara destek vermişsin, bir devlet uygulamasını kınarken kimi "En Türkler" tarafından "Türk Düşmanı" olmuşsun, istenmeyen adam sayılmışsın. Annen (Knar Aznavouryan) Adapazarı, baban (Mişa Aznavouryan) Gürcistan'a göçen Erzurum kökenli bir

ailedendir, ikisi de sanatçıdır. Göçmen olarak Amerika'ya gitmeyi beklerken tanışıp evlenmişler, sen onların çocuğu Şahnur Vağınag Aznavouryan olarak Paris'te doğmuşsun, gazete satmışsın, sandviç satmışsın, yaşadığınız yirmi-otuz metre karelik evde annenden Türkçe şarkılar dinleyip nefret etmemeyi öğrenmişsin... Etsen o güzel şarkıları besteleyemezdin, söyleyemezdin zaten. Mesela adını "Bir Türk Dosta Mektup" koyduğun şu dizeleri yazamazdın:

"Senin ayağında bir diken var,
kardeşim
Benim yüreğimdeki bir tane,
senin için

...
Ben gülleri severim
Dikenleri hep olacak
Bundan kaçınılmaz kardeşim
Eğer sen karar verseydin
Yüreğimdeki diken çökmeye
Ayağında diken de beraber
Çıkıp kaybolacaktı kendiliğinden
Ve biz ikimiz, sen ve ben
Özgür kalacaktık ve kardeş"

Bir söyleşide (Roll, Sayı 97, Mayıs 2005) bu şiirle ilgili bir soruya şu cevabı vermiş sanatçı: "O Türk halkı için yazılmış bir şiirdir. 'Türk dost', Türk halkıdır. Belli bir dostum için yazılmış olsaydı, onun adını koyardım. Bütün ailesi kıyılmış bir anneyle, Türkiye'de yaşamadıkları için ailesiyle beraber olan bir baba arasındaydım. Babam Türkiye'den geçirmiş ve İstanbul'da annemle tanışıp evlenmiş. Yani ben başka bir tür Ermenilerdenim. Olanları başka pek çok kişiden daha iyi anlayabilecek durumdayım. Sonunda hepimiz temelde neyiz? Türkler kim? Olağanüstü bir ırklar karışımı.

İçinde İranlılar,
Ermeniler ve daha
birçokları var.
Ben hiçbir zaman
tamamen Erme-
ni olamam, ben
Ermeni kökenli bir
Fransızım. Benim
ülkem Fransa,
köklerim Ermeni.
Ermenistan benim
kaynağım değil.
Benim iki kaynağım
Gürcistan ve Türki-
ye. Ermenilerin se-
siyim. Ermenilerin
siyasi sesi değilim.
1926'da soykırımı
gerçekleştirenleri
idama mahkûm
etmesi o dönem
için bir tanımadır.
Bizde o dönem-
den söz edilirken
Atatürk'ün aley-
hine konuşulmaz,
Sultan Abdülhamid'in aleyhine
konuşulur."

Şarkıcıdan ve şarkıdan korkmak!

2014 yılında Murat Bardak-
çı, Habertürk TV kanalındaki
programında, "Hiç yayınlanma-
mış bir şeyi yayınlayacağız, bir
Ermeni şarkıcıyı dinleyeceğiz;
dünya çapında bir isim, Char-
les Aznavour" deyip 'Sur Ma
Vie' şarkısını çaldığında, mesaj
yağmuruna tutuldu. "Nasıl
Ermenice şarkı çalarsınız?"
sorusu en çok ve en hiddetle
sorulan soruydu. Bardakçı'nın
verdiği yanıt ise şöyleydi: "Bazı
çok bilgili izleyicilerimiz var,
'nasıl Ermenice şarkı çalarsınız'
diyorlar, oysa şarkı Fransızca.
Bu cehaletle ben istikbali hiç iyi
görmüyorum. Bir şarkıcıdan ve

bir şarkıdan bu kadar korkmak
Türkiye'ye yakışmaz" dedi ve
arkasından 'Sur Ma Vie' adlı
şarkıyı bir defa daha çaldı,
"bir şarkı mı yıkacak devleti,
bu kadar mı çürük bu devlet"
diyerek gelecek programda iki
tane Ermenice şarkı çalacağını
ilave etti.

'En Türkler' de 'En Ermeniler' de sevmedi

Bir ara UNESCO nezdinde Er-
menistan adına daimi temsilci
ve sembolik de olsa İsviçre Bü-
yükelçisi yapılmam seni hiçbir
yere koymaz, kimse için "düş-
man" da yapmaz. Sen sadece
"En Türklerden" değil, dostuna
o dizeleri yazdığında bazı "En
Ermeni" soydaşlarından da
tehdit mektupları almıştın,
'yüzüne tükürülecek adam' ilan

edilmiştin, boş ver!
İçinde "soykırım"
sözcüğü geçen
bazı metinlerin
altına adını koy-
durmuşsun ama
"iki halk arasındaki
ilişkiyi engelleyen
bir sözcüğe dönü-
şüyorsa o sözcüğü
değiştirelim" de
diyebilmişsin. Adı
ister "soykırım"
ister "tehcir" olsun,
sonuçta bir halk
yaşayıp kök saldı
topraktan sökül-
memiş, kazınma-
mış mı?

Milliyetçilik tara-
fından esir alınıp
bir mühendislik
projesine kurban
edilen her toplum-
da "atın önüne et,
itin önüne ot" konulmamış mı
her zaman?

"Hayır, ben milliyetçi filan deği-
lim" demene de hiç gerek yok,
senden bir milliyetçi çıkmaya-
cağın biliriz biz. "Halklarımız
arasında ayrışma olmasaydı
şimdi belki de dünyanın en
tanınmış Türk şarkıcısı olacaktım...
Benim hayalim Türkiye'yi
ziyaret etmektir. Bunu söyle-
diğimde bazı Ermeniler bana
acayip bakıyorlar" demişsin
ya... Doğru demişsin.

Sebebi nedir bilmeden devrilenler

Sanatçı, kendi ailesini de derin-
den etkileyen 1915 olaylarıyla
ilgili hassasiyetini ifade ettiği
1976 tarihli "İls sont tombés"
(devriliş düştüler) adlı şarkısı
yüzünden Türkiye'de uzun süre

yasaklı olarak kaldı. Şarkıda şöyle dizeler vardı:

*"Sebebi nedir bilmeden devrildiler
Erkekler kadınlar çocuklar...
Ki yaşamaktı tek istedikleri
Sarhoşlar gibi ağır ağır devrildiler
Sakat bırakılmış, katledilmiş,*

*korkudan gözleri açık
Tanrının adını anarak*

*yıkıldılar yere
Kilisenin önüne ya da kapının*

*eşiğine
Çölde sürüler gibiydiler,*

*sendeleyip ilerlerken
Susuzluk, açlık, demir ve ateş
mahvetti hepsini"*

Şarkıları çoğu zaman yarım kalmış aşkları, insanın geçip giden yıllar karşısındaki çaresizliğini, yaşlanma ve ölümü konu alan Charles Aznavour, ne ürettiyse harcına kendi alın terini koydu. Onu Fransa'nın Frank Sinatra'sı olarak tanımlayarak yücelttiğini sananlara hiç katılmıyorum ve Sinatra'nın hem müzik hem oyunculuk serüvenini bir kez daha gözden geçirmelerini öneriyorum. Hem müzisyen hem de sinema oyuncusu olması nedeniyle onu Sinatra'ya benzetmektedirler belki ama isabetli bir benzetme değil bana göre. Charles Anzavour, "Ölmekten değil yaşamamaktan korkuyorum; ölümden istediğim şey, beni şaşırtması" diyordu bir söyleşisinde. O an geldiğinde şaşırtıp şaşırmadığı daha çok merakta bırakıyor beni.

*"İki gitar atıyor tüm sıkıntıları
kafamdan*

*Anlatarak bana varlığımızın
anlamsızlığını*

*Ne yaşıyoruz? Neden yaşıyoruz?
Varlığımızın sebebi ne?*

*Bugün yaşıyorsun, yarın ölmüş
olacaksın*

Ve daha da fazla yarından sonra." ۞

Ramûsan

di her du çavên wî de guneh dikeniya
li ser rûyê wî heyv dikeniya
di rêgeha wan lêvên bêdeng de
pêtek bê star dikeniya

şermok û tije ji pêdiviyeye lal
bi nihêrîneke rengê mestiyê didan
min li herdu çavên wî nihêrî û got:
divê ji evînê hasilek bê hildan

siheh li ser sihekê ve tewiya
di veşargeha razperwer a şevê de
henaseyek li ser lamekê liviya
maçekê pêt veda di nav du lêvan de

Helbest: Furûx Feroxzad

Wergera ji farisî: Muhsîn Ozdemir

Haydar Kang, 1949'da TBMM Başkanlığına dilekçeyle başvurdu:

'Asker 170 Ağzunikliyi öldürdü ve yaktı'

NEVZAT ONARAN

Dersim'de 1938'den 2018'e 80 yıldır kanayan yara... Yakın zamanda kapanacak gibi de değil. Ankara nazarında hedef şahıs Seyid Rıza ve altı yoldaşı 15 Kasım 1937'de idam edildi. Yetmedi, Kürt/Zaza ve Alevi-Kızılbaş Dersim'in fermanı yazıldı. Hayatın yaşama-ölüm, nefes almakla-vermek arasında sarkaç misali gidip geldiği aylar, günler ve dakikalar yaşandı! Dersimli başına ne geleceğini dillendirdi, "Bizi, Ermeniler gibi kesecekler." 1921'de Koçgirili de aynı korkuyu yaşamıştı.

Korktukları başına geldi. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut'un "*harp hükümleri cari*" dediği Dersim'de on binlercesi öldürüldü ve sürüldü... Hozat'ın Ağzunik köyünden Haydar Kang, TBMM Başkanlığı'na başvurduğu dilekçesinde, öldürülen binlerce Dersimli'den 12'sinin ailesinden, 170'inin de köylüsü olduğunu yazdı. "*Faciada alâkadar bulunan kimseler hakkında kanuni takibat yaptırılmasını, maddi ve manevi zararın*" tazminini talep eden Haydar Kang'ın feryadını, ne TBMM Başkanı ne TC

Başbakanı ne de Genelkurmay Başkanı duydu.

1914'te Ağzunik'ten ayrılan ve İstanbul'da yaşayan Haydar Kang'ın dilekçesi ve devamındaki işlemlerden, Dersim'de askeri harekâtla ilgili resmi bir başvuru yapıldığını ve sonuç alınmadığını öğrendik. Haydar Kang'ın, *Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına* hitaben kaleme aldığı 26.9.1949 tarihli dilekçesi bir yakarıştır, bir çığlıktır. Haydar Kang, devletten cevap alamayınca üç dilekçe daha yazdı. Dersim'deki harekâtın sorumlularını isim

isim dönemin Başvekili Celâl Bayar, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Tunceli harekâtını bilfiil idare eden Üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Kâzım Orbay, Tunçeli Müfettişi Korgeneral Abdullah Alpdoğan ve faciada alâkadar bulunan diğer kimse-ler diye sıraladı.

'Adalet yaşar ve zulüm kahredilir'

Haydar Kang'ın 26.9.1949 tarihli dilekçesini maddeler halinde özetliyorum:

1- 1938 Ağustos'unda bir yüzbaşı kumandasında Ağ-zunik'e gelen 60 atlı müfreze, köydeki 40 erkek, 60 kadın ve 70 çocuktan ibaret toplam 170 köy halkının ellerini bağlayarak "kurşunladı ve cesetleri buğday saplarıyla yaktı."

2- Ailemden 12 kişi öldürüldü: Anam Gevher (70 yaşında), kardeşim İbrahim'in karısı Sabriye ile çocukları Hüseyin (5 yaşında), Celal (12), Fatma (3), Şükriye (2) ve henüz askerden terhis edilen kardeşim Rüstem ile karısı Kebire ve çocukları Cevad (3), Süleyman (5), Elif (4) ve diğer kardeşim Veli'nin karısı Meryem. Biri erkek [askerden yeni gelen kardeşi Rüstem] 4 kadın, 3 kız ve 4 erkek çocuk ve ceman 12 nüfus aile ferdim öldürüldü, cesetler yakıldı. Kardeşim İbrahim ve Sabriye oğlu Celal, kurşunlama sırasında cesetler arasında kaldı ve ölmedi, sonradan ayağa kalktığında süngü darbesiyle yere serildi ve bir gün yaşayıp öldü.

3- Köyde olmayan iki kardeşim Veli ve İbrahim kurtuldu, faciayı uzaktan seyretti, köye

gelip neler yapıldığını gördüler, süngülenmiş Celal yanlarında öldü.

4- 1932'de ölen babamın ve 1938 Ağustos'ta ölen anam Gevher ile kardeşim Rüstem ve diğer kardeşlerim Veli ve İbrahim'in devlete hiçbir itaat-sizliği olmadı. "Suçları vardığı-ya, geride kalan bizleri de onlar gibi öldürünüz." Göreceksiniz ki, bunların hepsi masumdu, günahsızdı.

Babam suçlu ve kardeşlerim şaki ve asi olduğunu farz ediniz, öldürülen ve yakılan anamın, çocukların ne kabaha-ti vardı?

5- "Bu faciayı yaptıranlar", vatanın selameti, milletin men-faati için yaptıklarını iddia ediyorlarsa, bu da doğru değildir. Sayın Başkan, biliyorsunuz ki, "adalet yaşar ve zulüm kahredilir" ve vatanın selameti için siz adil olunuz.

6- Kardeşim İbrahim Kang, [İzmir'in] Bayındır kazasından Devlet Başkanına gönderdiği 18.4.1939 ve 15.8.1939 tarihli iki arzuhaline bir cevap verilmedi. 10 seneden beri bizim için kapalı bulunan adalet ka-pılarının açıldığını ümit ederek müracaat ediyorum.

750 bin kilometrekare "vatan toprağı içinde bir mezar yeri bulamayan mazlumların ruhları biz masum ve günahsız öldürüldük" diye feryat ediyor ve 19 milyon Türk vatandaşı içinde gezmekten hicap ediyor ve vicdan azabı duyuyoruz.

7- 750 bin kilometrekare "vatan toprağı içinde bir mezar yeri bulamayan mazlumların ruhları biz masum ve günahsız öldürüldük" diye feryat ediyor ve 19 milyon Türk vatandaşı içinde gezmekten hicap ediyor ve vicdan azabı duyuyoruz.

8- Talebimiz, "Yüksek ve adil meclisin bu katliamı yaptıran eski Başvekil Celal Bayar, eski Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Tunceli harekâtını bilfiil idare eden Orgeneral Kâzım Orbay, Tunçeli Müfettişi Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Müfreze Komutanı Hozat Kaymakamı ve Jandarma Komutanı ve bu faicada alâkadar bulunan diğer kimseler hakkında kanuni takibat" yaptırılmasıdır.

9- Talebimiz ziyanımızın tazmin edilmesi ve hakkımızın aranması suretiyle acımızın, öfkemizin bastırılmasıdır, [eğer kanuni takibat yapılmayacak-sa] öldürülen 12 mazlum gibi "bizim de yok edilerek feryadımız susturulmasıyla bu facia kapanmış" olacaktır.

Taktik, Tehcir ve Tahkiki Mezalim Komisyonu

TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanı, Başbakanlığa gönderdiği 15.11.1949 tarihli yazısında, Sayıştay ve Danıştay tarafından bir kararın olup olmadığının bildirilmesini ve dilekçenin de aynen geri çevrilmesini bildirdi. (Haydar Kang'ın dilekçesi ve diğer evraklar için bakınız: BCA-F: 030.10/K: 112, D: 755, S: 18.) Haydar Kang, TBMM'den yanıt alamayınca ikinci dilekçesini kaleme aldı. Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazdığı dilekçede tarih yok, aslında bu Başba-

▲ General Abdullah Alpdoğan

▲ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya

kanlık Cumhuriyet Arşivi'nin evrakı dosyalamasıyla ilgili bir eksiklik. Evrakın sureti hazırlanırken, tarih yazılmamıştır. Önceki dilekçesine cevap alamadığını belirten Haydar Kang, yeni dilekçesinde tekraren sorumluların yargılanmasını istemekle birlikte önemli bir talepte bulundu. Haydar Kang dilekçesinin son paragrafında talebini, "*Zulmün getireceği fenalıktan vatani korumak ve masumların vebalinden kurtulmak istiyorsanız bir Taktil, Tehcir ve Tahkiki Mezalim Komisyonu kurdurulmasını ve Tunçeli faciasının bu meyanda 12 nüfus efradı ailem katillerinin cezalandırılmasını maddi*

Talebimiz, "Yüksek ve adil meclisin bu katliamı yaptırın eski Başvekil Celal Bayar, eski Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Tunçeli harekâtını bilfiil idare eden Orgeneral Kâzım Orbay, Tunçeli Müfettişi Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Müfreze Komutanı Hozat Kaymakamı ve Jandarma Komutanı ve bu faicada alâkadar bulunan diğer kimseler hakkında kanuni takibat" yaptırılmasıdır.

ve manevi zarar ve ziyanlarımızın tazminini ve dilekçelerimiz neticesinin tarafımıza bildirilmesini saygıyla arz ederim" şeklinde aktardı. Taktil ve tehcir, Ermeni soykırım dönemi icraatının tanımı olduğunu dikkate alırsak, böyle bir komisyon kurulması önerisini çok önemli kılmaktadır.

İkinci başvurusuna da cevap alamayan Haydar Kang, 'Sayın Vekil Bey hitabıyla' 6.6.1950 tarihli üçüncü dilekçesini kaleme aldı. Kâzım Orbay'ı, Şükrü Kaya'yı ve Abdullah Alpdoğan'ı ailesinden 12 kişiyi öldürmekle suçladı. Bir sonraki dilekçeden anlaşılıyor ki, dilekçe Adalet Bakanlığına gönderilmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimini Demokrat Parti'nin kazandığı bir ortamda Halk Partisi dönemine atıf yaparak, namuslu vatandaşların susmak zorunda kaldığını belirten Haydar Kang, önceki dilekçelerinde ifade ettiği gibi ailesinin suçlu görülerek öldürüldüyse, kendi ailesinin de öldürülmesi isteğini yeniledi.

▲ Orgeneral Kazım Orbay

Cevap alamayan Haydar Kang dilekçelerine devam etti. 'Adalet Bakanlığı Yüksek Makamına' gönderdiği, evrak kaydına göre 25.12.1950 tarihli dilekçesinde, ailesinden 12 kişinin öldürüldüğünü ve bundan Tunçeli Harekâtı Komutanı Orgeneral Kâzım Orbay, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Tunçeli Valisi Abdullah Alpdoğan'ın suçlu olduğunu tekrar etti. Haydar Kang, senelerden beri çektiği ızdırabın dindirilmesi için adaletin yerine getirilmesini talep etti.

Haydar Kang'ın dilekçesiyle ilgili dosyada bulunan evraklardan Başbakanlık ve Genel-

kurmay Başkanlığı'na ait olanı özetle aktaracağım.

Başbakanlık: Köyler yakıldı

TC Başbakanlığı, TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlığına gönderdiği 4.1.1950 tarihli yazısında, Dersim'deki askeri harekâtın, 6.8.1938 tarih ve 2/9409 sayılı kararname ve ilgili mevzuata göre yapıldığını ifade etti. Ağzunik ve Sekedik ile diğer birkaç köyün "17.8.1938'de yakıldığı ve yakılan bu köyler halkından isyan ve şekavetle ve askeri birliklere ateşle karşılık koymakla ilgili görülmeyen" erkek, kadın ve çocuk olmak üzere 281 kişinin garba nakledildiği belirtilen Başbakanlık yazısını özetliyorum:

Tarama sahasının her hangi bir yerinde "askeri birliklerimize karşı isyankâr hareketleri görülmeyen ve ateş açmayan halkın iddia edildiği şekilde öldürülmüş" olması asla müm-

“ Haydar Kang, dört dilekçesinde de ailesinden 12 ve köyü Ağzunik'ten 170 kişinin öldürülüp yakıldığını yazdı. Başbakanlık ve Genelkurmay cevaben, askeri harekâta 'harp hükümleri cari' olduğu için insanların öldüğünü ve köylerin yakıldığını bildirdi. Resmen ve mealen dilekçe yazmakla vakit harcama denildi. Devletin dâhili harbiyle Kürt/Zaza ve Alevi-Kızılbaş on binlerce Dersimli öldürüldü ve sürüldü!

kün değildir. Tarama harekâtını müteakip 4. Umumi Müfettişlikten, Genelkurmay Başkanlığına gönderilen cetvelde Hozat'a bağlı Ağzunik köyünde Kango Zade Mehmet Ali'nin ailesinin müsademe neticesinde ölmüş olduklarına dair bir izahata rastlanmadı. Askeri birliklere fiilen karşı koymaları nedeniyle Ağzunik köylüleriyle "vukua gelen müsademe ve muharebede iki tarafça da ölü ve yaralı verilmiş olduğuna göre ölümün, yapılan müsademe ve muharebeden ileri gelmiş bir keyfiyet"tir. Bugüne kadar şekavet ve tenkil hadiseleri nedeniyle hiçbir şikâyet olmadığı anlaşılmıştır.

Genelkurmay: Harp hükümleri cariydi

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut'un 27.3.1953 tarihli yazısında, konuyla ilgili "tahkibata lüzum yok" denildi. Harp Tarihi Dairesinde 1938'de Tunçeli'de şekavetin kaldırılması asayişin temini maksadıyla yapılan askeri harekâta ait dosyaların tetkik edildiği ifade edilen yazıda, "askeri kıtalarımız tarafından yapılmış olan bu harekâta TCK'nın 49'uncu maddesinde olduğu üzere salahiyyetler bir merciden verilip yapılması ve infaz olunması zaruri olan bir emri icra suretiyle yapılmış olması dolayısıyla" bir suç unsuru ve bir suçluluk vasfı da bulunmadığına dikkat çekildi. Deniyordu ki, "birliklerimiz yapsa da suç teşkil etmez." Özetliyorum:

Haydar Kang dilekçesinde ailesinden 12 kişinin öldürüldüğünü ve yakıldığını bildirmekte ise de, dosyada böyle bir hadise-

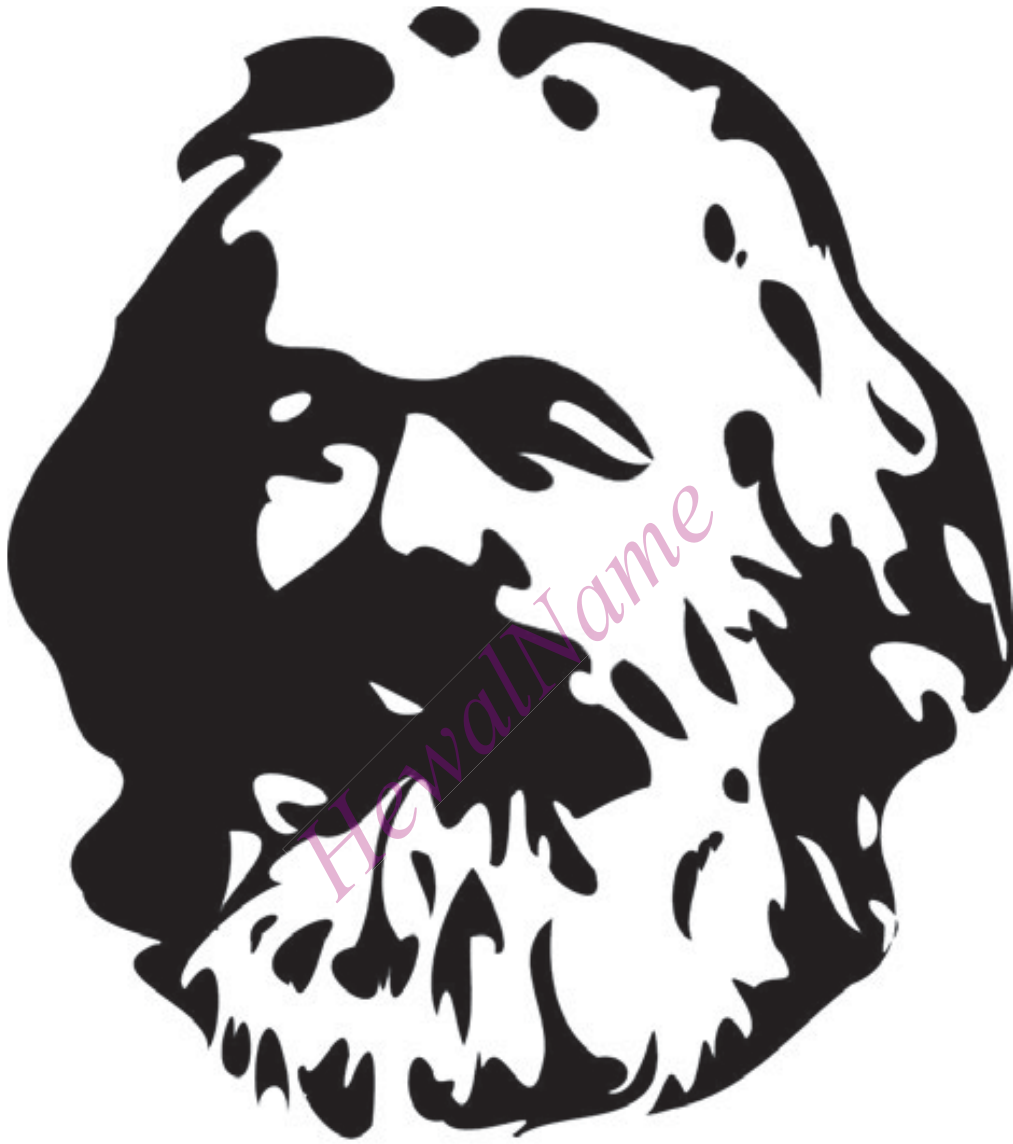
nin vukua geldiğine dair her hangi bir kayıt ve bilgi yoktur. Hozat Kaymakamlığı'nın yazısında ve ekli ölenler listesinde bu şahısların isimlerine rastlanmadı. Taramada ölen şahıslar, bigünah oldukları için değil, kıtalarımıza silahla karşı koydukları ve teslim olmadıkları, dağlara, ormanlara ve mağaralara sığınarak hükümet kuvvetlerine itaat etmedikleri için ölmüştür. Birliklerimizin "harp hükümlerinin cari olduğu bu bölgede yapılan harekât sırasında ve çarpışmalarda" silahla mübadelede bulunanlarla, çocuk ve ailelerini tefrik etmeleri imkânsızdır.

Haydar Kang, dört dilekçesinde de ailesinden 12 ve köyü Ağzunik'ten 170 kişinin öldürülüp yakıldığını yazdı. Başbakanlık ve Genelkurmay cevaben, askeri harekâta 'harp hükümleri cari' olduğu için insanların öldüğünü ve köylerin yakıldığını bildirdi. Resmen ve mealen dilekçe yazmakla vakit harcama denildi. Devletin dâhili harbiyle Kürt/Zaza ve Alevi-Kızılbaş on binlerce Dersimli öldürüldü ve sürüldü! TC İçişleri Bakanlığı açıkladı, sırf 1938'de 13.160 Dersimli ve 122 asker öldü. Yani ölen 13.160 Dersimli ve 122 asker... Oysa 1920-1922'deki Türk Kurtuluş Savaşında (Sabahattin Selek, Milli Mücadele-2) ölen asker-milis toplamı 9167'dir. Devletin Dersim'deki bir yıllık dâhili harbinde, üç yıllık harici harbinden daha fazla TC vatandaşı öldürüldü! Bunun için devletin asayiş veya güvenlik gerekçesi, aslında 'tertele'ye yani kırma kılıftır.

Vicdanı olana mesele bu kadar nettir! 🌿

► Marksîzm û Dîrok

BULENT GEDİK

Pirtûka "Marksîzm ve Tarih" a Christopher Hill di Berfanbara 2017an de ji Kor Kitapê derket. Pirtûka ku ji pênc makale û axavtina dîroknasek pêk tê ji aliyê Aynur Toraman ve hatiye amadekirin û bi wergera Aynur Toraman û Elifcan Karacan hatiye weşandin.

Dîrok beşa zanistî ye ku hemû çîn û derdor, her feylosof, ramanger û zanyar li gorî meyl, feraset û berjewendiyên xwe ango derawaya xwe ya civakî wê rave dikin, bi ya xwe şîrove dîke. Hinek ji wan kesayetên mezin wek kirdeyên dîrokê dibînin, hinên din wê bi bandora

ol, bîrdozî yan jî fikr û ramanan aşkera dikin. Heçî Marksîzm e, dîrokê çawa be wisa, ango ji bergeha girseyên ku bixwe kirdeya dîrokê ne ve hildigire dest.

Ezmûnên dîrokî ne ji bo bibîrxistina bîranînên derbasbûyî, ji bo îro, ji bo avakirina dahatûyê divên, da ku di tê-

“Ezmûnên dîrokî ne ji bo bibîrxistina bîranînên derbasbûyî, ji bo îro, ji bo avakirina dahatûyê divên, da ku di têkoşîna çînan de riya gelan ronî bike pêwîst in.

koşîna çînan de riya gelan ronî bike pêwîst in.

Amadekara pirtûkê Aynur Toraman di nivîsa pêşgotinê de derbarê jiyana Christopher Hill de, derbarê têkoşîna wî ya siyasî, tevkariya wî ya li dîrokzaniyê de agahiyên dide, dûre binê girîngiya hînbûna dîrokê xêz dike.

“Heke girse ji hişmendiya dîrokî bêpar bin, feraset û sêwirîna wan di nav dema niha de heps dibe. Girse rabirdûya xwe, çîna serdest wê li gorî armanca xwe ya bîrdoziyî çawa pêşkêşî wan bike wisa, bi awayeke sînordar û berovajîkirî fêr dibin.”

Ger ku çîn û gelên bindest bixwazin ku paşeroja xwe bixwe ava bikin divê ew bibin xwedî hişmendiyeke dîrokî ya rast.

Dîrok çî ye?

Pirtûk bi makaleya Marksîzm û Dîrok a ku navê navê pirtûkê jî didê dest pê dike.

“Dîroka hemû civakên heyî, heya niha dîroka têkoşîna çînan e.”

Marks û Engels bi vê gotîna bîngê dest bi nivîsîna Manîfestoya Komunîst kiribûn. Wan li dîroka mirovahiyê kolan, qewimîn û bûyerên dîrokî û pêşketina dîrokê bi rêbaza materyalist a diyalektîk bi dest girtin û zagonên hîmî yê geşedana civakî derxistin holê. Li gorî vê yekê dîroka geşedanên civakî di heman demê de dîroka geşedana hilberînê ye jî (J.Stalîn).

Piştî ku xwedaniya taybet carekê kete jiyana mirovahiyê çînên xwedîmilik û bêmilkan,

dewlet û dezgehên seresaziyê yê din jî derketin holê. Piştî vê xala wergerxê tehma bîngê a civaka çîndar dikeve dewrê: Nakokiya di navbera hêzên hilberîner û tîkiliyên hilberînê de.

Di civaka koledar de bende û xwediyên bendeyan, di civaka feodal de serf û mîr, di civaka kapîtalîst de karker û xwediyên amrazên hilberînê li dijî hev tîdikoşin. Ev têkoşîn heya ku civak serobino bibe, serdestî ji destê çînekê derbasî çîneke din bibe, didome. Di dawiyê de ji kavlên civaka kevn civakeke nû derdikeve.

Hill vê tîgîhana Marksîzmê li hemû mijarên dîrokê disepîne û tevkariyên Marksîzmê yê li zanista dîrokê dinirxîne. Dûre gotineke Engels bi bîr dixê: “Dîrok belkî jî xwedawenda herî zalim e”. Hill lê zêde dike: “Dîrok trajediyek e, lê ne trajediyekê bêwate ye. Em bixwe perçeyên hereketê ne, ne tenê temaşevan in”.

“Gotineke Engels bi bîr dixe: “Dîrok belkî jî xwedawenda herî zalim e” û lê zêde dike Hill: “Dîrok trajediyek e, lê ne trajediyeke bêwate ye. Em bixwe perçeyên hereketê ne, ne tenê temaşevan in”.

Ji ber vê yeke tu sedem nîne ku mirov bêhêvî bibe. Mirov dîroka xwe bixwe dikin.

Sernavên makaleyên din ‘Stalîn û Zanista Dîrokê’ û ‘Fêrkirina Dîrokê’ ne.

Di warê dîrokê de pisporiya Christopher Hill li ser serdema 17an e. Hema bibêje tevahiya pirtûkên wî -ku hejmara wan jî bîstî zêdetir e- li ser Şoreşa Bûrjûwaz a Îngilîzan e. Dîrokzan di makaleyên xwe yên bi sernavê ‘Ka Dîroknas Derketina Kapîtalîzma Îngilîzan Çawa Şîrove Dikin?’ û ‘Bi Şîroveya Marks û Engels Şerê Navxweyî yê Îngilîstanê’ de -ku di pirtûkê de li dû hev hatine bicîkirin- dîroknasiya li ser heyamê dinirxîne, nêzikatiyên cur bi cur dikempirîne û derheqê şoreşê

de bi awayeke dorfireh agahiyandide.

Gava ku qala şoreşa bûrjûwaz tê kirin, berî her tiştî şoreşa fransîzan tê bîra mirov. Heçî Îngilîstan e, bi lihevhatina arîstokrasî û bûrjûwaziyê, bi kurtasî bi ‘tawîz’ an jî ‘lihevhatinê’ tê bibîranîn.

Christopher Hill di pirtûkê de sedemên vê yekê bi aşkerayî datîne holê.

Erka dîroknasan çi ye?

Li Îngilîstanê çîna bûrjûwaziyê çînen bindest dide pey xwe û di sala 1649an de monarşiya mutleq dipelişîne. Kral ser jê dike û ‘bihuşta xwe’ ango komarê saz dike. Piştî şoreşê karê wê yê ewil pêpeskirina çînen bindest e. Wekhevîxwaz û kolyarên ku mirov dikare wek pêşiyên komunîstan bihesibîne belav dike û rêberên wan bi dar ve dike.

Lê belê piştî geremolên civakî yên dîvdirêj di sala 1660an de çîna binketî ango arîstokrasî desthilatîyê ji nû ve bi dest dixe, kurê kralê serjêkirî tîne ser text, hewl dide ku pergalê xwe ya kevn restore bike. Her wiha bûrjûwazî ‘ji bihuştê tê qewirandin’ (John Milton, Bihuşta Windakirî).

Tevî ku desthilatîyê winda dike, çîna bûrjûwaz hêza xwe ya aborî zêde dike. Di qada mulkiyeta axê de jî tîkiliyên kapîtalîst serwer dibin. Arîstokrat bixwe dadigerin û dibin kapîtalîst. Bûrjûwazî bi van re -ango bi mayîndeyên çîna arîstokratî re- di sala 1688an de li hev tê. Bi vî awayî di seresaziyê de kevneşopiyên arîstokrasîyê serdest dibin. Lê binesaziyê civakî bi tevahî li

ser bingeha tîkiliyên kapîtalîst tê avakirin.

Lihevhatina 1688an bêxwîn pêk tê. Lê ev tenê encamek e. Encama pêvajoya dîvdirêj a şoreşê xwîndar e. Şoreşa Îngilîzan li ser ked û xwîna çîna karker û gundiyan xizan bilind dibe. Ev şoreş bi ezmûn û danehevên xwe hê jî di hişê bindestan de jîndariya xwe diparêze.

Wexta ku mirov pirtûkê dixwîne mirov tîdigihêje ku di veguhastina van ezmûn û danehevên de gelek keda dîroknas Christopher Hill ghiştiye.

Pirtûk bi metna axavtineke dîrokzan bi dawî dibe. Hill mijarên pirtûkê vî carê bi zimanê axavtinê yê herikbar xulase dike û derbarê erka dîroknasan de nêrîna xwe ya bingehîn tîne ziman:

“Vedîtina kirûyên nû bikêr e, lê meseleya bingehîn a dîroknasan ne ev e. Karê wan fêmkirina civak û guherîna civakê ye. Divê ew fehm bikin ka civak çawa ji cihekî derbasî cihekî din dibe”.

Hill gotina xwe bi çîrokekê bi dawî dike û bi vî çîrokê bala xwîneran dikêşe ser girîngiya hînbûna dîrokê:

“Keşeyekî Îskoç ê Presbiteriyen cemaata xwe bi şewitîna li dogehê ditirsîne û dibêje ‘Hûn ê li sêla ezmen binêrin û bibêjin ‘Xwedêwo, Xwedêwo, me nedizaniya’. Xwedê jî dê bi rehma dile xwe ya bêdawî li we binihêre û bibêje ‘Êdî hûn dizanin’.”

Hill pê ve dike: “Belkî jî dersa ku divê mirov ji dîrokê derxe ev e: Beriya ku em xwe li dogehê bibînin ku piçekî zanibin dê baş be. Heta ger ku ev zanîn me bixe liv û tevgerê dê hêj beştir be”.

'Evde yatmak nasıl diye soruyorum insanlara'

FATİME TEKİN

Doksanlı yıllar... Savaşın en kanlı yılları, yakılıp boşaltılan köyler ve zorunlu göç... Sonra korucular, faili meçhuller, cinayetler, cezaevleri... Oldukça zor ve ağır yıllar... Binlerce köy koruculuğa zorlanmış, kabul etmeyenlerse yerlerinden yurtlarından edilmişti. Böylece milyonlarca insan yaşadığı topraklardan zorla koparılmıştı. Zorla göçerilen Kürtler, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine göç etti. Şunu diyebiliriz ki, göç etmek zorunda kalanların büyük bir kısmının yolu Çukurova'dan geçmiştir.

Çatışmaların yoğunlaştığı 1985 ila 1990'lı yıllar arasında Çukurova Bölgesi'ne en fazla göç veren il yüzde 69,7'lik oranla Şırnak oldu. Onu Siirt, Mardin ve Van takip etti.

Daha önce İstanbul, İzmir ve Ankara'ya göç göç eden Kürtleri yazmıştık. Bu yazıda ise Çukurova'nın en çok göç alan yerlerinden biri olan Adana'ya bağlı olan Tuzla'yı ve oradaki hikâyeleri anlatacağız.

Adana'nın Karataş ilçesine bağlı Tuzla bölgesindeki Kara Göçer'e doğru yola çıkıyoruz. Yaklaşık bir saat sonra

Tuzla'ya ulaşıyoruz. Karşımızda çadırlardan oluşmuş bir 'şehir'... 30 yıl önce, göçle başlayan bir ayakta kalma serüveninin bir parçası bu çadır kent... Farklı yerlerden akan göç kollarıyla taşınanların ve burada yaşayanların yüzde 90'ı Kürtlerden oluşuyor.

Evet, çadır şehri de diyebiliriz buraya. Ortasında su kanalı geçen, kanalın her iki yanına kurulmuş çadırlar... Bu bile göç ettirilenlerin yurdu olduğunu anlatmaya yetiyor zaten. Kamışlardan yapılmış çadırlar ve içerisinde üst üste sıralanmış

“ Memleketim çok güzeldi. Ben hep 'bu yıl memleketime dönerim' diye, burada ev yapmak istemiyordum, çadırda yaşıyorum. Bilmiyorum tabii doğru mu yanlış mı yaptığımı... Bir gün gitmek isterim ama şimdi gidemem, orada evim yok, yani hiçbir şeyim yok.”

yataklar... Oturmak için birkaç minder... Hemen bütün çadırlar bu şekilde... Çoğunluk Şırnaklı ailelerden oluşuyor. Yaklaşık 15-20 yıl elektrik, su olmadan yaşamlarını sürdürmüşler ve son birkaç yılda kendi imkânları sonucu elektrik ve suya kavuşabilmişler.

Şırnaklı Gulê 12 yaşından beri burada yaşıyor. Acı bir tebesüm var yüzünde, anlatıyor...

'Rahatlarım diyorum ama hiç öyle olmuyor'

"Ben 30 yıldır bu çadırlarda yaşıyorum. Tek hatırladığım, o dönemler kötü dönemlerdi. Ben 12 yaşlarındaydım, küçüktüm, tarlalarda çalışmaya başladım. O kadar küçüktüm ki bana yarım yevmiye veriliyordu. Tarlada domates, kavun, karpuz, pamuk, fındık, soğan, patates... ne iş varsa bu dünyada, zor olan hepsini yaptık. Sabah altıda işe gidiyorduk, akşam eve geldiğimde de ekmeği pişiriyor yemek yapıyordum, çamaşır yıkıyordum ellerimle. Hiç rahatlık görmedim ben. Sosyal bir yaşamım yok. Bir yerlere oturmaya, sohbet etmeye gidemiyordum. Sürekli iş yapıyorum ve küçüklükten beri böyleyim. Her yıl biraz daha rahatlarım diye düşünüyordum ama hiç öyle olmadı. Yıllar geçti ama değişen bir

şey olmadı hayatımda. Hiç boş kalmıyoruz, sürekli iş, iş...

Çadırda yaşamak; düşünün mesela, şu an hava ne kadar sıcak ve ne kadar dayanılmaz değil mi? Kışın ise yağmur yağdığında çadırlarımız yıkılacak diye korkudan uyuyamıyoruz...

Kışın çoğu günler nöbet tutuyoruz. Su kanalına kapılıp gideceğiz korkusu ile uyuyamıyoruz. Çadırlarımız eşyalarımız gidecek diye değil, zaten evimiz yok, canımıza bir şey olmasın diyoruz. Bu yaşıma kadar hiç rahatlık görmedim, ev nasıl bir şey bilmiyorum, gözümü açtım bugüne kadar tarla ve çadır gördüm. Hiç evde yaşamadım, bazen insanlara soruyorum, evde yaşamak nasıl bir duygu diye... Allaha soruyorum, bizim neden bir evimiz yok diye. Çadırlara yakın yerlerde evi olan akrabalarımıza evde uyumak nasıl diye soruyorum, keşke bir

gün saat 10.00'a kadar uyusam diye hayal kuruyorum.

Kendi köyümde olmayı çok isterdim. Toprağımı ekecektim, hayvan besleyecektim, orada hayatım daha güzel olacaktı. Sütümüz, peynirimiz olacaktı. Ama toprağımı seviyorum demeye bile korkuyorum, çünkü devletin baskısı var üzerimizde, halen devam ediyor. Yaşamamız çok çok zor..."

Evet Gulê'nin derin üzüntüsü içimizde diğer çadırlara doğru yöneliyoruz. Hepsinde benzer hikâyeler... Çadırına misafir olduğumuz Sebrê'nin anlattıkları mesela...

'Bir gün dönerim diye burada ev yapmadım'

"20 yıldır bu çadırlarda yaşıyorum. Yaşamamız çok zor. Buraya göç ettirildik biz. Köyden çıkmadan yakıp yıktılar, ortada ne bir ev ne de yaşayacak bir alan kaldı, ne iş ne yiyecek ekmek kaldı. O yüzden geldik. Ben 20 yıldır hiç gitmedim memlekete, topraklarımıza. İstiyorum ama gidemem, çünkü devlet orada yaşamamıza izin vermiyor. Şu an orada gidip yaşayacak bir evimiz de yok zaten.

İlk geldiğim yıllarda ben de domates, kavun, karpuz toplama ya gittim yıllarca. Oldukça zor bir işti. Yaptığım ağır işlerden kaynaklı her zaman belim ve başım ağrıyordu."

Sebrê de dalıp dalıp, "evet köyüme dönmek istiyorum tabii ama ne zaman nasıl bilmiyorum" diyor. Oldukça heybetli bir duruşu var Sebrê'nin, keskin bakışları... Giyimi eskiden nasıl idiyse halen öyle, değişmemiş.

Burada yaşayanlar dillerini ve kültürlerini korumuş.

Hepsi tarlalarda çalışıyor. Çadırlardan uzaklaşıp tarlalara geçiyoruz. Kalabalık bir grup biber topluyor. Ağırlıkla gençlerden oluşuyor. Yaklaştıkça türkü sesleri de yükseliyor tabii. Bir yandan çalışıp bir yandan da memleket özlemi ile dolu ezgiler söyleniyor.

Tarlada çalışanlarla sohbet ediyoruz.

Ömer, Şırnaklı ve 1992 yılında köyünden çıkmak zorunda kalmış. Kendi anlatımıyla Ömer'in hikâyesini dinliyoruz:

"Bizim köyü de boşalttılar. Biz 60 kişi birlikte köyden çıktık, hepimiz bir kamyon ile geldik Adana'ya. Daha önce burada çalışan akrabalarımız vardı burada. Uzun yıllar birçok işte çalıştım. Yozgat'a gittim, Adapazarı'na gittim, Aydın'a gittim... Farklı yerlerde tarla işleri yaptım. Ben üç dört göç birlikte yaşadım. Zordu tabii böyle yaşamak ve bu yaşam yıllarca sürdü. En son 2000 yılından sonra da gitmedim ve bu çadırlarda naylon altında yaşıyorum. Şimdi de burada tarlada çalışıyorum. Memleketin her şeyi ayrı ve güzeldi. Mesela bu gördüğünüz biberler benim olmasına rağmen, gidip köyümde bir saat kalmak bu bir yıllık emeğime değerdir. Memleketim çok güzeldi. Ben hep 'bu yıl memleketime dönerim' diye, burada ev yapmak istemiyorum, çadırda yaşıyorum. Bilmiyorum tabii doğru mu yanlış mı yaptığımı... Bir gün gitmek isterim ama şimdi gidemem, orada evim yok, yani hiçbir şeyim yok."

Ömer'in, "memleketime dönerim diye ev yapmadım" sözleri boğazımızda düğümleniyor sanki. Döne döne bu cümleyi tekrarlıyorum. 30 yıldır, her gün yinelenen dönerim umudu ve acımasız bir gerçeklik...

Emin de Tuzla çadırında yaşayan bir diğer Şırnaklı:

'Biz şahidiz, kendi gözümüzle gördük'

"Ben 1986'da geldim Adana'ya. Farklı şehirlerde ve işlerde çalıştım. Fındık işi yaptım, Aydın'da pamuk toplamaya gittim. Ben Şırnak'tan o dönemki çatışmalardan dolayı çıktım. Korucu olacaksınız dediler, olmadık ve devlet köylerimizi yaktı. Biz şahidiz, kendi gözümüzle gördük yaşananları. Biz evlerimiz yakılmadan gelmiştik ama akrabalarımıza süre verdiler ve o süre içinde çıkmalarını istediler. Çıkmayanların evini yaktılar, yıktılar ve birçok kişiyi tutukladılar. O dönem kaybolan ve bir daha kendisinden haber alamadığımız yakınlarımız var. Şöyle bir örnek vereyim; benim abim köydeydi ve orada çobanlık yapıyordu, köyden çıkmadığı için tüm sakalını tek tek pense ile çektiler. Büyük bir zulüm vardı. En çok da Şırnaklılara yapıldı..."

Bizler burada aç susuz, soğuk kış gecelerinde yağmurda kaldık, büyük rezillik çektik. 30 yıl geçti, yine çadırdayız ama suyumuz elektrığımız var, onları da kendi imkânımız ile yaptık. Defalarca imza toplayıp Başbakanlığa gönderdik ama yine de yıllarca kimse yardım etmedi bize. Kaymakam ile defalarca görüştük, yine hiçbir

şey yapmadı. Ve biz de kendi imkânlarımız ile para toplayıp trafo aldık, kuyu yaptık, elektrik ve su getirdik. Burada küçük bir Şırnak oluşturduk ve hepimiz devletin zulmünden geldik, keyfinden gelip burada yaşayan kimse yok. Kim keyfinden gelip burada yaşamak ister ki..."

Evet, inanın kimse gidip o çadırlarda elektriksiz, susuz bir gün bile yaşamak istemez! Ama yaklaşık bin aile, 30 yıldır burada, bu koşullarda yaşam mücadelesi veriyor. Bu zorunluluğu yaratan o dehşetli 'devlet dersi'ni varın tahmin edin artık!

Akşam çöküyor çadır şehrin üzerine artık, gençler yorgun argın dönüyorlar tarlalardan çadırlara...

Kural burada da şaşmıyor; tarlada çalışan kadınlar çadırlara döndüklerinde bu sefer de yemek pişirip tandıra gitmek zorundalar!

Gün boyunca anlatılanlardan kulağımı çınlatan üç beş cümleyle kalakalıyor aklım, yüreğim, vicdanım:

"Çadırda yaşamak zor ama mecburuz... Bir yangın çıksa her taraf kül olacak... Sel olsa çadırlar suya kapılıp gidecek... Köylerimiz yakıldı, yıkıldı... Bir gün bile kalmak istemezdim burada... Evde yaşamak nasıl bir duygu?... Hayatım boyunca saat 10'a kadar uyumadım... Tarladan sonra ev işleri başlıyor... Gurbette yaşamak ölümdür... Ölünce beni memlekete götürün... Burada her gün hastayım, memlekete gidince iyileşiyorum... Köyümün taşını toprağını özledim..."

Amed

Xewa min ku firar dike
Serê xwe datînim ser çongên te
Tu bi porê min dileyîze
Ku tu digirî
Zingara çavên min diweşe
Bijankên min dibin daristan

Digerim dîsa têm cîhê berê
Min got ez ê ji yara xwe re helbestekê binivîsim
Navê te diniquite dilê min diteqe
Ê ku dimire ez im
Ê ku bi serdikeve jî
Amed delal delala min

Muslum Aslan

tartışma

Çözüm Sürecinden Sonra Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek CUMA ÇİÇEK

Kürt sorununun çözümsüzlüğe yatırılması, meselenin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor elbette. Bilakis, içten içe biriktirerek farklı biçim ya da dozajlarda dışa vuracak olan sorunun ve tarafların bugünkü pozisyonu, yine içten içe bir tartışmayı, değerlendirmeyi de zorunlu kılıyor. Bu ihtiyaca binaen, geçen sayımızda Bülent Küçük'ün yazısıyla başlattığımız tartışma mecrasını bu sayıda siyaset bilimci Cuma Çiçek ile sürdürüyoruz.

25-30 Eylül 2018 tarihleri arasında yapılan Diyarbakır TÜYAP Kitap Fuarı kapsamında gerçekleştirilen "Çözüm Sürecinden Sonra Kürt Meselesini Yeniden Düşünmek" başlıklı etkinliğe katılan Cuma Çiçek'in sunumunu özetleyerek yayınlıyoruz.

Çiçek, siyaset bilimciliğinden dolayı sağlam bir kuramsal alt yapıya sahip olmakla birlikte, zengin saha çalışmalarına da dayanıyor. Son çıkardığı "SÜREÇ"- Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları isimli kitabı ise çözüm sürecine dair bir iyi niyet beyanı olmaktan ziyade, içerdiği verilere dayanarak somut perspektiflerin geliştirildiği bir yol haritası niteliği de taşıyor.

Deşifrasyon: Serpil Berk

Son çıkan 'SÜREÇ' adlı kitap vesilesiyle, 'Çözüm süreci sonrasında Kürt sorunu bağlamında neredeyiz, nereye gidebiliriz?' sorusuna yanıt arayacağız. Yaklaşık 50 yıldır çatışma çözümü diye disiplinler arası oluşmuş külliyattan veriler de paylaşacağım.

Öncelikle; Türkiye'de bir mesele tartışıldığı zaman sürekli *kendine özgü* yanları dile getirilir. Kürt meselesi ise birçok vakanın birçok özelliğini barındırıyor. Bir kere bu mesele bize özgü bir mesele değil; benim bildiğim, son iki yüz yılda 121 ülkede 422 vaka yaşanmış. Bu vakaların üçte ikisi devlet içi çatışmalar; ya merkezî devletin değişimini, sosyo politik dönüşümleri hedefleyen ya da belli bir bölgede ulusal veya dinsel kimlik temelli çatışmalar. Birebir aynı olmasa da çok ortak noktaları barındıran boyutlar var. Kürt meselesi Türkiye'nin 'kendine has' bir sorunu değil yani, benzerlikler gösteren birçok örnek mevcut.

Elbette Kürt meselesinin *kendine özgü* yanları da var. Örneğin, Kürtlerin dört devletin siyasi egemenliği altında yaşaması, bu sorunun en özgün yanlarından biri.

Devlet-içi kimlik temelli çatışmaları belirleyen dinamikler sınır-ötesi/küresel dinamikler

Peki kimlik temelli devlet içi çatışmaların formasyonunu belirleyen dinamikler nelerdir? Yaptığım çalışmalarda kabaca üç ana başlıkta toparlayabildim. Birincisi, sınır ötesi ve küresel dinamikler diye tarif edebileceğimiz dinamikler. Bunun da alt başlıkları bulunuyor. Özellikle '90'larda Sovyetler'in çöküşünden sonra birçok çalışma yapıldı; acaba Sovyetler'in çöküşüyle küresel balansta meydana gelen değişim bu tip vakalarda da değişime neden oldu mu diye soran. Görülen şu: Küresel aktörlerin ilgili vakaya dair pozisyonu, söz konusu çatışmanın ortaya çıkışını, şekillenişini ve bitme biçimlerini belirliyor. Dolayısıyla ilk bakmamız gereken de; dönemin küresel güçlü aktörlerinin pozisyonu ne? Çatışmayı sürdürücü mü yoksa bitmesine dönük mü pozisyon alıyorlar? İşin bir boyutu bu. İkinci olarak, 'komşu ülkelerin durumu ile bu çatışmanın formasyonu arasında bir ilişki var mı?' sorusu üzerinden meseleye bakanlar var. Genelde, komşuda savaş varsa sizde de savaşın çıkma ihtimali ya da o savaşın devam etme ihtimali daha yüksek. Yine, 'komşu ülkenin demokrasi düzeyi ne?' Genelde otoriter bir komşunuz varsa sizde bu çatışmanın ortaya çıkması ve devam etme riski daha yüksek. Bir diğeri, 'komşuyla ortak etnik ve dini bir grup var

mı?' Böyle bir durum varsa, genelde çatışmaların *fiziki ve bilgi* olarak iki türlü yayılma riski var. Kabaca, çatışmanın formasyonunu belirleyen birinci grup dinamikleri 'küresel güçler' ve 'komşular' olarak özetleyebiliriz.

Ulusal ölçekteki yapısal dinamikler

İkinci grup dinamikleri, ulusal ölçekte yapısal dinamikler olarak tarif ediyorum. Aktörlerin kısa vadede müdahil olamayacağı ve değiştiremeyeceği daha makro ölçekli dinamikler. Nedir bunlar? Bir tanesi sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi. Yani, ağır çatışmanın olduğu bölgede yoksulluk ya da sosyo-ekonomik eşitsizlik fazlaysa genelde bu tür vakaların sürmesi ve devam etme ihtimali daha yüksek.

İkincisi, demokrasi düzeyi. Genelde bu tür vakalar ne tam demokrasilerde ne de tam otoriter rejimlerde ortaya çıkıyor, daha çok ara rejimlerde ortaya çıkma ihtimali daha yüksek. Şöyle deniliyor; demokratik rejimlerde zaten temsil kanalları olduğu için, bu tür isyan hareketlerine ihtiyaç duymuyor insanlar. Çıksa bile belli bir toplumsal taban bulma ihtimali pek yok. Otoriter rejimlerde ise genelde devletin söz konusu isyanı baskı ve zorla bastırma kapasitesi yüksek olduğu için bunların hayat bulma şansı çok zor oluyor. Dolayısıyla daha ara rejimler dediğimiz, ne tam demokrasi olan ne de tam otoriter olan rejimlerde bu tip vakaların sürme ihtimali daha yüksek.

Bir diğer konu, çatışmaların tipi... Yani çatışmalar merkezi hükümeti dönüştürmeyi hedefleyen çatışmalar mı? Yoksa etnik/dini temelli kimlik çatışmaları mı? Esas olarak kimlik temelli çatışmaların daha uzun sürdüğünü söyleyebiliriz. Taban bulma ve ayakta kalma ihtimalleri daha yüksek.

Bir başka boyut, etnik/ulusal hâkimiyet meselesi. Yani ilgili ülkedeki etnik/ulusal gruplar arasındaki ilişki ne? Genelde bir grubun dominasyonu ağırorsa, bu ağırlık arttığı ölçüde çatışmaların ortaya çıkma ve sürme ihtimali daha yüksek oluyor.

Yine, çatışmanın coğrafyası da önemli bir dinamik oluyor. Coğrafyanın birçok boyutu var. Birincisi, çatışma sahası olarak coğrafya; yani fiziki çatışmalar ülkenin geneline mi yayılmış

yoksa belirli bir alanda mı devam ediyor? İkinci olarak, fiziki coğrafya, çatışmanın olduğu fiziki alan nasıl bir alan? Örneğin dağlık, ormanlık bir alan mı? Kabaca isyancıların mobilizasyonuna olanak tanıyan fiziki şartlara sahip mi değil mi? Eğer dağlık alanlar yüksek, ormanlık alanlar fazlaysa bu tür vakaların uzun sürme ihtimali daha da artıyor.

Sınır bölgesi... Genelde çatışma vakasının olduğu yerde sınır sayısı fazlaysa bu tür çatışmaların sürme ihtimali artıyor. İsyancıların mobilizasyon becerisini, kapasitesini arttırdığı için...

Bir diğer dinamik, nüfus büyüklüğü... Genelde nüfus arttıkça bu tür isyanların sürme ihtimali artıyor, daha fazla lojistik ya da daha çok militana erişim olanağı arttığı için.

Yine ulusun bir uzantısı olarak diaspora... Genelde bu tür vakalarda diaspora negatif bir rol oynuyor. Diasporanın barışa katkısı çok az ve diaspora büyüklüğü arttıkça bu tip vakaların çözüme kavuşma ihtimali de (barışçıl yöntemlerle) daha az oluyor.

Aktör-bazlı dinamikler

Bu saydıklarım; yani sosyo-ekonomik düzeyi, çatışmaların tipi, demokrasi düzeyi, etnik ulusal hâkimiyet, çatışmanın coğrafyası ve nüfus büyüklüğü, bunlar aktörlerin kısa vadede değiştiremeyeceği, daha uzun vadeye yayılan ve çatışmanın formasyonunu doğrudan belirleyen dinamikler.

Son olarak, sınır ötesi/küresel ve ulusal ölçekteki yapısal dinamiklerin yanı sıra tam da bu ikisinin etkilediği aktörlere bağlı dinamiklerden bahsedebiliriz.

Burada da en çok öne çıkan meselelerden biri çatışmanın maliyeti. Can kaybının büyüklüğü ve zorla yerinden edilenlerin oranı. Devlet içi kimlik temelli çatışmalarda, dünya genelinde, ortalama can kaybı 26 bin civarında. Bunun yaklaşık üçte biri güvenlik görevlilerinin, üçte ikisi de isyancıların sayısı. İki yaklaşım söz konusu; birincisi, can kaybı arttıkça, çatışmadan etkilenenlerin sayısı da artacağından kaybı olan insan sayısı arttığı için kayba neden olanla barışma olasılığının azaldığı yönünde... Çünkü düşmanıyla barışmak basit ve kolay

değildir. "Düşmanı olan insan sayısı arttıkça barışma oranı azalıyor" diyenler var. Bunun karşısında, barışın ana motivasyonu can kaybını önlemek olduğu için, can kaybının artmasının çatışma çözümünü kolaylaştırdığına dair de bir yaklaşım söz konusu.

İkincisi, "çatışmaların süresi ile bitme biçimi arasında bir ilişki var mı?" diye soran ve buna yönelik çalışmalar var. İki önemli makale okumuştum bu konuda. Biri şunu söylüyor: İsyancıların askeri olarak kazanma olasılığı ilk beş yıldır. Yani beş yılı aşmışsa isyancıların askeri zafer elde etme olasılığı yok. Bu da daha çok devlet kapasitesinin zayıf olduğu vakalarda geçerli. Devletler açısından; 7 ile 10 yıl arasında devlet isyanı bastırırsa bastırır. 10 yılı geçmişse bir vaka, ya kalıcı bir çatışma ortamı, bir pata hali, askeri çıkmaz durumu ya da müzakereye dayalı çözüm seçeneği söz konusu oluyor. Bizdeki süreyi biliyoruz, '84'ü baz aldığımızda, 34 yılı aşan bir çatışmadan bahsediyoruz.

Bir diğer boyut, *devletin askeri (ordu ve polis) kapasitesi...* "Devletin askeri kapasitesi art-

tıkça, isyancıların mobilizasyon kapasitesi daralacağı için şansı kalmaz" diyenler var. Bunun yanında, devletin güçlü askeri kapasitesinin insan hakları ihlalleriyle birlikte yürümesi halinde, güçlü devletin negatif sonuçlar yaratabileceğini, isyancı grubun kapasitesini büyüteceğini düşünenler var. Dolayısıyla devletin nicel büyüklüğü değil, bu büyüklüğü nasıl kullandığı da önemli.

Bir diğer mesele de politik öznellikler diye formüle ettiğim, sahadaki ilgili aktörlerin özneliği... Bundan kastım; bunların kapasitesi, stratejik tercihleri, normatif değerleri, politik kimlikleri, ideolojileri, stratejik hedefleri ve oyun sahasındaki etkileşimlerine bakmak gerektiğini söyleyen çalışmalar var.

Bir diğer mesele güç-iktidar paylaşımı. Ana akım şunu söylüyor: Bir devlette gücün ve iktidarın paylaşımına dayalı bir idari ve siyasi yapı geliştikçe bu tür isyanların barışçı yöntemlerle bitme ihtimali artar. Aşırı derecede güç merkezleşmişse bir devlette, burada barış ihtimali çok daha az.

Bir de üçüncü tarafların katılım biçimi var, bunun çok detaylarına girmeyeyim. Hakemlikten, arabulucuya, gözlemciye kadar çeşitlendirilen çok çeşitli üçüncü taraf örnekleri söz konusu... "Üçüncü taraflı ya da üçüncü tarafsız daha kolay çözümler" diyenler var, baskın bir eğilim söz konusu değil. Genelde taraflar üzerinde bir çıkarı olmayan üçüncü tarafların başarılı olduğunu biliyoruz. İlgili aktörün sahada çıkarı olması durumunda arabulucu olma vasfının çok fazla kalmadığına dair bir yaklaşım söz konusu.

Son olarak, resmi anlaşmalar... Bu tip vakalarda, önceki çözüm ya da barış süreçlerinde birtakım metinler imzalanmışsa, bir resmi anlaşma birikimi varsa, bu tip vakalarda çözüme ulaşmak daha kolay oluyor. Örneğin Filipinler'de 112'ye yakın resmi anlaşma metni imzalanıyor, Moro İslami Kurtuluş Hareketi ile Filipinler Hükümeti arasında.

Kürt çatışmasının mevcut resmi

Küresel ölçekte meseleye dair altı çizilmesi gereken ana başlıklar bunlar. Çok detaya girmeden şu andaki duruma baktığımızda, üç ana

grupta sınıflandırdığım dinamiklerden hangisi pozitif, hangisi negatif diye baktığımızda; ulusal ölçekli yapısal dinamikler, nüfus, çatışmanın tipi, coğrafyası, sosyo-ekonomik ve demokrasi seviyesi gibi bağlamlar, Kürt sorunu konusunda çok net olarak şunu anlatıyor: Bu çatışmanın askeri bir çözümü yok! Kanaatim, çözüm sürecinden sonra işin asıl kırılması, çoğumuzun da bildiği gibi, sınır ötesi ve küresel denklemde meydana gelen değişim... Çoğumuz bunu daha çok Rojava meselesi üzerinden konuşuyoruz ama buna Irak'ı da eklemek gerekir. Aslında Kürt meselesinde iki komşu ülkede, hem Suriye'de hem de Irak'ta olup bitenler, burayı doğrudan etkiliyor. Ama bundan ibaret değil; küresel güçler de bu sahada olduğu için, aynı anda hem komşu ülke dinamiğini ve hem de küresel dinamiği yan yana getiriyor, negatif bir tabloya yol açıyor. Ve asıl kilit bir mesele; aslında aktörlerin özneliği dediğimiz noktada bir kilitlenme söz konusu. Şu an bizde benim görebildiğim kadarıyla küresel ölçekte olup bitenler, ilgili aktörlerin pozisyonunu barışa dönük destekleyici, yönlendirici, etkileyici olmuyor. Etki daha çok negatif yönde...

Devam eden devlet krizi ve Kürt meselesi

Şimdi bizim vakada bahsettiğim bu üç grup dinamiğinin dışında, birtakım özgün boyutlar var. Bunlardan biri *devlet krizi* diye formüle ettiğim bir mesele. Türkiye'de 2010 yılından beri bir devlet krizi olduğunu düşünüyorum ve bu devlet krizinin şekillenmesiyle Kürt meselesinin geleceği arasında doğrudan bir ilişki olduğu kanaatindeyim.

Bundan kastım şu; 2010 Anayasa referandumuyla birlikte Türkiye'de üç ana çatışma eksenini çok daha görünür olmaya başladı. Birincisi, 'geleneksel Kemalist elitlerle' yeni yükselen İslami hegemonik blok arasındaki kavga seyir değiştirdi. Ana argümanım şu: Referandumla beraber AKP ile Gülen örgütünün ana merkezini oluşturduğu İslami blok 'devlet yönetiminde' kritik eşiği aştı. Batıda çokça duyduğumuz "*Cumhuriyet elden gidiyor*" diye bir tepkiye yol açtı. Kabaca iki blok arasındaki ilişki muhalefet ilişkisinden biraz düşmanlık ilişkisine doğru kaymaya başladı ve belli oranda devam ediyor bu kavga. İkincisi, bu kavga devam ederken, (ki esasında iktidar kavgasıdır bana göre) dershane kriziyle başlayıp devam eden bir dizi gelişme sonrası Gülen örgütüyle AKP hükümeti arasındaki bloğun dağılmasıdır. Yine bu iki eksen arasındaki kavga devam ederken, 2012 ile beraber Suriye'de Rojava'nın inşa süreci başladı. Şöyle formüle edebiliriz: İran sınırından Akdeniz'e kadar siyasi olarak olmasa bile, coğrafik olarak bütünleşmiş bir Kürdistan coğrafyasının ortaya çıkma ihtimali belirdi ya da öyle bir algı oluştu diyelim.

Şimdi bu üç kriz üzerinden aslında Türkiye'de bir devlet krizinin oluştuğunu ve bu krizin bizi bugünlere getirdiğini düşünüyorum. Şunu da iddia edebiliriz: 15 Temmuz aslında bu krizi aşmaya dönük devlet içindeki bir ekibin girişimiydi. 16 Nisan Anayasa referandumu da 24 Haziran seçimleri de esasında devlet krizini aşmaya dönük adımlar. Kişisel kanaatim, 24 Haziran'dan sonra bir eşiği aştı Erdoğan, Başkan oldu ve yeni bir rejim inşa ediliyor. Gülen örgütüyle olan kavga belli ölçüde halloldu. Ama ilk eksen olan geleneksel Cumhuriyetçi yapı ile olan kavga tam anlamıyla çözülmedi

kanaatindeyim. Kürdistan krizi de zaten devam ediyor.

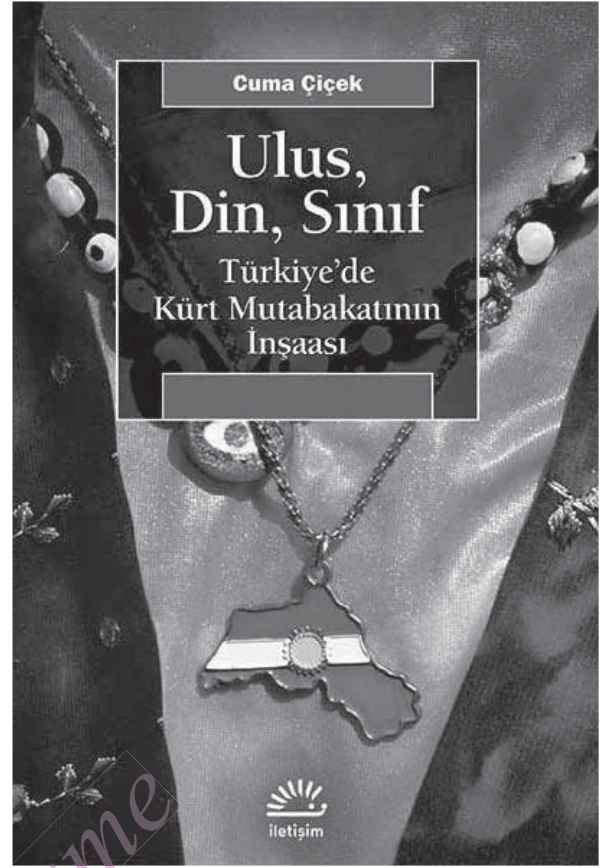
Devlet krizinin alacağı seyir Kürt meselesini de belirliyor. Çünkü aslında, Ankara'daki hegomonik güçlerin kavgası içerisinde Kürt meselesi çoğu zaman bir araç olarak kullanılıyor. Bazen şiddet yönünde mobilize edilen, bazen de barış üzerinden demobilize edilen bir meseleye dönüşüyor. Ama esasında Kürt meselesi Ankara'daki kavganın belirleyici bir unsuru değil, dediğim gibi, daha çok hegemonik blokların kavgasında araçsallaştırılan bir mesele.

Öte yandan, jeopolitik dinamiklerden kaynaklı olarak ilgili aktörlerin niyetinden bağımsız olarak kurucu bir unsura da dönüşebiliyor. Örneğin, Türkiye'de rejim değişti, yeni anayasa paketi oluşturuldu. Bu paketin sınırları belirlenirken Kürt meselesi çok kurucu bir faktör olarak işlev gördü. Dolayısıyla bu yeni rejimin sınırlarını biraz da Kürt meselesi belirledi. Aktörler bir yandan araçsallaştırmaya çalışırken bir yandan da sahada Kürt meselesi rejim sınırlarını belirleyen bir kurucu dinamiğe de dönüşebiliyor. Bu çatışmanın nereye gideceğini belirleyen dinamiklerden biri bu, yani devlet krizinin seyri...

İki tip politik Kürtlük

İkinci olarak Kürt toplumuna dair bir iki belirgin özellikten bahsetmek gerekiyor. Kabaca, sekülerlik ve din ayrımı üzerinden ikili bir yapının Kürt toplumunda oluştuğunu söyleyebiliriz. Son 10 yıldır Kürt sosyo-politik alanında bir ikinci politik Kürtlük inşa oldu, oluyor. Bugün HDP'nin temsil ettiği biraz daha seküler, bir sol geçmişi olan, toplumsal cinsiyet, komünal ekonomi gibi dertleri olan bir politik Kürtlük tahayyülü var. Bunun yanında, yine son 10 yıldır yavaş yavaş inşa olan ve ana gövdesini AKP'de bulan ama Huda-Par'a kadar yayabileceğimiz biraz daha muhafazakâr, biraz daha İslami, biraz daha liberal bir kesimden bahsedebiliriz. İslami kimlikle Kürt kimliğini daha uyumlu olarak gören ikinci bir politik Kürtlük de geliyor.

Bu durum Kürt sosyo-politik alanındaki tüm aktörleri etkiliyor. Örneğin, HDP'nin son 5 yıldaki büyümesini, 91'den 2014'e kadar %7 bandını

aşamayan HDP geleneğinin 11-13 bandına oturmasını, esasında İslami kimlikle Kürt kimliğini daha barışık okuyan ikinci politik Kürtlüğün yükselişine bağlayabiliriz. Yine, AKP'yi destekleyen Kürtler 10 yıl öncesinin Kürtleri değil. Daha uç bir örnek vereyim; 2000'lerin başında Huda-Par geleneğinin söylemine baktığınız zaman, Kürt meselesi bir kavmiyet meselesi olarak değerlendiriliyordu ve kavmiyetçilik haramdı, böyle tartışılıyordu. Ama bugün mevcut 6 Kürt partisi içerisinde, İstanbul'da da Kürtçe resmi dil olsun diye açık açık talepte bulunan tek parti Huda-Par... Yani orası da çok değişti. Yine, Bölge'de diyelim ki Batman veya başka illerde AKP il başkanlarıyla görüştüğünüzde, ana dilde eğitim konusunda HDP'den farklı bir şey söylemeyeceklerdir. *Kürtler kendini yönetsin mi?* diye sorduğunuzda üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri söyleyecekler. Kastettiğim, bu diğer alandaki Kürtler de epeyce dönüştüler. İslami liberal kimlikle Kürt kimliğinin daha barışık olduğu bir form ortaya çıkıyor. Ama herşeye karşın esasında şu an bölgede ikili bir Kürtlük olduğunu söyleyebiliriz.

Kürt toplumunda derinleşen sınıfsal ayrışma

Bir diğer mesele ise sınıfsal yarılma... Kürt toplumunda sınıfsal ayrışmanın derinleştiği kanaatindeyim. Bunu Diyarbakır'a baktığımızda da okuyabiliriz. Sadece mekânsal haritasına bakın Diyarbakır'ın, 4-5 katmanlı bir sınıfsal ayırım yapabilirsiniz. Silvan yolu, Hamravat, Bağlar, Sur içi başka başka katmanlar... Altını çizebileceğimiz nokta, Kürt toplumunda sınıfsal ayrımlar çok daha derin ve gözle görülür durumda.

Bu sınıfsal yapı içerisinde siyaset alanında nispeten aktif olan bir orta sınıfın çıktığını söyleyebiliriz. Bunun bütün aktörlere yansımaları oldu. Hem HDP'de hem AKP'de. Ama ana-akım Kürt hareketi açısından çok yapısal bir dönüşüm yarattı bu. Kürt hareketini alt sınıf hareketinden alt-orta sınıf koalisyonu hareketine dönüştürdü. Hatta legal siyaset alanında, alt sınıflardan ziyade bu orta sınıfların daha etkin ve görünür olduğunu söyleyebiliriz.

Bu sınıfsal dönüşüm siyaset sahnesindeki tercihi de belirliyor. İşte, son kent çatışmaları, hendek meselesi... Sınıfsal ayırım, şiddet meselesinde yeni bir tartışma gündemi yaratmış durumda. Çünkü bu orta sınıfın siyasetle kurduğu ilişki çok da şiddet üzerinden yürümüyor. Başka kanallar, başka arayışlar içerisinde. Burada yoksulların şiddetten yana tercihi var demiyorum. Aslında yoksulların da bu konuda şiddetten yana bir tercihleri yok. Ama gövdesinin yarısı orta sınıf olmuş bir Kürt hareketinin şiddetle kurmuş olduğu ilişki çok daha sorunlu bir durumda bugün. Çözüm bulması gereken ciddi bir mesele bu.

Suriye iç savaşı ve şiddet meselesi

Yine bu şiddet konusundan devam edeyim. İşin doğrusu, özellikle Suriye krizinden sonra Kürt toplumu içerisinde şiddete yönelik mesafenin epeyce arttığı kanaatindeyim. Suriye vakası bize şunu söyledi: 7 yıllık bir iç savaştan sonra en az 500 bin can kaybı, 10 milyon (iç-dış) zorunlu göçten bahsediyoruz ve geldiğimiz nokta Esad'la siyasi çözüm dışında bir seçenek yok! Bu tablonun sokaktaki yansıması, şiddetin işlevsel olmadığına dairdir. İkincisi,

şiddet meselesini etik boyutunu dikkate alarak ve bahsettiğim sınıfsal ayrımları düşünerek yeniden okumak gerekiyor. Çünkü son kerte her siyasal mücadelenin yarattığı kayıplar, yıkımlar ve kazançlar var. Kazananlar ya da kaybedenler çoğu zaman aynı kişiler olmuyor. Kürt toplumundaki sınıfsal ayrışma şunu da sorgulamaya açtı: Bedel ödenecekse kim ödeyecek, nasıl ödeyecek? Ya da kazanç olacaksa, kimler ne kazanacak? Bu tür sorular daha çok tartışılıyor şimdi. Suriye krizi, şiddet meselesini hem işlevsel bir araç olmaktan büyük oranda çıkardı ve hem de etik olarak daha tartışılır, sorunlu bir araç haline getirdi.

Kürt siyasetinin dönüşüm sorunları

Şunun altını çizmek istiyorum; Kürt siyasal alanında ciddi bir dönüşüm sorunu olduğu kanaatindeyim. Şöyle ki, 1999'dan sonra, genel olarak Kürt muhalefeti, yani sokaktaki Kürt itirazı üç kritik dönüşüm yaşadı:

Birincisi, kentleşti. Kentlerde var Kürt muhalefeti, sahası kır değil artık. Örneğin seçimlerde Kürt coğrafyasını anlamak istiyorsanız Mardin, Diyarbakır, Van ve Urfa'ya baktığınızda, bu dört büyükşehir size genel tabloyu söylüyor.

İkincisi, önemli ölçülerde legalleşti Kürt muhalefeti. 20 yıllık bir legalite deneyimi yaşadı. Üçüncüsü ise, bunların üzerinde belirli ölçülerde kurumsallaştı. Bunu tek başına dernek, parti ve vakıflar olarak algılamayın. Kabul edilmiş ortak kurallar olarak kurumlar gelişmeye başladı. Bu kentleşme, legalleşme ve kurumsallaşma Kürt siyasi hareketlerinde ciddi bir dönüşüm ihtiyacı ortaya çıkardı. Ama şu an sahada, sokağın bu dönüşümüne paralel bir kurumsal dönüşüm yok.

Ben küresel ekonomik eşitsizliği anlamak konusunda öne çıkan yaklaşımlardan merkez-çevre teorisini Kürt siyasetini anlamak için kullanıyorum. Esasen bu teori, gelişmiş merkez (batı ülkeleri) ile geri kalmış çevre (Üçüncü Dünya ülkeleri) arasındaki ilişkiyi, çeperden merkeze kaynak transferi bağlamında ele alıyor. Bunu İstanbul ile Diyarbakır arasındaki ilişkiye de indirgeyebilirsiniz. Şimdi Kürt siyasetine uyarlarsak; Kürt hareketinde Öcalan'ın, Kandil'in merkezde, legal siyasetin ise çeperde

olduğu bir siyasi gelenek var. Ve aslında 'kaynak transferi' çeperden merkeze doğru oluyor. Bu mesele şiddet dışı bir yöntemle çözülecekse (ki Kürt hareketi '99'dan beri bunu iddia ediyor), bu yapının değişmesi lazım. Çeperin kademeli olarak merkeze gelmesi, merkezin de kademeli olarak çepere çekilmesi ve daha sonra kendini lağvederek yeni merkeze dâhil olması gerekiyor. Bunun krizini Kürt hareketi yaşıyor. Örneğin, 7 Haziran sonrası HDP'nin rolü ve konumu üzerine olan bütün tartışmalar esasında bu meseleye dairdir.

Bir diğeri, Kürt siyasetinde ciddi bir muhalefet sorununun varlığıdır. Beş, altı Kürt partisi var; kimi liberal, kimi sosyalist, kimi daha milliyetçi, ama hepsi federasyonu savunuyor... Bu partilerin muhalefet üretme beceri ve kapasitesi ne peki? Küçümsemek için söylemiyorum ama çoğu dernekten öteye geçemeyen, potansiyeli olmayan yapılar. Dolayısıyla ana akım Kürt siyasetini eleştirel gözle değerlendirecek bir muhalefet hareketinin yokluğu, dönüşümü zorlaştıran faktörlerden biri. Irak Kürdistan Bölgesi bu konuda daha iyi kanaatimce, en azından

4-5 güçlü parti var ve bu siyasi çeşitlilik belli ölçüde bir rekabet ortamı da yaratıyor. Bu da aslında siyasileşme ihtimalini de artırıyor, burada yok bu.

Yine, sivil toplum ya da medya dediğimiz kamusal alanın aktörlerine baktığımızda, bunlar büyük ölçüde (ya hükümete ya ana akım Kürt siyasetine) siyasete angaje durumda. Dolayısıyla eleştirel kamusal alanın inşası, yani sokağın yararını merkeze alan bir kamusal alanın inşası da bu konuda çok sıkıntılı.

Son olarak eleştirel kamusal alanın diğer aktörleri yani aydınlar, akademisyenler, kanaat öderleri... bunların sokağın, kamunun yararını merkeze alan, eleştirel bilgi üretme becerisi de oldukça sınırlı. Buna kendimi de dahil ediyorum elbette.

Şimdi bütün bunların tamamı, Kürt sahasındaki dönüşümü yani bahsettiğim '99 sonrasındaki kentleşme, legalleşme ve sınıfsallaşma sürecine paralel bir kurumsal yapının inşasını engelleyen dinamikler. Şiddet de dahil Kürt

▲ Diyarbakır'da yükselen orta sınıf ve 'yeni kentleşme'!

meselesinin geleceği, bütün bu karmaşık dinamiklerin seyrine bağlı olarak şekillenecektir.

Yükselen orta sınıfın Kürt siyasetine etkisi

Orta sınıf bağlamsal bir şey. Bir mühendis ya da öğretmen İstanbul'da orta sınıf olarak değerlendirilmeyebilir. Ortalama gelir dağılımı, yaşam düzeyi, kombinasyonu farklı çünkü. Orta sınıf kavramını ilgili bölgedeki bu bağlam üzerinden değerlendirmek gerekiyor. Diyarbakır'da ise aylık ortalama 5-6 bin TL gelirin varsa, bağlamsal olarak orta sınıfın hemen altında bir yerde konumlanmışsınız demektir.

Diyarbakır'da yaygın bir orta sınıf var. Orta sınıf AKP'de de çok yaygın bir sınıf. Bölgedeki AKP'li siyasetçilerin profiline baktığınız zaman, çoğunun meslek erbabı içerisinden çıktığını görürsünüz; doktorlar, avukatlar... Bu Kürt siyaseti için de geçerli. Ya da mekân olarak Diyarbakır'a bakarsanız, örneğin Urfa yoluyla Elazığ yolu arasında kalan bölge... '94 yılında Peyas'ın nüfusu 2.800'dü. Peyas'ın şimdi nerede olduğunu hepimiz biliyoruz, 94'ten bu yana yapılan yapılaşmanın içerdiği nüfus şimdi 400-500 bin, belki 600 bin bile olmuştur. Buna Hamrat'ın alt taraflarını, havaalanı civarlarını da ekleyebilirsiniz. Bu bölgede yaşayanların yarısından fazlasını orta sınıf kategorisinde değerlendirebilirsiniz. Bu AKP'yi ve tabanını da dönüştürdü, HDP'yi de dönüştürdü. Şiddet meselesine dair bütün tartışmayı bu yeni sınıfsal dönüşümü dikkate almadan okuma şansınız yok.

Bu sınıfın kaybedecek bir şeyleri var. Maliyeti yüksek olabilecek araçlarla iş yapmak istemiyor bu sınıf, siyaseti dönüştürüyor. Örneğin siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin, meslek odaları yöneticilerinin oturduğu yerlere bakın. Nerede yaşıyorlar? Bağlar'da mı Sur'da mı, Kayapınar'da mı? Kayapınar'da oturuyorlarsa 75'te mi Metropol'de mi, Havaalanı civarında mı, Gaziler'de mi? Bu haritayı iyi çıkarırsak, orta sınıfın legal siyaseti nasıl etkilediğini, nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarabiliriz.

Bunun bir adım ötesine geçmek istiyorum, üzerinde çok ayrıntılı çalıştığım bir mesele değil, ama sadece şöyle bir gözlemim var; Kürt siyasetindeki legal-ilegal ayrımının biraz

da sınıfsal olduğunu düşünüyorum. Legal siyaset daha orta ve üst sınıf üzerinden işliyor. Bu orta sınıfın baktığı yüzler daha çok buralar, ama kent yoksullarının baktığı yüzler buralar değil. Yani bu legal-ilegal meseli tek başına bir iktidar/güç meselesi değil. Doğal akışında bir sınıfsal ayırım olduğu kanaatindeyim. Kent çatışmalarını örnek verebilirim; hep örgütün pozisyonu, devletin pozisyonu diye okuduk. Şuradan da okuyabilirsiniz aslında; bu mekânlar niye Cizre, Sur, Şırnak; niye Kürt coğrafyasının en yoksul kesimleri? Niye bu coğrafyanın gençleri katıldı da başka gençler katılmadı? Şöyle de okuyabilirsiniz tabii: Son kertede silahın kendisi, başka kanallara ulaşamayan aktörlerin aracı ya da siyaset yapma sahası da olabiliyor. Devletin verileriyle 11 bin can kaybindan İHD'ye göre 2 bin 800'den, İsviçre merkezli bir araştırma kuruluşuna göre ise 2 bin 600 kişi yaşamını yitirdi. Öte yandan 500 bin insan evinden, yerinden oldu. Olanı bite-ni yukarıdaki aktörlerden değil de aşağıdaki aktörlerin gözüyle okursanız, aslında bazen sokağın kendisi ya da silahın kendisi başka sahalardan kapanmasından kaynaklı kimi aktörlerin tercih ettiği bir alan olarak da okunabilir. Asıl mesele bu yapıyı dönüştürmek. İnsanların daha barışçıl sahalarda siyasete dâhil olabileceği mekanizmalar yaratmak.

Kürtler kent yoksullarının siyaset alanına dahil olabileceği mekanizmalar yaratabilseydi, toplum olarak kent yoksullarının siyaset yapabileceği mekânlar, alanlar inşa edilebilseydi, son çatışmaları bu ölçülerde yaşamayabilirdik. Ama şu an baktığımızda, aşağı sınıfların siyaset alanını şekillendirme, geliştirme sahalrı yaratma mekanizmaları hiç de gelişkin değil. Bunu STK'lar için de, siyasi partiler için de, odalar, belediyeler için de söyleyebiliriz. Aslında, sokaklar bazen bu dışlanmış grupların öfkelerini kustuğu sahalardır da belli ölçülerde. Yanlış anlaşılmasın, sadece budur demiyorum, çok da karmaşık bir durum olduğunu bilen biri olarak söylüyorum ama bir yönüyle böyle de bir boyutu var. Dolayısıyla bu sınıf meselesi siyaset alanındaki aktörlerin güçlerini, kurumlarını, tercihlerini, yol ve yöntemlerini bilfiil belirleyen bir mesele.

► Weşangeriya Kurdî: Pirsgirêk pir bin jî geşedan berdewam e

DAWUD RÊBIWAR

Van salên dawîn, çî bi aliyê xwe yê erênî çî bi neyênî, yek ji mijarên herî zêde di kovar, rojname û derdorên têkildarî nivîsa kurdî de tê nîqaşkirin weşangeriya kurdî ye. Weke di hejmara 4'em a Dilopê de hatiye kirin. Xuya ye ev mijar wê hê gelek caran were nîqaşkirin û wê bibe mijara gelek gotar û dosyayên din. Lewra wek gelek tiştên din, ji ber rewş û realîteya kurdan meseleya weşangeriyê jî ji gelek aliyên ve xwedî gelek pirs û pirsgirêkan e. Helbet ne tenê pirsgirêk, divê neyê jibîrkirin ku digel hemû bêderfetiyan di qada weşangeriya kurdî de geşedanên berbiçav jî hene. Hem

“Pêşî ez vê bibêjim; ji ber ku her kes hay ji realîte û rewşa kurdan -a ku bingeh û sedema gelek pirs û pirsgirêkên kurdan ên sereke ye- heye, ez nekevime nava vê meseleyê.

zêdebûna weşanxaneyan û hem rêjeya zêdebûna pirtûkên tene çapkirin û pirrengiya mijaran, di hêla ast û çawanîyê de jî teqleke ber bi jor ve da karê weşangeriyê. Lê digel vê pêşketina berbiçav pirsgirêkên timî di rojê weşanger û xwendevanên pirtûka kurdî de jî li cihê xwe dimînin. Beşdarên nîqaşa dosyaya Dilopê ji xwe gelek pirsgirêkên muhîm ên weşangeriya kurdî anîne ziman û nixandînen hêja kirine. Li wir ez ê hewl bidim hin tiştên ku wan kêr hiştine binivîsim û di hin mijaran de jî nêrîn û çavdêriyên xwe parve bikim.

Her “qewî kesad e bazar”

Pêşî ez vê bibêjim; ji ber ku her kes hay ji realîte û rewşa kurdan -a ku bingeh û sedema gelek pirs û pirsgirêkên kurdan ên sereke ye- heye, ez nekevime nava vê meseleyê. Yanî her kesek dizane, heta zimanek herî kêr nebe zimanê perwerdehiya fermî ya li dibistanan û daîreyên fermî yên dewletê wê bazara wî zimanî jî çênebe,

wê nivîsa/pirtûka bi wî zimanî jî qîmet nebîne... Ta ji dewrên berê ve, herî kêr em ji gotinên Xanî tê derdixin ji ber nebûna xwediyekî/statûyekê bazara wî zimanî kesad e. Ji ber ku ev giş tî zanîn û belkî bi dehan caran hatine nivîsandin, ez ê nekevime nav vê meseleyê. Ez ê li vir tenê behsa pirsgirêkên weşangeriya kurdî yên di rojê me de bikim bi kurtasî.

Xwe-pişaftina jidil

Dîsa ez ê behsa bêsiyasetiya rêxistinên kurdan ên derbarê zimanê kurdî de jî nekim. Mixabin ku ziman di rojê tu partî û derdorên kurdan ên siyasî de xala sereke nîne. Em dev ji hewla pişaftina dewletê ya bi salan berdî, bi min êdî beşeke mezin a kurdan xwe bi xwe, ji dil û can xwe asîmîle dîke û otoasîmilasyon ji her demê bêhtir li dar e di nava civakê de. Li cihê ku kurdî ne di bal û xema aktorên kurd de be, gelo mimkun e pirtûka bi kurdî jî qîmetê bibîne? Hasilê, ev mijarên bingeh û sedemê hemû

pirsgirêkên weşangeriya kurdî ne, têne zanîn. Em vegerin ser pirsgirêkên rojane.

Pirsgirêkên ji krîza aborî

Sektora weşangeriyê li Tirkiyeyê bi giştî di qeyraneke giran de ye. Krîza aborî ya salên dawîn ku pereyê Tirkan li hember Dolar gelek bêqîmet kir, tesîreke gelek xirab li sektora weşangeriyê jî kir. Ji ber ku malzemeyên pirtûkekê tînin pê; wek kaxiz, qalib û hwd. tew ji welatên derve tîn, bi bilindbûna dolar re maliyeta çapkirina pirtûkan gelek zêde kir. Buhayê çapkirina pirtûkekê li gor du sal berê ji sedî sed zêdetir bûye. Weşanxaneyên kurdan jî nesîbê xwe ji vê qeyranê digirin

helbet. Lê xwezî tenê pirsgirêka me ev bûya.

Rûxîna "Pêvajoya Aştiyê"

Bi "Pêvajoya Aştiyê" re, digel hejmarek kêmbûnê jî li çend zanîngehan bi vekirina hin beşên kurdî re, di weşangeriya kurdî de geşedaneke berbiçav çêbû, hejmara pirtûkên bi kurdî têne weşandin gelek zêde bû. Helbet vê rewşê tesîreke erênî li rewşa weşanxaneyan jî kir. Heman salan li pey hev çêbûna fûarên pirtûkan û hwd. ji bo weşangeriya kurdî avantajên muhîm bûn. Bi rûxîna heman pêvajoyê re, ev rewşa erênî di carekê de ji holê çû, cihê xwe da reşbîniyeke giran. Helbet vê rewşê tesîreke pir xirab li

bazara kurdî kir û mixabin hê berdewam e.

Ji ber ku li piyaseyê ji bo pirtûkên bi kurdî xwestekeke wisa cidî nîne, li gelek bajarên mezin ên wek Stenbolê mixabin pirtûkên kurdî di refên pirtûkfiroşan ên mezin de ji xwe re cih nabînin. Em Stenbolê deynin aliyekî, êdî li bajarên wek Wan, Mêrdîn, Batman hwd. jî hejmara pirtûkfiroşan ku di refên xwe de cih didin pirtûkên bi kurdî gelek kêmbûye. Ev rewşa han yek ji problemên sereke yê li ber weşangeriya kurdî ye. Pirsgirêkên weşangeriya kurdî, weke zincîrekê xelek bi xelek hemû bi hev ve girêdayî ne. Xwendevan nebe, pirtûk neyê firotin, pirtûkfiroş jî cih

nade pirtûka ku nayê firotin. Pirtûkfiroş nexwaze, belavkar jî nabe. Weşangerên kurd tim di hevpeyvîn û nîqaşên xwe de balê dikişînin ser nebûna şîrketeke belavkariya pirtûkên kurdî. Rast e, lê belavkar wê li kê belav bike? Di baweriya min de, eger daxwazeke baş hebe ji bo pirtûka bi kurdî, şîrketeke belavkariyê ya kurdan nebe jî dê şîrketên belavkariyê yên li Tirkiyeyê vê valahiyê dagirin û wê berhemên kurdî belav bikin. Girêdayî heman xalê, ji ber tîraja kêma a firotina pirtûkên kurdî, rêjeya bilind a daxistina (îskontoya) ji bo pirtûkfiroşan jî xalêke girîng e qet jê nayê behskirin. Weşanxaneyên mezin ên tirkî li dora ji sedî sîh îskonto didin pirtûkfiroşan lê dema dor tê ser weşanxaneyên kurdan îskonto li dora ji sedî pêncî ye. Yanî ji deh TL'yê xwendevan dide pirtûkeke kurdî pênc TL digihîje weşanxaneyê.

Nebûna aboriyeke baş kar bêqîmet dike

Lîsteya pirs û pirsgirêkên weşangeriya kurdî bi tîra xwe dirêj e û mirov ji ku pê bigire tiştên bêne gotin gelek in. Me li jor bêhtir mijarên

têkildarî hejmara firotina pirtûkan raxist ber çavan lê gelek pirsgirêkên din yên di warê amadekirina berheman a berî çapê û hwd. de jî hene. Nebûna aboriyeke baş berê gelek weşanxaneyan dide rêyên din ku ew jî dibe sedema çapkirina gelek pirtûkên ne hêjayî çapê. Beşek weşangerên kurd, maliyeta çapkirina pirtûkan (heta hinek ji maliyetê gelek zêdetir jî) ji nivîskarên pirtûkan bixwe distînin. Yanî bi awayekî ji weşanxaneyekê bêhtir weke çapger an ajansekê tevdigerin. Helbet ew jî dibe sedema bêkalîtebûnê, lewra gelek caran pirtûk bê redaksiyon û serastkirin tîne çapkirin.

Dîsa, pirsgirêkên edîtorîyal ku dibe sedema bêkalîtebûn û bêniirxbûna pirtûka bi kurdî, aliyekî din ê zehmet ê meseleyê ye. Ji ber nebûna derfetan, hêma bibêje weşanxaneyekê kurdan a ku çend edîtoran bi rêk û pêk dide xebatê nîne. Ji ber hindê jî gelek pirtûk bi teshîhê muhîm, tîne çapkirin. Kêmbûna kalîteyê jî dibe sedemê bêprestîjbûn û bêqîmetbûna weşanxaneyan.

Kêmbûna rêyên danasîn û reklamê

Bifikirin, halîhazir rojnameyêke kurdan a ku bi kurdî tê çapkirin nîne. Em dev ji nebûna tîrajê û bêderfetiyeke din berdîn, tenê rojnameyêke bi kurdî nîne. Ji bilî medya civakî hema bibêje rê nîne mirov ji bo hin pirtûkan danasînekê/reklamekê bide. Nebûna reklamê û danasîneke baş bi taybetî ji bo berhemên nû astengeke gelek mezin e.

Weke me li jor got, pirs û pirsgirêkên weşanxaneyên kurdî bi vegotinê naqedin. Xuya ye wê demêke dirêj wiha jî biçe. Mixabin ku em wiha di nava rewşeke reşbîn û giran de ne. Lê ev nayê wê wateyê ku tiştêk nayê kirin an rewş ji binîve kambax e. Helbet dema ku em di awêneya rabirdûyê de li rewşa xwe dinêrin li gor berê rewşa niha gelek geşedanên muhîm jî di xwe de dihevin. Weke nimûne sal bi salê kalîteya pirtûkên kurdî zêde dibe û di warê cureyan de jî bere fireh dibe. Belê pirs û pirsgirêk wê hê demêke dirêj di rojeva me de bin, lê digel wê ast û kalîteya pirtûkên kurdî û weşangeriya kurdî wê ber bi jor ve hilkişîna xwe bidomîne. ♪

CUMHURİYET ②

kuruluş, çözülüş, devamlılık

NAMIK K. DİNÇ

Savaşlar halklar için yıkım, felaket anlamına gelse de egemenler için bir lütuf, fırsat olarak algılanır. 1916'da Rus işgali nedeniyle yerinden edilen 700 bin ila 1 milyon arasında Kürdün batıda mecburi iskâna zorlanması da aynı politikanın bir veçhesidir. Yüz binlerce Kürt açlık, susuzluk, soğuk ve bakımsızlıktan hayatını kaybetse de tarihte

bahis konusu edilecek kadar bile yer edinemez. Savaşın yarattığı tahribatlar toplumun bilincinde derin yaralar açsa da egemen siyaset ve bunun yapıcıları için bunların önemi yoktur. Bu yüzdendir ki Dünya Savaşı'nın devam ettiği o hareketli günlerde devletin izleyeceği siyasetin rotasını belirleyecek araştırmalar ve yayınlar hazırlanmaktan geri

durulmaz. Savaş günlerinde hazırlanıp 1918 yılında yayınlanan şu üç kitap, yeni devletin iskân ve toplumsal mühendislik çalışmalarında başucu eserleri olur:

"Göçmenlerin İskânı ve Uluslararası Asimilasyon Yöntemleri" isimli ilk kitap, uluslararası

1 Orijinal ismi "Beynelmilel Usul-i Temsil ve İskan-ı Muhacirin"dir. Yazarı Van P. Goç olarak geçen kitabın

örnekler ışığında mekânın ve nüfusun Türkleştirilmesinde izlenecek siyaseti anlatır. "Türkmen Aşiretleri" kitabı ise Türkmenlerin Türk ulusuna intibaklarının nasıl olacağı, Kızılbaş itikatlarının nasıl yok edilip Sünnileştirilecekleri üzerinde durur. Üçüncü kitap ise "Kürtler: Tarihi ve İctimai Tedkikat" başlığını taşıyor. Osmanlı Devleti'nde Kürtler hakkında basılmış ilk tarih kitabı olma özelliğini taşıyan bu yayın, Kürtlerin kültürel ve tarihi açıdan bir ulus olma kapasitesine sahip olmadığını iddia edip Türklük dairesi içinde asimile edilmesini salık vermektedir.

Osmanlı Devleti için savaşın yenilgiyle sonuçlanacağı son günlerde bile bu çalışmaların yürütülmüş olmasının, akamete uğramamasının bir anlamı var elbette. Bu yayınlar 1919-1923 arasında da devam ediyor. Kamuoyunca en çok

mütercimi yine Hâbil Adem'dir. Aynı isimle Ali Cin ve Haluk Kortel tarafından Latinize edilen eser, IQ Kültür Sanat Yayıncılık tarafından 2011 yılında yeniden yayınlanmıştır.

“ Müslüman mütegalibenin organize olmasındaki temel motivasyon, gayrimüslimlerin el konulan mallarının geri verilmesi tehlikesidir. Bu sebeple özellikle Ermenilerin geri gelmesine tahammülleri yoktur. Rumların ise zorla göçü devam etmelidir.

bilinen ve 1921 yılında Ankara Hükümeti'nin talebi ve maddi desteğiyle bastırılan, yazarının Ziya Gökalp olduğu "*Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tedkikat*" kitabı da aynı ekibin ve aynı perspektifin eserlerinden biridir.

Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı topraklarında baş gösteren Müdafaayı Milliye hareketleri temel olarak Rumların ve Ermenilerin bu topraklardaki varlığına karşı bir direnç olarak ortaya çıkarlar. Müslüman mütegalibenin organize olmasındaki temel motivasyon, gayrimüslimlerin el konulan

mallarının geri verilmesi tehlikesidir. Bu sebeple özellikle Ermenilerin geri gelmesine tahammülleri yoktur. Rumların ise zorla göçü devam etmelidir. Mustafa Kemal'in ordu müfettişi olarak Karadeniz'de görevlendirilmesinin temel nedeni Rumlar ile Müslümanlar arasında devam etmekte olan çatışma ve ihtilaflardır. 1919-1922 arası dönem Karadeniz Rumlarının kitlesel olarak ata topraklarını terk ettiği, Yunanistan'a göç ederek Karadeniz'le bağını kopardığı dönemdir. Rumların bu topraklardan silinmesine sebep olan hamle ise Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile karara bağlanan mübadeledir. Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanlar (Türkler) arasında mübadeleyi öngören antlaşma gereği karşılıklı nüfus değişimi yapılır ve Rumların Anadolu'daki kitlesel varlığına son verilmiş olur. 1919-1923 arasında İttihatçıları tamamlayan adımlar atan Ankara Hükümeti, 1923 sonrasında kuruluş döneminde

bu adımları ileri götürür; Rum ve Ermeni varlığı kültürel bir renk olmaktan öte bir anlam taşımaz hale gelir.

'Tek'çi toplumsal mühendisliğe devam...

1919-1922 arasında Yunan işgaline karşı verdiği kısmi savaşı "yedi düvele" karşı büyük bir mücadele olarak ustaca yansıtan Kemalist kadro, bu süreçte izlediği siyasetle hem Kürtleri idare etmesini bilmiş hem de kendi "mağduriyeti" üzerinden Ermenilere ve Rumlara yapılanları görünmez kılıp kendisini aklamayı başarmıştır. İttihat ve Terakki kadroları içinden gelen ve İttihatçı politikaları koşullara göre uyarlayıp uygulayan Kemalistlerin, İttihatçı etiketinden kurtulmak için çok çabaladıkları biliniyor. Başta Kürtler olmak üzere Müslüman unsurları ürkütmemek için İslamcı bir söylemi kullanan Kemalistler, Lozan Antlaşması sonrasında, bir anlamda kendilerini güvenceye aldıktan ve siyasal sınırları ve hâkimiyetini sağladıktan sonra, açıktan Türkçü bir siyaset uygulamaya koymuşlardır. İttihatçı troykanın Orta Asya hayallerinin aksine Anadolu merkezli bir Türkçülük icat etmeye koyulan Kemalistler, hâkimiyeti altındaki siyasal coğrafyada İttihatçıların başlattıkları toplumsal mühendislik çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinde yer alan "Anadolu'da bir Türk ulusu ve Türk vatani" yaratma siyaseti aralıksız bugüne kadar gelmiştir. Bu kuruluş felsefesine göre "devletin bekası" yani sürekliliği bu vatan parçasında

gayri-Türk unsurların arındırılması sayesinde olacaktır. Bugün de çok popüler olan "tek vatan, tek dil, tek devlet, tek millet" söylemi kuruluş döneminde üretilen sloganlardan biridir.

Ermenilerin, Rumların ve dahi diğer gayri-müslüm grupların bugüne doğru gelirken sistemli bir azalmaya uğradıkları ve her geçen gün irtifa kaybettikleri, toplumsal ve siyasal yaşamda görünmez oldukları bir vakadır. Kürtler üzerinde uygulanan temsil (asimilasyon), temdin (medenileştirme), tehcir (sürgün) politikaları ise kısmi başarılarına rağmen istenilen sonucu almamıştır. Kürtlerin bu politikalara karşı gösterdikleri direnç ve mücadele iki taraf açısından da ciddi kayıplara neden olmuştur. Kürtleri Cumhuriyetin "faydalı" bir unsuru haline getirmeyi (yani Türkleştirmeyi) öngören bu siyasette ısrar edilmesi ise Cumhuriyetin bugün yaşadığı çözülüşün kaynağındaki temel nedendir. 100 yaşına yaklaşan Cumhuriyetin hâlâ kuruluş felsefesinde yer alan bu zafiyetlere sıkı sıkı bağlı olması ilerlemenin, sağlıklı bir dönüşümün önündeki en önemli engeldir. Türkiye'nin bugün Ortadoğu'da ve uluslararası alanda yaşadığı krizin ve çatışmaların temelinde de aynı politik yaklaşım yatmaktadır.

Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluş felsefesine nüfuz eden tekçi siyasetin devamlılığını birçok biçimde takip etmek mümkündür. Burada konunun anlaşılmasına hizmet edeceğine düşündüğüm bir tek örnek vermekle yetineceğim. Cumhuriyetin kurucu kanunlarından

"Anadolu'da bir Türk ulusu ve Türk vatani" yaratma siyaseti aralıksız bugüne kadar gelmiştir. Bu kuruluş felsefesine göre "devletin bekası" yani sürekliliği bu vatan parçasında gayri-Türk unsurların arındırılması sayesinde olacaktır. Bugün de çok popüler olan "tek vatan, tek dil, tek devlet, tek millet" söylemi kuruluş döneminde üretilen sloganlardan biridir.

biri 21 Haziran 1934 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu'dur. Kanunun birinci maddesinde Türkiye'de nüfusun "Türk kültürüne bağlılık" düzeyine göre ikametinin ve yayılmasının düzenleneceğini, bu düzenlemeyi de bakanlar kurulunun yapacağı söylenmektedir. Kanunun ikinci maddesinde ise Türkiye'nin üç mıntıkaaya ayrıldığı söylenmektedir. Bunlar (1) *Türk kültürlü nüfusun yoğunlaştırılması istenen mıntikalar.* (2) *Türk kültürüne asimile edilecek nüfusun nakil ve İskânına ayrılan bölgeler.* (3) *Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenen ve iskân ve ikamete yasak edilen yerler...* Kanunu hazırlayan dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, ulaşmak istedikleri hedefi şu veciz sözlerle ifade eder: "Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır." Elbette

“Azez’i bırakırsak Diyarbakır’ı kaybederiz” psikolojisiyle Suriye’ye asker göndermeye karar verdiklerinde, Meclis’te bütün eller havaya kalkmış ve askeri başarı için ortak dualar edilmişti. Mevcut mutabakat görüntüsü Türk egemen sınıfının zayıflığının ve çaresizliğinin de ifadesidir.

daha önce üzerine çok şey yazılan bu kanun ve içeriği, bilinmeyen bir şey değil. Ama kanunun güncellendiği 2006 yılında hazırlanan 5543 Sayılı İskân Kanunu’nda da “*Türk soyundan olmak veya Türk kültürüne bağlı olmak*”¹ kriterlerinin korunması nasıl izah edilebilir?! Bugün hâlâ yürürlükte olan bu kanuna göre; Türkiye’de nüfusun taksimi, yerleştirilmesi ve göçmenlerin kabulünde bu “*Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlı olmak*” ölçüleri geçerliliğini korumaktadır.

Bugünün sistem içi iktidar kavgası

Kemalist cumhuriyetin kuruluş felsefesine damgasını vuran Türkçülük siyasetinin (“Anadolu’da” bir Türk ulusu ve vatani yaratma projesinin) bugünün muktedirleri tarafından da benimsendiği sadece malum ilanı. Yeni dönemin İslami cilaya bürünmüş muktedirleri ile eskinin Kemalist hâkimleri

1 “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, MiReKoç Proje Raporları 1/2014, Prof. Ahmet İçduygu ve diğerleri, s. 163, İstanbul 2014.

arasındaki çelişki sistem içi bir çatışma olup, kimin devlete hâkim olacağı üzerine devam eden bir iktidar kavgasıdır. Sistemin krizinin temelinde yatan; özgürlük, demokrasi, barış gibi taleplere verecek yanıt olmayan Türkiye egemen sınıflarının (bunları beyaz, yeşil ve siyah Türkçüler olarak da tanımlayabiliriz) aralarındaki çelişkilere rağmen ittifak içinde oldukları gözden kaçmamalıdır. Somut olarak söylemek gerekirse Kürtlerin ve Alevilerin özgürlük talepleri karşısında, toplumsal barış, eşitlik, adalet ve hakikatlerle yüzleşme konusunda sessiz bir duvara dönüşen Türkiye egemen sınıfları; “devletin bekası” açısından sorun olarak gördükleri bu konularda ittifak içinde hareket etmemektedirler. Kemalist cumhuriyetin derin devleti olarak tanımlanabilecek “Ergenekon” ekibinin bugün mevcut hükümetle kurduğu ittifakın nedeni başka ne olabilir? Ya da hükümetin Kürt meselesinde sıkıştığı her dönemde CHP’nin ve liderinin “açık çek” vermesi, *sonuna kadar arkanızdayız* demesi nasıl açıklanabilir?

Bugün gerek içeride yürütülen baskı siyasetinde gerekse dışarda, özellikle Türkiye sınırlarının ötesinde izlenen çatışma siyasetinde devlet elitlerinin mutabakat içinde oldukları söylenebilir. Yıllar sonra Suriye’de savaşa dahil olan Türkiye’nin temel gerekçesi, Kürtlerin orada teritoryal bir bölge kurmalarıydı. Kendi sınırları içinde Kürt sorununu çözemeyen, Kürtlerin özgürlük taleplerini karşılamayan Türkiye, sınırlarının dışında gelişecek Kürt kazanımlarını kendisine bir tehdit

olarak görmektedir. “Azez’i bırakırsak Diyarbakır’ı kaybederiz” psikolojisiyle Suriye’ye asker göndermeye karar verdiklerinde, Meclis’te bütün eller havaya kalkmış ve askeri başarı için ortak dualar edilmişti. Mevcut mutabakat görüntüsü Türk egemen sınıfının zayıflığının ve çaresizliğinin de ifadesidir. Kuruluş felsefesindeki ırkçı politikadan vazgeçememek Türkiye’yi komşularıyla ve ittifak içinde olduğu uluslararası kuruluşlarla ve devletlerle çatışma noktasına getirmenin ötesinde ekonomik bunalımlar ve krizlerle karşı karşıya getirmektedir.

Sonuç

Kemalist cumhuriyetin ruhuna ilk Fatiha’yı “Atatürk” ismini ağızlarından düşürmeyen 12 Eylül generalleri okumuştur. Tabutun son çivilerini çakmak ise 2000’li yıllarda AKP’ye düştü. Aslında yapılan daha önce geri plana düşürülen bir aparatın tekrar göreve çağrılmasından başka bir şey değildi. Türkçülük siyasetinin toplumsal ve siyasal sorunlara çözüm olamadığı bir anda göreve çağrılan İslamcılığın adım adım iktidara yürüyüşüne tanık olundu. Erken cumhuriyet döneminde özellikle Mustafa Kemal’in radikal yaklaşımlarıyla hukuk ve eğitim alanlarından uzaklaştırılan, kamusal alanda görünmesi pek istenmeyen, hep bir kontrol altında tutulmaya ihtiyaç görülen, hatta devletin kontrolünde yeni bir din gibi örgütlenmeye çalışılan İslam ve İslamcılık, derinden akan sular gibi bu uygulamalara rahatsızlık duyarak toplum içerisinde yaşamaya devam

etti. Kemalist rejimden çıktıklarını, mağduriyetlerini yıllarca Kürtler, Aleviler ve sosyalistlerle eşitleyip, pazarlamasını iyi yapan siyasal İslamcılar; kendilerini sanki sistem dışı bir siyaset gibi sundular. Kendilerini devletin asıl sahibi gibi gören, Kemalist modernleşmenin "laiklik" uygulamalarının bir kısmını aşırı bulan siyasal İslamcıların bütün derdi, uzaklaştırıldıkları iktidara tekrardan sahip olmaktı. Bir dönem liberallerle kurdukları ittifak ve kullandıkları "demokrasi" söylemi üzerinden kendilerini meşrulaştıran ve iktidardayken bile "mağdur" olmayı başaran AKP, bugün zalimlikte sınır tanımayan despotik uygulamalarıyla eskinin muktadirlerini aratır olmuştur. Dedi iktidar olanın adalet, demokrasi, eşitlik ve özgürlük getirmesi mümkün olabilir mi?

Yazının başlangıcında AKP'nin yeni bir devlet kurmaya çalıştığını yazmıştım. 2023 ve 2071 hedeflerinin AKP için yeni bir devlet, yeni bir cumhuriyet olduğuna şüphe yok. Daha muhafazakâr, daha İslami renklere bürünmüş, doğal olarak otoriter, Osmanlı özentisi içinde yayılcı hedefler güden bir cumhuriyet hayali peşinde oldukları aşikâr. Fakat onları bugün iktidarda tutan beyaz ve siyah Türkçülerin beklentisi, yani destekleme nedenleri tehlike altında olan devletin bekasının sağlanmasıdır. Kendi içinde çözemediği Kürt meselesinin, uluslararası bir boyut kazanması ve Türkiye'yi Ortadoğu kaosunun içine sürüklemesi her zamanki gibi egemen sınıfları kenetlenmeye, ortak hareket etmeye yöneltmiştir. Dünya konjonktüründeki otoriterleşmeyle de

paralel giden bu süreç Türkiye'de despotik bir tek adam rejiminin hayat bulmasını sağlıyor. Devletin ideolojik ikna kabiliyetinin, toplumda rıza üretme kapasitenin iflas ettiği dönemlerde devreye sokulan despotik gücün ömrünün uzun olmayacağı geçmiş örneklerle sabit. AKP'nin bu karışık denklem içerisinde hem içerideki müttefiklerini memnun etmesi hem Suriye'de fiilen içine girdiği savaşı ve çatışmayı yönetip uluslararası ilişkilerde yaşadığı çelişkileri yürütmesi hem de yeni bir devlet kurup kuramayacağını önümüzdeki dönemin güç ilişkileri ve mücadeleler belirleyecek. Hal böyle iken çöken Kemalist cumhuriyete yas tutup, şeriat geliyor korkusuyla eskinin devlet elitleriyle aynı safta durmanın izah edilebilir bir yanı olabilir mi? 🌙

► Di tenduristiyê de feraseta bindestiyê

HewalName

Di pêvajoya avakirina feraseta tenduristiyêke xweser de hewce ye moderniteya kapîtalîst ji gelek aliyên ve bi berfirehî were veçirandin. Gava em tenduristiyê bi tenê wekî qadeke civakê bigirin dest dê gelekî kêmtir bimîne. Rexne û nirxandinêke fireh divê were kirin yan na di dawî de sîstema ku were afirandin ji wê bibe perçeyekî kapîtalîzmê.

Kapîtalîzm ji bo ku xwe dewlemendtir bike wekî meta nêzikî her tiştî dibe û dixwaze him tiştên madî û him jî tiştên manewî derxîne bazarê,

wan bikire û bifiroşe. Di qada tenduristiyê de jî ev karekterên hanê derdikeve pêşya me. Pergal tenduristiyê li hember lêgerîna gelan a azadiyê wekî çekêkî bi kar tîne. Tecrube û azmûnên ku derketine holê yan tune dihesibîne yan jî li gor lazimiyên xwe vediguherîne. Ya xwe wekî ya herî rast, kêhatî û xweş dide nişandan û li civakê ferz dike.

Li hember vê stemkarî û zordariyê civakê jî li ber xwe daye û ev herdu diyarde di heman demê de qewimîne. Bi qetilkirina jinan û xwezayê dixwaze ev kevneşopîya berxwedanê

were jibîrkirin. Divê em li vê mîrateyê xwedî derkevin.

Bindestiya di warê tenduristiyê de nîşaneya bindestiya giştî ye. Li ser vê esasê em dikarin bindestiyê bi 3 awayan bigrin dest:

1. Bindestiya Bedenê: Divê her kes derbarê bedena xwe de gelek tiştan bizanibe. Lebat (organ) li ku ne? Navên wan û taybetiyên wan çi ne? Çawa dixebitin? Divê ev bîst zanîn. Lê mixabin tîba nûjen wekî nesne li insên dinêre û bedena insên dabeş dike. Di vî warî de pir zêde dane hene lê zelaliyê nîn

e. Ji ber vê insan ji rastiya bedena xwe dûrketiye, bûye xerîb û bedena xwe radestî xerîban (xebatkarên tenduristiyê yên qaşo-zana) kiriye.

2. Bindestiya Xizmetên Tenduristiyê:

Tenduristî mîrateyeke civakê ye. Ew civakên ku xwe ji kapîtalîzmê parastine, ji aliye tenduristiyê ve xwe bi xwe têra xwe dikin. Van civakan gava li çareseriyê digerin, rastiya xwezayê digirin ber çavan û nahêlin zîrar bigihêje xwezayê. Lê di civakên ku bi dewletê (bi taybetî jî bi netew-dewletê) tîrêvêbirin de ev keleporek ji civakê hatiye girtin û hatiye desteserkirin. Çareserkirin û dermankirina nexweşiyên wekî kare dewletê hatiye dîtin û civak ji vê bêpar hatiye hiştin. Peyama 'Ji bo saxî û silame-tiyê tu muhtacî min î û encax ez dikarim xizmeta tenduristiyê bidim' li ser civakê hatiye ferzkirin. Gaveke din jî pêş de diçe û dibêje 'Encax ez dikarim biryar bidim ka tu nexweşî yan na'. Vê ferasetê di nav civakê de bi cih kiriye.

3. Bindestiya Zanîna Tenduristiyê:

Tiba nûjen derbarê tenduristiyê de xwedî gelek daneyan e. Lê mixabin ev dane û agahî bi feraseteke mêrane, ji civakê dûr, di laboratuwaran de hatine afirandin. Em rengê jinê û xwezaparêziyê tê de nikarin bibînin. Her çiqas di nav de gelek tiştên rast û kêrhatî hebin jî di rastiya xwe de her tişt ji bo xizmeta desthilatdariyê hatiye çêkirin. Ji ber vê ev zanîn ne civakî ye, çanda heyî jî tune dîke. Ji civakê re dibêje "Tu mecbûrî 'bi min re' û 'wekî min' bijî".

Şîp

Germ e

Li ber tavê dirêsim xeyalan

Tim xwêdanê paqij dikim

Li ser kolikekî ku dil lê çandine yên ji me çêtir

Girrekî ji siya zeytûnan leylanê li min dike

şabûn

Xewek xweşilatî şîn dibe

Di qelşên piştî baranan de zuha û qerqîtkî

An jî piştî zihabûna goleke li qereçan

Li gundekî bê mirov î kund li ser dixwînin

Xwe amade dikim ji halanan re

bi rik im ez ê xweş bilîrînim

Were û pêlekê li baskên min bide, ey ba!

bigere bîfitile û xwe li halanên min bicivîne

bibe bablîsok li dor gerîneka xeyalên min

M. Çiya Mazî

► Cemila Celîl

NIHAT GÜLTEKİN

Prof. Dr. Celîlê Celîl ile 2018'in Mayıs ayında İstanbul'da yaptığım söyleşiden sonra Erivan'ın yolunu tuttum. Kendi ağzından, kendi dilinden hayat hikâyesini dinledim Cemila Celîl'in. Birçok dil bilmesine rağmen zorunluluklar dışında Kürtçe konuşuyordu. Yıllar yılı piyanosuyla kılam, stran, awaz ve ağıtlara yeniden ruh veren, onları notaya döken, arşivleyen, kitaplaştıran bu büyük hocanın hayatı Kürt müziğiyle öylesine bütünleşmiş ki. Müzik üzerine kurulu bir yaşamı olmuş. Kürt müziğinin büyük emektârı, ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ kitap çalışmalarıyla meşgul...

19 Şubat 1940 yılında Ermenistan'da dünyaya gelen Cemila Celîl'in yetimhanelerde büyümüş anne ve babası, Kars'ın Qızılıqûle köyünden Ermenistan'a gelirken ailenin tüm fertlerini kaybediyorlar. Anne, babanın aynı köyden olmaları, sürekli köylerini, akrabalarını, komşularını yâd etmeleri, daha küçükken üzerinde büyük izler bırakıyor Cemila Celîl'in. Ailenin yaşam düsturu, "kendi dilini ve halkını unutmamak" oluyor. Babası Casimê Celîl'in Kürt düşün dünyasının duayenlerinden

olması çocuklarının yaşamını da şekillendiriyor. Daha çocuk yaşlarındadır Cemila Celîl; sürekli gelen misafirlerden dolayı kalabalık bir bir Kürt ailesi gibi yaşarlar adeta. Bugün hâlâ babasının sesi çınlar kulaklarında: "Ne yapmak istiyorsanız yapın ama Kürt olduğunuzu unutmadan yapın." Kişiliği, karakteri bu izler üzerinden yol almıştır hep...

Piyanoyla Kürt şarkıları...

Babası yaz aylarında Kürt Gelto, Siçanlı köylerine götürür çocuklarını. Amacı çocuklarının Kürt dilinden, kültüründen ve yaşamından kopmamasıdır. Erivan'da anne, baba ve kardeşlerden başka yakınları yokmuş. Annesi Xanima Celîl bundan dolayı çocuklarına şöyle diyormuş: "Ordîxan sen benim babamsın, Celîl sen kardeşimsin, Cemîla sen annemsin, Zîne sen de bacımsın." Annesi devamlı ona çîrok anlatır; "Çîroka Hevka Hinêr", "Pişko nirno," "Çîroka Gulbarînê û çêleka sor", "Serpêhatiyên Rîgazê Qambuhust..."

Kürt müziği de çocukken onu bulmuştur. Evlerine gelen dengebêjler ve sazbandler sayesinde

“Daha çocuk yaşlarındadır Cemila Celîl; sürekli gelen misafirlerden dolayı kalabalık bir bir Kürt ailesi gibi yaşarlar adeta. Bugün hâlâ babasının sesi çınlar kulaklarında: "Ne yapmak istiyorsanız yapın ama Kürt olduğunuzu unutmadan yapın." Kişiliği, karakteri bu izler üzerinden yol almıştır hep...

▲ Cemila Celil, Kürt kadınlarıyla derleme yaparken.

de hayatlarının bir parçasıdır müzik. Babası daha köyleri Qizilqûle'deyken fiq çalmayı öğrenmiştir. "Babam fiq çalarken sanki ülkesini yüreğinde taşıyor gibiydi" diyor Cemila Celil.

6-7 yaşında başladığı öğrenim sürecinde, öncelikle 10 yıllık Maksim Gorki Okulu'nda okurken, aynı zamanda Alêksander Spêndyarov müzik okuluna da devam eder. Liseyi 1958 yılında bitirir. Sonra Romanos Mêlikyan müzik öğretmenliği kolejini bitirir. Yükseköğrenimini ise Komitas Üniversitesi Müzik Konservatuvarı'nda müzik teorisi bölümünde (1964-1969) tamamlar.

Daha çok genç bir öğrenciyken, (1956) Erivan Radyosu'nda Kürtçe bölüm sorumlusu babası, onu radyoya götürür ve Kürtçe şarkıları piyano ile çalar. Bu kayıtların bazıları radyo

“ Babası ondan Kürt şarkı ve ezgilerini piyanoyla çalmasını istediğinde, önce yapamaz. Piyanonun bu formda eserleri çıkaramayacağını düşünür, daha çok çalışır ve nihayet piyanodan şarkıları çalmayı başarınca babası da müthiş keyiflenir.

arşivinde halen korunmaktadır. Casimê Celil'e göre Kürt müziğinin notaya çekilmesi, onun korunması açısından hayati önemdedir. Kürt anonim şarkılarının notasyonu zorunludur. Cemila Celil'i de bu işe yönlendirir.

Babası ondan Kürt şarkı ve ezgilerini piyanoyla çalmasını istediğinde, önce yapamaz.

Piyanonun bu formda eserleri çıkaramayacağını düşünür. Casimê Celil'in, "Ben yedi delikli fiq çalarak çıkarıyorum da sen nasıl çıkaramıyorsun?" ısrarları üzerine daha çok çalışır ve nihayet piyanodan şarkıları çalmayı başarınca babası da müthiş keyiflenir.

'Cemila teybi getir kaydet!'

Sonraları bir yandan da öğreniciliği sürerken, haftanın bir iki günü de Talin alanında müzik öğretmeni olarak çalışır. Kürt çocuklarına müzik öğretir. Ayrıca birçok derleme yapıp yazılı hale getirir. Daha çok ağabeyi Celil ile birlikte köylere gider, sözlü eserleri toplayıp korumak, kaybolmalarını engellemek ve halka sunmaktır kaygısı. Yaşamının da en büyük amacı haline gelecektir

bu. Daha 24 yaşında 75 Kürtçe anonim şarkıyı notaya dökerek, *Kilamên Cimeta Kurdî* başlığı ile kitaplaştırır Cemila Celil. Büyük ilgi görür kitap.

Erivan'da önceleri on yıl okuduğu Maksim Gorkî Okulu'nda da yedi yıl müzik öğretmenliği yapar Cemila Celil. Stoyê Cindî ile evlenir. Eşi de profesördür. Müzik arşiv çalışmalarında kardeşlerinden ve eşinden çok destek alır. Kendi ifadeyle, onların yardımı olmasa evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra çalışmalarını sürdürmek hiç de kolay olmayacaktı Cemila Celil için.

Erivan köylerinden sonra gittiği Tiflis'te de özellikle kadınlara yönelerek canlı kayıtlar yapar. Köylerde kadınların erkeklerin yanında kılam söylemeye utandıklarına şahit olur. Abileri Ordixan ile Celil de hikâye, anı, atasözü yazıp kaydettikleri Kürt köy-

leri zamanla onlar için birer okul ve araştırma merkezi olmuştur.

Adres: 'Yerévan, Kirdakan Radio'

Erivan Radyosu Kürtçe bölümü sadece haber yayını yapmaktadır. Bölüm sorumlusu Casimê Celil, on beş dakikalık yayın içerisinde sadece bir şarkı yayınlamak için çok uğraşır. Şamile Beko için zar zor iki dakikalık izin alır. Casimê Celil o gün eve gelip radyoda Kürtçe makamlar çaldığı müjdesini verir. Evde adeta şenlik olur. Cemila Celil, babasının o günkü sevincinin hâlâ aklından çıkmadığını belirtiyor. Daha sonra yetkililere, radyo dinleyicisini arttırmak için günde iki dakika Kürtçe müzik yayımlanmasını önerir Casimê Celil, kabul edilir.

1967 yılında Cemila Celil de Erivan Radyosu'nda çalışmaya başlar. Redaktör ve sorumlu olarak kesintisiz 35 yıl... Erivan Komitas Konservatuvarı'nda müzik teorisi mezunu olduğundan uzman olarak başladığı radyonun edebiyat ve müzik bölümünde çalışır. İşe başladığında, bölümün fond kısmında 700-800 şarkı ve awaz vardır. Babası fondun ismini de "Fonda Zerin" koymuştur. Hem radyoya gelenler hem de köylerdeki çalışmalar neticesinde epey zenginleşir Fonda Zerin. Egidê Cimo ve Xelilê Evdile'nin mey çalmaları ile çok büyük bir arşiv oluşur. Dengbêjlerin çoğu amatördür, hayatlarında stüdyo görmemiş insanlardır. Onları kaydetmek ve yazmak Cemila Celil'in en önemli işidir.

1971'de, Kürtçe müzik yayını sorumlusu olarak Müzik Postası adlı özel bir program hazırlar Cemila Celil. Çok sevilir.

31 yıl boyunca her pazar günü (bir saat) yayınlanır. Cemîla Celîl, program için şöyle diyordu sonradan: *"Ermenice dilinde yapılan radyo yayınlarında Müzik Postası programı vardı... Yurt dışındaki Ermeniler bu yayınlarla vatanlarına bağlanmış oluyorlardı... Kürtler için Müzik Postası programını yapmaya başladım... Haftada 40-50 mektup alıyorduk. Hektemberyan, Eçmiadzin, Masis, Ararat ve diğer nahiyelere bağlı ova köylerinden mektuplar gelmeye başlayınca bu sayı daha da arttı. Zarfın üzerinde adres olarak üç kelime vardı, "Yêrêvan, Kirdakan Radio" (Erivan, Kürtçe Radyo), o kadar... Halk, mektup göndermekle yetinmiyordu. Ahmedê Gogê, Barîê Mehmûd, Mirazê Evdo, Sîma Semend, Hemoê Rizgo, Cemalê Üsiv gibi çalışanlarımız, röportaj ve söyleşiler için gittikleri köylerden dönüşlerinde, beraberlerinde köylülerin Müzik Postası için yazdıkları mektupları getiriyorlar, dinleyicilerin bu yayınları ne kadar sevdiklerine bizzat tanıklık etmiş oluyorlardı."*¹

Cemîla Celîl, 35 yıl çalıştığı Erivan Radyosu'ndan 2002 yılında emekli olur.

Kardeşlerle birlikte kültür-sanat hamallığı

Baba Casimê Celîl arşiv çalışması için çocuklarını çok teşvik etmiştir. Fotoğraf makinesi ve büyük ses kaydedici teyple köylere gönderir onları: *"Gidin köylere; söylenceleri, akil adamların sözlerini, kadınların ağıtlarını, göç etmiş halen ya-*

▲ Cemîla Celîl ve ailesi.

şayan yaşlıların hayat hikâyelerini kaydedip getirin, arşivde kalsın." Celîl, Ordixan ve Cemîla Celîl kardeşler babalarının bu sözlerini hiç unutmadılar. Onların derdi sadece kitap yazmak değildi hiçbir zaman. Aslolan Kürt kültürüne hizmet sorumluluğuydu.

Bu uzun soluklu kültür sanat yürüyüşünde hep omuz omuza oldu kardeşleriyle. Yakınmadan, sabırla...

Ordixan'ın Orta Asya'dan getirdiği Kürtçe şarkıları notaya döküp sonra kitaplaştırır. 1988 yılında ağabeyi Celîl ile Suriye Kürdistanı'na gidip Heleb, Çiyaê Kurmênc, Qamîşlo, Dêrik gibi yerlerde, Qereçox dağında Koçer aşiretler arasında yüzlerce stran toplarlar. Bu şarkılar da 2002 yılında yayınlanır. Yine Ordixan ile birlikte 2002'de Güney Kürdistan'da, özellikle Hewremanların yaşadıkları bölgelerde çalışmalar yaparlar. Sonradan kitaplaştırılan bu derlemelerin de notaya dönüşürülmesi bir yıldan fazla sürer. Cemîla Celîl, Kürtçe kıamları

notalandırırken, zılgıtları dahil, Kürtçe ahengi ve özgünlükleri de dikkate alıp korumaya çalışır. Topladığı materyallerin sayısı birkaç bini geçmiştir, bunların ancak bine yakını on kitapta bir araya getirebilmiştir.

Bu kadar çalışıp üretmesine rağmen yaptıkları ile hiç övünmez Cemîla Celîl. Çok sıradan, yapılması gereken bir görev sayar çalışmalarını. Cemîla Casimê Celîl şimdi 78 yaşında. Elinde bazı çalışmaları var hâlâ ve bunları bir an önce bitirmek istiyor. Halk için çalışmanın kutsal olduğuna inanıyor. Elindeki şarkıları notaya çevirdikçe moral buluyor. Son nefesime kadar çalışmam gerek diyor.

Sarsılmaz bir inanç, engin bir halk sevgisiyle, özentiden uzak bir yaşam sürdüren Cemîla Celîl, anılarını yazmalı. Yaşamının bilinen bilinmeyen, kayda geçen geçmeyen bütün satırlarını, satır aralarını mutlaka yazmalı.

Kürt toplumu ve insanlık bu büyük müzik insanının yaşamını tarihe kaydetmeli, hep hatırlamalı... 🌙

1 Zeri İnanç, *Erivan Radyosunda Kürt Sesi*, sayfa 110-1.

► Vurun Amedspor'a!

MEHMET ÖZYAZANLAR

“ Bu ırkçı militarist zihniyet elbette, “Ölürüm Türkiyem isimli şarkının çalınmasından niye rahatsız olunuyor ki” diye sorar... Ona göre, madem Türksün, ölümü ve öldürmeyi kutsayacak, vatanını da ölümüne seveceksin!

M emlektteki yetki sahibi kişiler, “Spora politika karıştırmak lazım” lafını ağızlarından eksik etmezler ama statlardaki ırkçılık ve militarizm soslu barbarlıklara karşı da gıklarını çıkarmazlar. Çünkü ırkçı tezahüratlarda bulunmayı, militarizme övgü düzülmesini politikadan saymazlar. Ne de olsa bu olgular, Türklüğü yücelten, üstün ve ayrıcalıklı gören zehirli anlayış üzerine inşa edilmiş resmi ideolojinin bileşenleridir... Yani bu ülkenin vatandaşsın ırkçılık ve militarizm güzellemesi yapmak, nefes almak kadar haktır, doğaldır, gereklidir hatta daha da ötesi bir vazifedir!.. Yapmazsan vatan hainliği ile suçlanma ihtimalin bile vardır...

Hayatın her alanındaki Türklük propagandasından spor alanı niye mahrum bırakılsın ki? Hele ki karşı tarafta ismi yüzünden daha baştan “kaybetmiş” Amedspor gibi bir takım varsa...

“Spora politika karıştırmayın” lafı, hayatın herhangi bir alanını politikadan ayırmanın mümkün olabileceğini varsaydığı için zaten saçmalaktan başka bir şey değil. Muktedirler öyle buyurdu diye hayatın politika üzerinden akıp gittiği gerçeğini unutacak mıyız? Neyin politika sınırlarına girip girmediğini onlar belirleyecek, biz de çizdikleri çerçeveye uyum sağlayacağız, diğer bir deyişle senaryosunu onların yazdığı “oyunda” bir tür figüranlık yapacağız, öyle mi?

Devlet, ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim sistemini ve askerlik denilen süreci, resmi ideolojisini özümsemiş bireyler yetiştirme hedefi doğrultusunda düzenlese de bu kadarla yetinmez. İşini garantiye almak adına toplumsal hayatın diğer bütün alanlarında da bireylere kesintisiz biçimde resmi ideolojisini dayatır. Sonunda da memlekete, ırkçılığı ve militarizmi iliklerine kadar özümsemiş bir zihin ve bu zihnin damgasını vurduğu bir toplumsal atmosfer hakim olur.

Bu ırkçı militarist zihniyet elbette, "Ölürüm Türkiyem isimli şarkının çalınmasından niye rahatsız olunuyor ki" diye sorar... Ona göre, madem Türksün, ölümü ve öldürmeyi kutsayacak, vatanını da ölümüne seveceksin! Yetmez... Bu minvalde yazılmış bayağı şarkıları duyduğunda da kendinden geçecek kadar coşacaksınız... Bu topraklarda yaşayanlar için tersini düşünmek bile mümkün olamaz!

İşte bütün bu propaganda ve dayatmaların sonucunda oluşan toplumsal atmosferde; hayatı salt "ölme-öldürme" denklemi üzerinden algılayan; kendisinden farklı olanlara düşman gözüyle bakan; barış, özgürlük, eşitlik, hak, hukuk, adalet gibi kavramları iştince tüyleri diken diken olan vicdan ve empati yoksunları, egemen ulus kimliğine sahip olmanın sağladığı dokunulmazlığın da öz güveniyle, biriktirdikleri nefreti her bulduğu fırsatta

pervasızca ırkçı barbarlığa dönüştürebiliyorlar...

Asıl rakipler saha dışında!

İrkçı propaganda ve kışkırtmaların yükselmesine bağlı olarak insani değerler açısından iyice çoraklaşan mevcut toplumsal ortam göz önüne alındığında, Amedspor'un her gittiği deplasmanda saldırılara, tacize ve küfürlere maruz kalmasını anlamak kolaylaşıyor. Eline Türk bayrağı alan, Amedspor'a saldırmayı kendine hak görürken, o bayrak sayesinde bir yaptırımla karşılaşmayacağını da biliyor...

En son Sakarya deplasmanında ırkçıların hedefindeydi Amedspor. Sakaryasporlu yetkililer işi şansa bırakacak değildi ya!.. Maçı kazanmaları gerekiyordu ve bunun en garantili yollarından birisi de taraftarların Amedspor'a, bir rakip olarak değil de bir düşman gözüyle

bakması için provoke edilmesi sağlanmalıydı. Stat hoparlörlerinden çalınan ölümlü şarkılar ve skorboardda yayınlanan askeri operasyon görüntüleriyle taraftarlar uygun kıvama getirildi. Mesaj açıktı: "Askerimiz nasıl düşmanların hakkından geliyorsa, biz de Amedspor'un hakkından geleceğiz!"

İrkçı nefret öylesine azgınlamıştı ki karşılaşma Sakaryaspor'un 2-0 galibiyetiyle sonuçlansa da saldırılar soyunma odasına kadar devam etti.

Bütün bu olup bitenlerin ardından, "Acaba Amedspor sahadan galibiyetle ayrılıyorsa, neler olurdu" diye düşünmeden edemiyor insan...

Şimdi federasyon muhtemelen Amedsporlu yönetici, teknik direktör ve futbolculara ceza verecek! Daha önce öyle olmuştu çünkü. Tacize, saldırıya uğradıkları halde hep Amedsporlular cezalandırılmıştı. İki sene önceki Ankaragücü

maçında tribünde darp edilen, ardından da merdiven boşluğundan aşağıya atılan Amedsporlu yöneticinin sanık sıfatıyla mahkemeye çağırılması bunun sıradan bir örneği...

Amedspor, bir yandan ırkçı saldırılarla, bir yandan taraftarlarına tam 56 haftadır depasman yaşağı uygulanmasıyla, bir yandan da federasyon tarafından verilen ideolojik propaganda gerekçeli yüksek miktarlardaki para ve puan silme cezalarıyla tecrit edilmeye, dışlanmaya, ezilmeye çalışılıyor. Kulübün, sahadaki rakiplerinden çok saha dışındaki faktörler ve saldırılarla mücadele ettiği söylenebilir.

Evet, memleketteki spor ortamında ırkçılık ve ölümün kutlanması serbest ama barışı ve ölümlerin son bulmasını isteyen pankart açmak, ideolojik propaganda gerekçesiyle ceza sebebi...

Her konuda ahkam kesmeyi pek seven futbol ulemalarının(!) ırkçılık karşısında dillerini yutmuşçasına sessiz kalmaları da dikkat çekici başka bir konu. En büyük insanlık ayıbı karşısında sesini çıkarmayanların insanlığından da şüphe edilir elbette...

İrkçılık her şeyden önce beyinlere vurulan bir prangadır ve insanların özgür, eşit, adil bir dünya kurmalarının önündeki en büyük engellerden birisidir.

İrkçılığın üstesinden gelememiş toplumlar, her alanda vatan, millet, bayrak, ruh gibi gaza getirici söylemlerle yol almaya çalışırlar ama örneğini Milli Takımda da gördüğümüz gibi sürekli olarak yerlerinde saymaktan hatta zaman zaman daha da gerilere düşmekten asla kurtulamazlar... 🌙

Zeman

Diesirî di dil de zeman, dem li parzûn diket

Dineqiya êşên qelemkirî û kelemkirî

Zeman dileziya

mîna hespekî rewan û êşên kelemkirî û

morkirî li dû

Destên êşê di stûyê zemên de

Diesirî ruhqelemek, di nav diranên

zemên de

Nav lepên hemêza zemên de, ruhqîtikek

qîtikqîtikî dibû

Zeman li pişta ruhqîtik, qîtik li pişta

zemên

Berkurîneka zemên tijî û di ser de

dihirikî,

Dem neqebeke asê û teng bû

Morkirinek li benda rizgarkirineke

bêwate û tewş bû

Dem di bêjinga morkirinê diserridî û

didomiya

Mor jî di moxila zemên de dirêsiya û

didomiya

Taliya talî dem û mor ji keleste ketibûn,

feqet ne mor û ne jî dem ji hevdu

diqêriyan...

Çorê Arda

► Kevirên Şewitî

MEHMET ÇAKMAK

"Ewrê reş îro li ser vî bajarê şewitî bi mane digere. Li serê taxê xwe kom kiriye û dilê wî heye bibe av û bi ser hewşê de birije. Hewce ye kela kevirên şewitî bişikê lê ji bo malbatên hewşê dem demeke xapînosk e."

Romana Veysî Ulgen a bi navê Kevirên Şewitî bi van hevokên jorê dest pê dika. Kevirên Şewitî romana duyem a kurdî ya nivîskar e. Beriya vê bi navê Dîroka Sar Hêviyên Germ romaneke din a nivîskar dîsa ji Weşanxaneya J&J derketibû. Ev roman jî dîsa ji heman weşanxaneyê derketiye.

Dixwazim derbarê romanê de hin nêrîn û nixandinên xwe parve bikim. Lê ji ber ku min

"Bifikirin ku nivîskarek ji we re dibêje, min li ser şerê Sûrê yan jî bi vegotina nivîskar, li ser şerê çeperan romanek nivîsiye. Ger hûn vê mijarê ji nêz de bizanibin ew ê bala we jî têra xwe bikişîne.

edîtoriya vê romanê kiriye, dibe ku hin nêrînên xwe de yekalî jî bimînim. Nizanim, êdî bila xwînerên romanê wê nirxandinê bikin.

Divê di serî de li xwe mikur werim ku min yekem car pirtûkeke Veysî Ulgen xwendiyê. Û min gelek qenc kiriye ku xwendiyê. Piştî ku ez ketim nav rûpelên romanê min hîn nû fam kir ku bi rastî jî pirtûkeke gelek xweş û herikbar ketiye nav lepê min. Ji ber ku ez edîtoriya pirtûkê dikim, di heman demê de bi çavekî ku ez qelsî û kêmasiyan bibînim û nîşe bigirim dixwînim. Yanî di heman demê de xwendineke mecbûrî, ne kêfî. Bawerî, piştî deh rûpelan min êdî nexwest ez dev ji pirtûkê berdim. Piştî demeke dirêj axir min romaneke kurdî ya ew qas xweş xwend...

Mijara pirtûkê min ji berê de dizanî. Me bi nivîskar re beriya ku dest bi xwendinê bikim derbarê pirtûkê de çend caran sohbet kiribû. Herî zêde mijara romanê bala min dikişand, helbet min dixwest bi vê dosyayê ez nivîskar jî nas bikim. Di xwendinê de destpêkê min bala xwe qet neda ser ziman û hevoksaziyê. Meraqa min a mezin herî zêde ji bo mijarê bû.

Ez dibêjim hûn ê jî mafê bidin min. Bifikirin ku nivîskarek ji we re dibêje, min li ser şerê Sûrê yan jî bi vegotina nivîskar, li ser şerê çeperan romanek nivîsiye. Ger hûn vê mijarê ji nêz de bizanibin ew ê bala we jî têra xwe bikişîne. Ka bifikirin bûyereke ewqas nêz û li ber serê we qewimî ye û nivîskarek rabûye li serê romanek nivîsiye. Gava ku mijar bibe roman bawer bikin herikîn bi awayekî din diqewime li gel min ji bo van bûyerên nêz. Ger xebateke din bûya ji bo min dikarîbû ewqas ne balkêş bûya. Nivîskar dikarîbû xebateke wek lêkolînê bike yan jî dosyeyek helbestan bixista bin çengê xwe û berî bida weşanxaneyê. Bêguman ev kar û yên din jî ne biçûk in lê di vê nîqaşê de roman tiştêkî din e.

Ne ku dibêjim roman gelek girîng û mezintir e ji cureyên din yên nivîsê. Wek wêjehekê ez ji hemû cureyên nivîsê têra xwe hez dikim. Hemû jî bi awayekî cuda min têr dikan. Lê gava ku mijar dibe roman gelek faktor dikevin dewrê. Ji serketibûna romanê re divê ev faktor tev li ber çavan werin girtin. Bi raya min faktora herî mezin mijara romanê ye. Nivîskar bi bûyereke nêz û

ewqas bi bandor, di eslê xwe de rîskeke gelek mezin girtiye. Yan ew ê roman gelek serketî yan jî ew ê ji binî ve qels û lawaz bûya.

Tevna romanê: Sûra berê û ya nû

Tespîtkirina serketîbûn û lawazbûnê divê mirov ji xwîneran re bihêle. Di nava demê de helbet ew ê baş diyar bibe, gelo ev roman havênê xwe girtiye yan na? Lê hin aliyên wê yên gelek balkêş hene ku hêja ye mirov binirxîne. Di heman demê de ev roman dikare bibe mînakeke gelek baş ji bo nivîsandina bûyerên nêz. Ger nivîskarek ji xwe re bêje ez kurd im û bi kurdî binivîse, helbet ew ê qewimînî civata xwe hilbigre dest. Ev qewimîn dikare nêz be û dikare dûr be jî. Lê ji ber ku serdema em tê de dijîn bi hemû sotîneriya xwe bandoreke gelek mezin li me dike, bivê nevê mirov nikare xwe ji bin bandora bûyeran derxîne. Bi awayekî hestên me ew ê xwe bidin der.

Veysî Ulgen jî hestên xwe, ramanên xwe bi romana xwe ya Kevirên Şewitî xistiye binê ziman. Aliyê herî serketî ya romanê di pevbestîna wê yan jî hûnandina wê de veşartîye. Her çî qas mijara romanê li ser şerê çeperan be jî bi awayekî klasîk xwîner xwe di nava şer de nabînin. Roman ne rojnîvîska şerê çeperan e. Hemû bûyerên ku di şer de qewimîne em nabînin, ji dêvla kronolojiya şer, çîrokeke kevn û dawî lê nehatî ya ji nav Sûrê rû dide û li gel bûyerên nû têkil hev dibin. Jixwe roman li ser du şaxan diherike. Li derve Ahmed û

li hundir jî Rihan heye. Bi vê terciha nivîskar re xwîner bi hêsanî him dikarin şerê çeperan bişopînin û him jî dikarin derkevin derveyî şer.

Bi tevahî em dikarin di romanê de ji her aliyê ve jiyana Sûrê bibînin. Ji aliyekî ve Sûra berê û jiyana wê ya asayî ku mirov di wir de gelek bextewar bûn û ji aliyê din ve jî roj bi roj rûxandina jiyana Sûrê û helbet berxwedana bêhempa ya çekdarên Sûrê... Di romanê de şerê çeperan di nava bajarê Sûrê de di hewşekê de diqewime. Hemû êş, jan û bûyerên ku di hewşê de rû didin di eslê xwe de li her derê Sûrê diqewimin. Lê em bi wê hewşa dîrokî dikarin vê yekê baş bişopînin.

Li gel mijar û hûnandinê karakterên romanê jî gelek baş hatine bicihkirin. Diyar dibe ku nivîskar li ser karakteran baş xebitiye. Mirov dikare bêje ku yek karakter jî di romanê de ne zêde ye û ne jî kême. Karakterê sereke Ahmed daye ser rêça çîroka xwe. Piştî salên dirêj ên di jiyaneke ku ji her aliyê ve di valahiyê de ye ji

Stenbolê lê dixê tê Sûrê. Hatina wî her çiqas ji bo Rihana hezkiriya wî bixuyê jî bi tevahî wisa nikare were şîrovekirin. Ahmed bi hatina xwe ya Sûrê re tercihekê dike û vedigere eslê xwe. Hal we ye ku jiyaneke wî ya têra xwe dewlemend û têr derfet heye. Lê Ahmed li hestên xwe digere û her çawa be li hember şerê çeperan bê bertek namîne. Heta ku di dawiyê de xwe digihîne nava Sûrê û digihîje Rihana xwe...

Gelek aliyên Kevirên Şewitî hêjayî nîqaşkirinê ye. Wisa dixuyê ku dê ev roman pêşiya nîqaşeke berfireh veke. Ligel gelek aliyên cuda yê romanê, ziman û rîtma pênûsa nivîskar jî têra xwe alîkariya xwendinê dike. Bi zimanekî xwerû û herikbar tevna romanê hatiye hûnandin. Cî cîna mirov dikare rastî devok û peyvên herêma nivîskar jî bê. Di aliyê rastnivîsê de rêjeya giştî bingehe hatiye girtin, lê rengê herêmê jî dewlemendî daye pexşanê...

Ji bo romana kurdî henaseyeke nû bi vê romanê dest pê dike. Êdî nirxandin digihîje raya xwîneran. 🌙

“ Gelek aliyên Kevirên Şewitî hêjayî nîqaşkirinê ye. Wisa dixuyê ku dê ev roman pêşiya nîqaşeke berfireh veke. Ligel gelek aliyên cuda yê romanê, ziman û rîtma pênûsa nivîskar jî têra xwe alîkariya xwendinê dike.

Bir Bektaşî “Schindler”:

Hüseyin Nesimi Bey

MEHMET BAYRAK

“**Schindler'in Listesi**” isimli bir filme konu olan insancıl Alman işadamı Schindler'in binlerce Yahudi'yi nasıl ölümden kurtardığı biliniyor. Bu film olmasaydı belki de bu yardımsever insandan haberdar olmayacaktık.

Kendi payıma bu konuyu biraz da, Osmanlı toplumunda bir dönemeç teşkil eden 1853-1856 Osmanlı/İngiliz/Fransız-Rus Harbi'nin önemli kadın figürlerinden İngiliz hemşire **Florence Nightingale** ile İçtoroslar'ın Kızılbaş Kürt amazonu **Fataraş**'in (Kara Fatma) serüvenine benzetiyorum. Bu savaşta hemşirelik yapan İngiliz hemşireyi bütün dünya tanırken; İçtoroslar'dan kopup gelen Kürt cengâveri Fataraş'ı yakın tarihe kadar neredeyse kimse tanımıyordu. Oysa, döneminde İngiliz savaş hemşiresinden çok daha fazla literatürde yer almıştı...

▲ Haziran 1915'te Lice-Diyarbakır yolu üzerinde Ermeni katliamına karşı çıktığı için öldürülen Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi

Biliyoruz ki, II. Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi soykırımından daha önce, I. Dünya Savaşı sırasında da Ermeni soykırımında insanları kurtarmaya çalışan Schindler'ler vardı. Bunların bir bölümüne

“**Ermeniler'i Kurtaran Kürt Schindler'ler**” başlığıyla yer vermiştim. (Bkz. M. Bayrak: **Manzum Halk Tarihçisi Ermeni Aşuğlar**, Özge yay. Ank. 2017, s. 122- 123.)

Burada, Lice Kaymakamı **Hüseyin Nesimi**'nin de adını vermiş ancak detaya girmemiştim.

Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabi'den Hüseyin Nesimi'ye...

Hüseyin Nesimi ismini ilk kez 1970'li yılların başında İstanbul'da, oğlu eski TKP'li ve yazar **Abidin Nesimi**'den

duymuştum. Abidin Nesimi, ayrıntıya girmeden babasının Bektaşîliğinden ve aydın kimliğinden söz etmişti. 1974 yılında Ankara'ya tekrar dönünce kendisiyle diyalogumuz kopmuştu.

Bundan en az yirmi yıl önce ise bir yaygın

dolayısıyla **Hüseyin Nesimi Girdi** ismi dikkatimi çekmiş ve bu küçük kitapçığın Osmanlıca'dan çevrim-yazısını yaptırmıştım. Kitabın ismi şöyleydi: **İstihrac-ı İmam Ali ve Tebşî-**

rat-ı Muhyiddin Arabî, Necm-i İstikbal Mtb. İst. 1332/ 1916, 15 sayfa. Türkçe açılımıyla söylesek; **“İmam Ali'nin İleri Görüşlülüğü ve Muhyiddin Arabî'nin Müjdeciliği/ Müjdelmeleri”**, Nâşiri: Gayret Ktb. Sahibi Garbis Fikri.

1729-1928 dönemini kapsayan **Arap Harfli Türkçe Eserler Bibliyografyası**'nda, Hüseyin Nesimi'nin 1886-1916 yılları arasında yayımlanmış altı kitabı daha bulunuyordu ki bunlardan biri de, bizim yıllar önce çevrim-yazısını yaptırdığımız ancak çalışmalarımızda kısaca değinmekle yetindiğimiz üstteki kitapçığın bir versiyonu niteliğinde olan **Cenab-ı Haydar-ı Kerrar'ın Tebşirat-ı Gaybiyyelerini Müeyyid Sahib-i Zuhur (Sahib Zuhur)** adlı kitapçığıydı. (İkbal Ktb. İst. 332/1916.)

Kitabın özünü; İmam Ali'nin Akdeniz havzasının İslam'a bağlanması konusundaki öngörüsü ile Endülüs ve Ortadoğu arasında bir düşünsel köprü işlevi gören ünlü mutasavvıf **Muhyiddin Arabi**'nin bu konudaki güçlü temsiliyeti ve doğrulamaları oluşturuyor. Arapça **Divan'ı** ve **Nehcü'l- Belaga** adlı hutbeler kitabı bulunan İmam Ali'nin bir kasidesinden yola çıkarak konu irdelenmeye çalışılır:

“Âlem-i İslâm'a mev'ud olan muzafferiyat-ı âtiyeyi hâki Hazret-i İmam Ali'nin bir nutk-u velayet- penahileri ile Muhyiddin Arabî Hazretlerinin mezkur kasidede tezyil buyurdıkları teşrihati muhtevi, eb'an ceddin müntakil bir kaside-i istihraciyedir ki tamamen zamanımıza aiddir.”

Bilindiği gibi, gerek İslam halifelerinin gerekse Osmanlı halife-padişahlarının, kitap sahibi “kâfirler”den daha tehlikeli ve

“Hüseyin Nesimi, son Kaymakamlık makamı olan Lice'de katledildi. Oğlu Abidin Nesimi'nin ifadesine göre, İttihad ve Terakki Partisi'nin politikasıyla bağdaşmadığından, faili bulunamayan bir çete taaruzuna uğrayarak 1915'te şehid edildi...”

düşman gördükleri Kızılbaşlar hemen her dönem boy hedefi haline getirilmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, “ihtida” yoluyla, devletin resmi mezhebi Hanefiliğe dönüştürülmeye çalışılmıştır. **Hüseyin Nesimi**'nin Girid Bektaşî Dergâhı'nda görüp irdelediği bu broşür de bir bakıma devlet politikaları karşısında Aleviliği-Bektaşiliği savunma çabasının ürünüdür.

Kitapçıkta; 19. yüzyılda başgösteren Osmanlı'dan ayrılma çabaları karşısında Akdeniz coğrafyasındaki İslam havzasının elde tutulmasının yol ve yöntemleri sorgulanır; bunun başarı şansı İmam Ali'nin sözlerinde ve Muhyiddin Arabi'nin felsefesinde aranır.

Doğu ve Batı felsefesinde Şeyh-i Ekber (Büyük Şeyh) olarak adlandırılan **Muhyiddin Arabi**, 1164 yılında Endülüs'ün (İspanya) Mursiyye şehrinde doğmuş, Endülüs'ün bilim kutublarından eğitim gördükten sonra Doğu illerini incelemeye çıkmış, irfan merkezlerini gezmiş; birçok Ortadoğu ve Mezopotamya kültür merkezlerini gezdikten sonra Konya'ya yerleşmiştir. Bir Batılı bilgin,

“Muhyiddin cihan çapında bir büyüktür. Onun niçin Peygamberliğini ilan etmediğine şaşarım!..” demektedir. (Bkz. İ. H. Konyalı: **Muhyiddin İbn-i Arabi**, Tarih Konuşuyor, Sayı: 24/ 1966.)

Başta 37 ciltlik dev eseri **“El-Fütuhâtü'l- Mekkiyye”** olmak üzere birçok eseri bulunan ve kendinden sonra gelen tüm mutasavvıfları etkileyen Muhyiddin Arabi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmed Ateş; *Muhyiddin Arabi* mad., İslam Ans.

Kimdir Hüseyin Nesimi?

2016 yılında Hüseyin Nesimi'nin, bizim geçmişte çevrim-yazısını yaptırdığımız üstteki broşürünün bir versiyonu niteliğindeki vaf- terkibi olarak **Sahib Zuhur**; izafet terkibiyle **Sahib-i Zuhur** adlı kitapçığının; kendisi de aslen Kaman Kürtleri'nden olan dostum **Oral Çalışlar** ve kardeşi **Serpil Çalışlar Ekici** tarafından yayına hazırlanarak yayımlandığını gördüm.

Burada; hem kitabın öyküsü anlatılıyor hem de yazar hakkında önemli bilgiler veriliyor. Yazarın dramatik yaşam öyküsünü birlikte izleyelim:

“1868 yılında Girit Hanya kazasının Kastel İçkale Tekkesi Şeyh Fatinzade Ahmet Ata Efendi'nin oğlu olarak dünyaya geldi. Hanya İptidaisi'nde ilk ve orta, Mekteb-i Sultanı'da bir yıl ve Mülkiye'nin İdadi kısmında 2 yıl okuduktan sonra lise öğrenimini tamamladı. Yüksek kısımdan mezuniyetinin ardından 4 Temmuz 1890'da Cemiyet-i Rusumiyye Kalemi Kâtipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 7 Temmuz

1885'te daha Mülkiye'de öğrenciyken, İstanbul'dan Girit Hanya'da Vakıf gazetesindeki yazısıyla Giritli Müslümanları öğretime teşvik ettiği devlet kayıtlarına işlenmişti.

Buradan 1893'te Girit Vilayeti Muhasebe Kâtipliği'ne gönderildi. Aynı zamanda Hanya İdadisi muallimliğini de üstlendi. Bu arada Girit siyasi tarihinde önemli rol oynayan **Muhibb-i İnsaniyet (Hümanistler) Cemiyeti**'ni kurdu, genel sekreterliğini üstlendi.

1901'de İstanbul'a gelerek II. Sultan Abdülhamid'e bir İslahat Layihası (Kalkınma Projesi) verdi. Bunun üzerine Mülkiye öğrencisi iken bir gece mektepte çıkarılan ve Saraya akseden bir olay sebebiyle kaldırılan 'idare âmiri olma hakkı' iade edildi. Ancak Ağustos 1901'de **Palu** (Elaziz) Kaymakamlığına sürgün edildi. 1902'de bu görevden istifa ederek ayrıldı ve İstanbul'a geldi. 2. Meşrutiyet'in ilanına kadar serbest çalıştı. Eylül- 1909'da **Namervan**, Ekim- 1909'da **Tercan**, Mayıs- 1911'de **Kığı/.../**, Nisan- 1914'te **Savur**, 13 Ocak 1915'te **Lice** Kaymakamlığına atandı.

Son Kaymakamlık makamı olan Lice'de katledildi. Oğlu Abidin Nesimi'nin ifadesine göre, (İttihad ve Terakki Partisi'nin politikasıyla bağdaşmadığından, faili bulunamayan bir çete taaruzuna uğrayarak 1915'te şehid edildi...) Resmi kayıtlara göre ise (...eşkiya takibi sırasında 15 Haziran 1331/ 23 Haziran 1915'te çetelerin taaruzuna uğrayarak şehit edildi)." (Bkz. Age)

Aslında, **Hüseyin Nesimi** konusunda ilk önemli bilgileri **Tezkire-i Şuara-yı Amid** (Diyarbakırlı Şairler Antolojisi)

ve **Osmanlı Vilayat-ı Şarkiyesi** (Osmanlı'nın Doğu illeri) gibi Kürdoloji bilimi açısından öneme sahip birçok kitabı bulunan; **Divanü Lügati't-Türk**'ü Mısır'dan bir servetlik parayla satın alarak getirip bilim dünyasına sunan, Diyarbakırlı kitabiyat bilgini **Ali Emiri Efendi** vermişti.

Ali Emiri, daha 1917'de Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi'nin, Diyarbakır'ın Çerkez kökenli İttihadçı Valisi **Dr. Reşid Bey** tarafından katledilmesini şöyle anlatıyordu:

"...Uzak zamanlara gitmeye ne hacet, Diyarbakır merkez sancağına tabi bir kaza merkezi olan Lice kasabasını ele alalım. Bu kasaba da âmmece malum olduğu üzere bundan iki yüz elli sene evvel yani (hicri) 1060 tarihinden itibaren müceddeden teşkil olunmuştur. Tabiidir ki Ermeniler de oraya sonradan toplanmışlardır. Tehcir esnasında oranın Kaymakamı bulunan şehid-i mazlum **Nesimi Bey**, Ermeniler'i muhafaza ederek Vali tarafından verilen emri icra etmemiş ve mesleğinde merdane

“ Tehcir esnasında oranın Kaymakamı bulunan şehid-i mazlum Nesimi Bey, Ermeniler’i muhafaza ederek Vali tarafından verilen emri icra etmemiş ve mesleğinde merdane sebat eylemiş bulunduğundan Türk unsuruna mensup olmayan bazı jandarmalar göndererek Kaymakam Bey makhuren ve mahbusen merkez-i kaza olan Lice kasabasından yolda âlem-i ebediyete i’sal edilmiştir...”

sebat eylemiş bulunduğundan Türk unsuruna mensup olmayan bazı jandarmalar gönderecek Kaymakam Bey makhuren ve mahbusen merkez-i kaza olan Lice kasabasından yolda âlem-i ebediyete i’sal edilmiştir...” (Bkz. age., s. 23.)

Ali Emiri’nin, Hüseyin Nesimi’nin öldürülmesinden hemen sonra kaleme aldığı bu satırlar, olayın gerçek boyutunu ortaya koyduğu gibi; olay sonrası ortaya çıkan kanıtlar da Vali’yi köşeye sıkıştırıyor ve sonunda 1918’de partisinin iktidardan düşmesi üzerine birçok İttihadçı gibi intihara mecbur ediyordu.

Kaymakam Hüseyin Nesimi, Vali Reşid’in silahlı çete kurma isteğini reddettiği gibi, elden geldiğince Ermeniler’i korumaya çalışıyordu. En azından Ermeni kızlarını Müslümanlarla evlendirme yoluyla korumaya çalışmıştı. Devamını birlikte izleyelim:

“Nesimi’nin bu çabasını muhbirler Valiye bildirdiler ve

köydeki Ermeniler toptan yok edildi. Bu olayın ardından, Nesimi Bey ile Reşit Bey arasında sert tartışmalar yaşandı. Nesimi, yapılanları (vahşet) diye nitelendiriyordu.

Reşit Bey bu tartışmanın ardından Nesimi Bey’i yok etmeye karar verdi. Bu amaçla kendisinin özel güvenliği olarak hareket eden Çerkes Harun Bey komutasındaki bir birliği Lice’ye yolladı. Harun Bey, Kaymakamı tutukladı ve Diyarbakır’a yolladı. Çerkes jandarmalar, Karaz (Karacaköy) köyü yakınlarında Kaymakamı öldürdüler ve cesedini yol kenarına bıraktılar. Ceset iki gün sonra cinayet mahallinde toprağa verildi.” (Age., s. 26-27.)

‘Ateşe yak ey müneccim zuyc u ıstırabını’

Yukardaki kitap üstüne bir tanıtım yazısı kaleme alan Atilla Aytemur, “Çalışlar’ların ortaya çıktığı Hüseyin Nesimi’ye ait bu kitap; bizi yüzleşmekte zorlandığımız geçmişimizden yüz akı niteliğinde bir isimle tanıştırtıyor: Hüseyin Nesimi...” diyor. (Bkz. Radikal Kitap, 13 Ocak 2017.)

Bugün Akademisyen **Hilmar Kaiser**’in 2015’te Türkçe’de yayımlanan eseri başta olmak üzere, “**Diyarbakır’daki Ermeni Kıyımı**” üstüne birçok belge ve bilgi günyüzüne çıkmış bulunuyor.

Bu belgelerden de anlaşılıyor ki; katliam bölgesinden çok, yöneticilerin tutumu son derece belirleyicidir. Sözgelimi Diyarbakır’daki kıyım sırasında vali, Çerkes kökenli Dr. Reşid’dir. Gizli işlerini yürüten Çerkes kökenli bir jandarma komutanı ve Çerkezler’den oluşan bir özel çetesi vardır.

Ayrıca, İl Jandarma Komutanı ile İl Emniyet Müdürü ve daha birçok bürokrat Çerkez’dir.

Öte yandan; muhtemel Kürt ulusal hareketlerine karşı kullanılmak, milis kuvveti olarak zabt u rabt altına alınmak ve ulusal hareketlere katılmasını engellemek, Ruslar’a, Ermeniler’e karşı kullanılmak gibi çok yönlü bir amaçla **II. Abdülhamid** tarafından kurulan **Hami-diye/Aşiret Alayları**’nın işlevi ve yaptıkları -bugünkü korucular örneğinde olduğu gibi- bellidir. Fakat aynı dönemde kurulan Arap, Arnavut, Çerkez, Laz ve Gürcü milis alaylarına ne demeli? Sözgelimi, Abdülhamid dönemindeki ve İttihad-Terakki yönetimindeki olaylarda kullanılan bu milis kuvvetlerinin adı neden geçmez? Örneğin, **Rafael de Nögalez** adlı Alman-Osmanlı Müşavir Subayı’nın “**Vier Jahre unter den Halbmund**” (Berlin- 1926), (*Hilal Altında Dört Sene*) adlı anılar kitabı olmasa, Van yöresindeki bu Laz, Çerkez ve Gürcü birliklerinden hiç haberimiz bile olmayacak...

Peki, Cumhuriyet’ten sonra 1924’te lağvedilen **Kürt Aşiret Süvari Alayları**’nın, 1925 Kürt Ulusal Hareketi üzerine yeniden “**Mahalli Milis Kuvvetleri**” adıyla göreve çağrılmalarına ne demeli? Bunun en çarpıcı örneği, bugünkü “**Koruculuk Sistemi**” değil mi?.. Ya da bugün adı zikredilen **Halk Özel Harekatı**’na (HÖH) ne demeli?..

Sözlerimizi, maktul hümanist kaymakam **Hüseyin Nesimi**’nin bir beytiyle noktalayalım:

Ateşe yak ey müneccim zuyc u ıstırabını

Bundadır sırr-ı keramet nutk-u Şah-ı evliya

► Neyi, nasıl çevirmeli?

METİN YAMALAK

Çeviri, her ne kadar yeni bir eser yazma çalışması olmasa da çevirmen, çevirdiği eserin toplumsal ihtiyaç ve sorunlara cevap olacak nitelikte olduğunu gözetmekle sorumludur... Neyin çevrildiği ve niye çevrildiği sorularına da cevaplar net olmalıdır. Popülist amaçlar, bireysel çıkar ve tatmin, oluşturulmak istenen özgürlükçü sistemin amaçlarına hizmet etmeyen tercihler yerine, bilakis amaçları olan, toplumsal mücadeleye katkı yapacak eserler seçilmeli, rastgele bir seçimden kaçınılmalıdır.

Bir eserin çeviri çalışmasına başlarken, ilk önce neyi niçin çevireceğini, paradigmatal ihtiyaç ve esaslara göre belirlemek gerekir. Nedir bunlar? Elbette, genel ilkelerdir. Örneğin; toplumların, kültürlerin, inançların temel değerlerine saldıran, özgür yaşamı değil köleliği, bağımlılığı, sömürüyü meşrulaştıran milliyetçi, cinayetçi, ırkçı, şoven kaynaklar tercih edilmemelidir. Bunlar, insanlığı temel değerlerine yabancılaştıran kaynaklardır. Tercih, topluma pozitif katkılar yapan, ihtiyaç ve sorunlarını gideren eserlerden yana olmalıdır.

Çeviri, aynı zamanda dil çalışmasıdır

Çeviriyle dili zenginleştirmek, bütün güzelliklerini estetik bir biçimde sergilemek de mümkün; tersine kısır, estetikten yoksun, ne dendiği anlaşılmayan bir duruma düşürmek de... Konfüçyüs'e, eğer iktidara gelirse ilk işinin ne olacağı sorulur. Konfüçyüs'ün cevabı, "İlk önce dile el atardım. Çünkü dil kusurlu olursa, kelimeler anlaşılmaz. Kelimeler anlaşılmazsa cümleler kusurlu olur. Cümleler kusurlu olursa, anlamak-kavramak mümkün olmaz. Eğer anlaşılmazlık olursa, adalet

zora girer ve toplumda kargaşa, karışıklık ortaya çıkar. Bu nedenle dile çok önem veriyorum” şeklindedir. Kurulan cümlelerin diyalektik bir etkileme süreci vardır. Bu anlaşıldığında ve bu anlamın ciddiyetiyle çeviri çalışmaları yapıldığında, dile ve topluma da hizmet edilmiş olur.

Çeviri çalışmalarında (ve Kürtçe yazılan eserlerde), genel bir yetersizlik olarak, dilin gramerini bilmeme sorunu dikkat çekiyor. Çevirisi yapılan dil ile çevrilen dilin gramerinin genel özellikleri ya bilinmiyor ya da yüzeysel biliniyor. Bu da dilin ve çevrilen eserin estetiğini parçalıyor. Kürtçe çevirilerde cümle öğeleri (özne, nesne, tümleç, yüklem) ve kelime öğeleri (ekler, bağlaçlar, kökler) yanlış sıralama ile karmakarışık yazılabiliyor. Yöresel, bozuk çekim, büküm halleri, devrik cümleler yaygın bir şekilde kullanılıyor. Özellikle cümlelerdeki kelime sayısı arttıkça, cümlelerin yanlış yazılması da o düzeyde çoğalıyor. Örneğin, *“Te ez bi vê rikbariya xwe ya çars kuştım”* cümlesi, *“Bi vê rikbariya xwe ya çars ez kuştım te”* gibi yazılabiliyor. Bunun gibi yanlış ve hatalı yazımlar; hem Kürtçeyi bozuyor, hem de zihinlere, kulaklara bu bozuk haliyle yerleşmesine neden oluyor.

Geçişli-geçişsiz cümlelerde hatalar, en çok da çevirisi yapılan dile göre düşünmekten kaynaklanıyor. Oysa her dilin kendine has kural ve özellikleri var. Örneğin, Türkçedeki *“öğrenildi, gidildi, yenildi”* gibi geçişsiz dolaylı fiiller, çoğunlukla Kürtçe'nin geçişli-geçiş-

siz kuralına uymuyor. Cümlelerin yapısını değiştirmeden çevirisini yapmak mümkün değildir. *“Hep beraber eve gidildi”* cümlesi, *“Hate çûyîn a malê gişt bi hev re”* gibi dil katliamından sayılacak şekilde yazılabiliyor mesela. Geçişsiz fiil *“çûyîn”* değiştirilmeden ya da pasif cümle (dolaylı), aktif hale getirilmeden çevirisi yapıldı mı içinden çıkılması zor bir anlatım olmaktadır. Kürtçede geçişli olmayan bir fiille dolaylı cümle kurmak mümkün değil. Fiili geçişli hale getirmek gerekir. Örneğin, *“Karwan çû”* (geçişsiz aktif) cümlesinin *“Karwan hate şandin”* (geçişli pasif) şeklinde yazılması gibi...

Benzer yazım, gramer hataları birleşik ve ayrışık yazılması gereken kelimelerde de çok yaşanıyor. Yardımcı fiiller esas fiille birleşik yazılabiliyor veya deyimsele fiiller birleşik yazılması gerekirken ayrıştırılmaktadır. Bu durumda sadece hatalı yazım değil, anlam bozukluğu da oluşuyor. Örneğin *“daye lêkirin”* (kurdurmuş, inşa ettirmiş) *“dayelêkirin”* şeklinde birleşik yazıldığında bir deyim dönüşmediği gibi yüklem olarak da yanlış yazılmış, bozulmuş oluyor. Yine, deyimsele fiiller birleşik yazılması gerekirken ayrışık yazılabiliyor. Mesela *“swarkirin”* (bindirmek) deyimini *“swar kirin”* (bindirdiler) şeklinde yüklem biçiminde yazılırsa, anlam ve işlev bozulması oluşuyor. Veya ünlemin zamanına göre ayrı veya birleşik yazılması gereken ekler ayrı veya birleşik yazıldığında aynı olumsuzluk kendini tekrarlıyor. Mesela *“Wenda bû”* (kayıptı) fiili, *“Wendabû”* (kayboldu) şeklinde birleşik yazıldığında çok farklı durumları

bildiren yüklem oluşuyor. Basit bir birleşik ayrışık yazma hatası değil aynı zamanda anlam ve anlatım bozukluğu ve hatasıdır. Bu ve bunlar gibi sınırlı değindiğimiz örnekler sadece konuya daha somut işaret etmek içindir. Çeviri çalışmalarında tek tük hataların olması bir yere kadar anlaşılabilir. Ancak Kürtçe yazım ve çevirilerin çoğunda bu hatalar çok fazladır. Bunun için bu konuları sürekli eleştirmek ilgili kişi ve kurumların bu konuda üst düzeyde bir hassasiyet ve düzeltme çabası içinde olması şarttır.

Dili bilmek için gramer yetmez

Çevirilerde okuyucuya yansıyan bir konu da çevirmenin çeviri sanatı hakkında fazla bilgi ve tecrübeye sahip olmadığı yönündedir. Çeviri nasıl yapılır, ölçüleri, kuralları nelerdir, diller ne kadar esnetilebilir... gibi konularda hakim olmadan çeviri yapmak birçok çeviri hatasını da beraberinde getirmektedir. Günlük yaşam içinde bir dille kendini rahat ifade etmek, çeviri yapmak için yeterli değildir. Sadece bir dili değil, her iki dili de çok iyi bilmek gerekiyor. İyi bilmek, sadece o dilin gramerini bilmek de değildir. Çeviri dil ile yapılan özel bir üretim (sanatsal) bir çalışmadır; bu konuda bir uzmanlaşma, hâkimiyet, bilgi sahibi olmayı gerektirir. Mesela çevrilen bir eserin cümleleri ne kadar değiştirilebilir, hangi durumlarda değiştirilebilir? Bu konuda hep gramer yönünden hem de kültürel, anlamsal bilgisi olmayan çevirmen, en kolayına gelen yöntemi seçmektedir. Bu da genelde rastgele bir tarz

oluşturuyor. Başta uygulanan bir tarz sonuna kadar korunmamakta, birçok tarz rastgele kullanılmaktadır. Bu da tarzsızlığı oluşturmaktadır. Bu kolaycılığın yarattığı olumsuzluklar da okuyucuya yansımakta, onu ya bıktırıp dilden soğutmakta, isteğini öldürmekte ya da dili yanlış öğrenmesine neden olmaktadır.

Dili kitabı öğrenmenin kısıtları

Kürtçe henüz okul sistemine sahip bir dil olmadığı için ve her türlü asimilasyon saldırısı altında olduğu için kendisini sürdürüp geliştirmek için bireylerin ve toplumun özel çabalarına muhtaçtır. Her yeni kuşak giderek daha yüksek oranda dilini unutmaktadır. Günlük yaşam dili olmaktan uzaklaşıp "zorunlu hallerde" kullanılan bir dil durumuna düştükçe ilk önce deyimler, atasözleri, mecaz anlamlı cümle ve kelimeler unutuluyor. Bu durum dilin yoksullaşım kısırlaşmasıdır. Artık birçok Kürt ya tamamen ya da kısmen unuttuğu Kürtçeyi sonradan kurslar veya bireysel çalışmalarla görmektedir. Bunlar olumlu çabalardır ve yaygın olarak gelişmelidir. Ancak bu durumdan doğan birçok sorun var ve bu sorunlar çevirilere de yansıyor. Dil, toplum ve aile içerisinde tarihsel ve doğal haliyle öğrenilmeyince, sonradan öğrenildikçe fazlasıyla kitabı kalıyor. Kürtçenin binlerce yılda oluşmuş doğal büküm, çekim halleri birbirine karıştırılıyor. Doğru kullanılmıyor ya da unutuluyor. Sözcüklerden öğrenilen, ezberlenen yeni kelimelerin bütün büküm ve çekim halleri

bilinmediği için yanlış bükülüyor veya çekiliyor. (*Qisekirin kir, gindirandim bûm, ponijandim dikim...* gibi) bozuk büküm, çekimler Kürtçeyi de bozuk ve yapay hale getirmektedir. Kürtçede büküm ve çekim ekleri birbirine çok benzeyip konu olarak da birbirine yakın olduğundan iyi anlaşılması takdirde birbirine karıştırılıyor. Aynı yazılması gereken izafeler (*a min, ê te...*) bitişik yazılıyor; bitişik yazılması gerekenler (*mala jor, kevirê reş*) ayrışık (*mal a jor, kevir ê reş*) yazılıyor; veya eril dişil özelliği karıştırılıp "*mala jor*", "*malê jor*" şeklinde, "*kevirê reş*", "*kevira reş*" şeklinde yazılıyor. Mesela "*dare bibire*" cümlesi "*dar bibire*" gibi büküm eki atılarak yazılıyor. Veya çoğul eki "*min daran biri*" şeklinde yanlış yazılabiliyor. Oysa çoğul (büküm) eki bu cümlenin nesnesinde değil, yüklemde "*min dar birîn*" şeklinde olmalıdır.

Kitabı öğrenmede açığa çıkan bir diğer sorun, dilin bazı doğal güzelliklerinin unutulmasıdır. Mesela Kürtçede birçok kelime ek almadan sesli harflerinden birinin değişmesiyle bükülmekte, isimlere farklı telaffuz kazandırmaktadır. Örneğin; *bajar-bajêr, şivan-şivên, pez-pêz, xanî-xênî...* gibi. Bu özellik kitabı öğrenmeden kaynaklı giderek ortadan kalkıyor. Eski kuşaklar tarafından kullanılan bir özellik olduğu halde, son dönemin yazılı eser ve çevirilerinde bu özellik yok olmak üzeredir. Dilde doğal olarak gelişmiş ve dili sadeleştirmiş bu özellik unutulmayla yüz yüze olduğu için boşluğu eklerle doldurulmaktadır. Bu tercih dili zenginleştirmiyor ak-

sine yoksullaştırıyor. Yazar ve çevirmenler bilmiş ve çözmüş olmalıdır. Dil hizmeti sadece yazmak, çevirmek değil, dili en güzel, estetik ve doğru haliyle kullanmak ile olur.

Sözlük gerekli ama yeterli değildir

Aynı durum deyim ve mecaz anlamlı kelimeleri ve cümleleri bilmemekten doğan bir dil yoksulluğu çeviriye de yansımaktadır. Sözlüklere dayalı çeviri bu sorunu olduğu gibi sürdürmeye neden olmaktadır. Sözlükler çeviri için zorunlu olmakla beraber, yeterli olmayan kaynaklardır. Salt sözlüklere dayalı çeviri düz bir çeviriye neden olmaktadır. Örneğin "*açıksözlülük*" deyiminin Kürtçe karşılığı "*gotinlirûtî*"dir; ancak bu "*gotina vekiri*", "*gotina eşkera*" şeklinde çevrildiğinde anlamı da dili de bozuyor. Benzer şekilde "*saldırıya uğramak*" deyimsel cümlesinin Kürtçesi "*erişxwarin*"dir. Bu, "*rastî êrişê hatin*" şeklinde yazıldığında (ki çok yaygın kullanılıyor) düz anlamıyla çeviri yapılmış oluyor. Mesela "*eline su dökemez*" deyimini, "*nikare avê li destên bike*" şeklinde yazılabiliyor. Oysa Kürtçe karşılığı "*nagihêje neynika wê/wî*" şeklindedir. Bunlar gibi yüzlerce deyim Türkçe düşünerek çevrildiğinde, orijinal ve tarihi deyimler yanlış haliyle dile yerleşip genel kullanıma dahil oluyor. Dil bu şekilde bozulmakta, kaş yapayım derken göz çıkarılmaktadır.

Çeviri, yazarı redakte etmek midir?

Düz anlamıyla çevirinin bir diğer biçimi de cümleleri kelime

kelime çevirmektir. Bu tarz, cümlelerin tamamının vermek istediği anlam ve mesajları bozma hatta tam tersi anlamlara dönüştürüp aktarma durumlarına yol açıyor. Cümlelerin tamamı anlaşılmadan kelime kelime çevirmek cümle öğelerinin her birinin yanlış yerlere, yanlış çekimlerle yazılmasına, devrik, anlaşılmaz cümlelerin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle birleşik, paragraf cümlelerde bu hata çok yapılıyor. Ve bir yığın cümle anlamsızlaşıyor böylece sayfa ve kitabın anlattığı konuda anlaşılma oluyorum.

Çevirilerde bir hata da kendinden bol bol katmak, cümleleri uzatmak, kendine göre eklemeler yapmak veya kısaltmak, eserdeki cümlelerin bazı elemanlarını çıkartmak, cümleyi fakirleştirmek şeklinde yaşanıyor. Bu iki durum kitap yazarının fikirlerini, edebiyatını, edebiyatının tarzını değiştirmeye ve oluşan yeni anlamı ve biçimi ona mal etmeye neden olmaktadır. Çevirmenin böyle bir hakkı yok ama fiilen böyle bir durum oluşabilmekte, çevrilen eserin özgünlüğü, yapısı, teması bozulmaktadır. Yazarın hiç savunmadığı, eserinde yer vermediği fikir ve anlamların yazara mal olmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda çeviri, çevirmen hakkında etik, ahlaki sorunlar da ister istemez gündeme getirecektir.

Bazen de yazarı redakte etme, noktalama işaretlerini ve yerlerini değiştirme; özellikle tercih edilmiş devrik cümlelerin düzeltilmesine gidilmektedir. Devrik cümle ile yazar özel bir anlam oluşturmuş ise eğer, bu

düzeltilme ile verilmek istenen anlam bozulmakta, yazarın özgün cümlesi işlevsizleştirilmektedir. Belki birebir çevirmek mümkün olmayabilir, o zaman devrik cümle ile verilmek istenen anlam aranmalı, ona göre bir çeviri yapılmalıdır. Bir çevirmenin işi, çevirdiği metni redakte etmek değildir. Olabildiğince metne bağlı kalmak, çevirdiği dilin olanak verdiği kadar metni değiştirmeden aktarabilmektir. Örneğin Türkçe bir eserde konuşan bir İngiliz'in, Lazın, Rumun, Kürdün bozuk Türkçesini aynı bozuklukla birebir Kürtçeye veya başka bir dile çevirmeye çalışmak başarısız bir sonuç doğurur. Çünkü o eserdeki absürtlük, komiklik, dram orijinal eserin diline özgüdür. Bir Laz Türkçe konuştuğu gibi Kürtçe konuşmaz. Her dilin kendine özgü tonlaması, vurgusu, çekimi farklıdır, çeviri ile onu başka bir dile aktarmak zordur. Belki ek izahlar yapılabilir. Doğrudan çeviri yerine Kürtçeye özgü 'kırıklık' veya argo ile uyumlu bir çeviri daha olumlu bir sonuç verecektir. Buna uymayıp aynı bozuk konuşma doğrudan çevrilmeye çalışılırsa komik, tezat, anlamsız bir durum meydana gelir.

Çeviri eleştiriyi geliştir

Dikkat ettiğimiz, kısmen tartışmaya çalıştığımız benzer konular Kürtçe çeviride öne çıkan sorunlar olarak kendini hissettiriyor. Kürtçe çeviride üretim oldukça, doğal olarak bunun tartışması, kritiği ve eleştirisi de olacaktır, olmalıdır. Gelişme için bu şarttır. Dünyada bu konuda oluşmuş bir birikim tecrübe var, bunu yeni gelişmekte olan Kürtçe çeviri

Her yeni kuşak giderek daha yüksek oranda dilini unutmaktadır. Günlük yaşam dili olmaktan uzaklaşıp "zorunlu hallerde" kullanılan bir dil durumuna düştükçe ilk önce deyimler, atasözleri, mecaz anlamlı cümle ve kelimeler unutuluyor. Bu durum dilin yoksullaşma kısırlaşmasıdır.

alanına aktarmak onu bu şekilde güçlendirip niteliklerini yükseltmek genel bir sorumluluk ve bu konuda kafa yoranların görevidir. Yok edilmek istenen Kürtçe için çalışmak, üretmek büyük bir ihtiyaç olduğu gibi; bu çalışma ve üretimi doğru biçimde yapmak da gereklidir. Genel olarak şunu söyleyebiliriz, çevirilerde yazarın yazım tekniği, üslubu mümkün olduğunca değiştirilmeden çeviri yapılmalıdır. Bu elbetteki dümdüz bir çeviri yapmak anlamına gelmiyor. Yazılanın anlamına ve metnine bağlı kalmak ve dilin olanaklarını, zenginliğini bilerek en uygun olanı yapmak esas olmalıdır. Bir eser, çevirilirken yeniden yazılıyormuş gibi sınırsız ölçüsüz müdahaleler, ekleme ve çıkarmalar yapılmamalıdır. En önemlisi de her iki dil, gramer deyim ve mecaz anlamlarıyla ve diğer özellikleriyle iyi bilinmelidir. Çeviri salt teknik bir iş olmayıp sanatsal, estetik bir çalışma olduğundan işin edebî etik, estetik yönleri de gözletilmelidir. Bunlar olmadan dile katkı yapmak hizmette bulunmak mümkün olmaz. Tersine zarar verilmiş olur. 🌙

► Varan û wendiş

ARÊKERDOX: CEMİL OGUZ

Verî şarî tûtê xo qeybî wendişî şirawitêne medrese, camî, cay winayîn û tûtê xo dayne wendişî. Merdimêke bibî yê jî waştê tûtê cê biwano. Qey eney joy tûtê xo girot ber medrese û vat tiya biwane.

Tûtî dest bi wendiş kerd. Rojêke, di rojî, heftêyke, aşmêke (mengeyke) derbas bî, tûtî çîke fam nêkerdê. Her ke fam nêkerdê, bi nê away jî derbî werdê. Rema keye, babê cê hêrs bî, ew reyna berd da verê wendişî.

Reyke rema keye, direy rema, her ke rema babê cê ew reyna berd.

Tûtî hawna feyde nêdano. Ew, hem derse fam nêkeno, çîke nêkuno serey cê, hem jî gava remeno keye, yê reyna benê danê verê mendişî. Vat: "Na rey ezo biremî û hey û hey şorî."

Roj hame, tût rema, kewt ra ko. Henî şî, zehf şî, tay mend, di a wexte de varanî dest bi var-tiştî kerd. Tût qeybo ke nêbo hî, xo da daldey sîke (kereyke) pîle û ewca vindert. Gava hawna vernî xo ra, sîke henî qice vernî cêdebî û çilkey varanî jo bi jo gunayne serê sî ro. Cawgir çilke gunayne pero bîbî çale. Xo bi xo fikiriya, vat; "Wa! Bawne ene sî ra. Sî çiqayke zexma jî, reyna bi çilkey varanî biya çalik e. Ger sî endêke zexma û biya çal e, serey min qasê ene kerey zexm niyo, serey min nermtir o. Helbet go çîke biko serey min jî. Helbet ez jî, ezo bimûsî derse." 🌹

► Kevirên Leqitînê û Faşîzm

SELÇUK KOZAN

Werger: Reşo Ronahî

Gunter Demnîgê ku li ser rûyê dinyayê cara ewil dest bi projeyeke wiha kiriye, yekem car di sala 1992an de li bajarê Kolnê bêdestûr keviran raxistiye. Van keviran piştî wextekê bala insanên û hemû welatî dikêşin. Di sala 1994an de Dêra Antonier dibe cihê pêşangeha 250 keviran.

"Navê meriv bê jibîrkirin, wê gavê meriv jî tê jibîrkirin"

Gunter Demnig

Gava meriv li kuçeyên Almanyayê digere meriv ferq dike; kevirên zêrîn ku navin hene li ser wan. Ev kevir nemaze li ber deriyan hatine raxistin.

Gelek kes maneya van keviran nizane yan jî ji xwe re nake meraq û lê mêze nake.

Faşîzma Hîtler... Barbariya tarîxeke ne dûr, nêz... Hovîti,

qetliam û qirkirina herî mezin a ku mirovahiyê ditiye.

Bi milyonan cihû, komunîst, demokrat, homoseksuel, roman-sîntî(mirtib), leşkerên Sovyet ên dîl ji alî faşîzma Hîtler ve li kampên civanê bi îskenceyê, bi guleyan û di odayên gazê de hatin qetilkirin.

Li kampên civanê insanên îskenceyên herî giran û cerbên hovane dîtin. Ên mayî heta bi hetayê van êşan ji bîr nekirin. Gava xwestin ku hêla xembar

a faşîzmê vebêjin, timî zehmetê kêşan. Bi salan ev hovîti hate qalkirin. Derheqê vê hovîtiyê de bi hezaran nivîs hatin nivîsîn, film hatin kêşan.

Ez dixwazim qala projeya Gunter Demnig bikim. Ew hunermendekî alman e; dixwaze bi awayeke cuda balê bikêşe ser vê qirkirinê û hovîtiyê da ku insan bi faşîzmê re û bi êşên mirovahiyê re hevrû bibin.

Kevirên Leqitînê (Stolperstein)

Gunter Demnig bi derfetên xwe, li Almanyayê dest bi vê projeye kir û bi demê re proje li gelek welatên Ewropayê berbelav bû û hêj berdewam e.

Li ser van keviran navên cihû, komunîst, homoseksuel, roman, sîntî û her wekî din ên ku di dema desthilatdariya Naziyan de li Almanyayê û li welatên din ên Ewropayê hatine qetilkirin, hatine nivîsîn. Ji xeynî navên wan bi tîpên mezin "LI VIR RÛDINIŞT" dinivîse û pê re tarîxa jidayikbûna kesa/kesê ku li wê malê maye, tarîx û cihê sirgûniya wê/wî, cihê ku lê hatiye kuştin jî dinivîse.

Gunter Demnigê ku li ser rûyê dinyayê cara ewil dest bi projeyeke wiha kiriye, yekem car di sala 1992an de li bajarê Kolnê bêdestûr keviran raxistiye. Van keviran piştî wextekê bala insanan û hemû welatî dikêşin. Di sala 1994an de Dêra Antonier dibe cihê pêşangeha 250 keviran.

Kevirên leqitînê bi awaye-ke fermî jî cara ewil di 19ê Hezîrana 1996an de li bajarê Salzburga Awistiryayê hatine raxistin. Li Almanyayê ancax di sala 2000î de, dîsa li bajarê Kolnê, bi piştewaniya şaredariyê hatine raxistin. Piştî vê wisa belav bûye ku êdî bûye kampanyayek. Niha piranî li Almanyayê, li 1099 bajar û navçeyên 23 welatên Ewropayê 70 hezar kevîr hatine raxistin.

Di berdewamiya vê kampanyayê de Gunter Demnîgê hûnermend arasteyî hin rexneyan jî dibe. Hin kes dibêjin "Nav di nav lîngan de dimînin û ev heqaret e". Demnîg li hemberî vê dibêje "Kesên ku xwe xwar dikin û nivîsên li ser kevîran dixwînin, bejna xwe li ber gorîyan ditewînin".

Demnîg vê kampanyayê gihandiyê fêrgehên jî. Dibêje "Tişteke girîng e ku meriv tarîxa Naziyan bi pratîka projeyekê bibîr bixe û divê

nifşên nû bermayiyên faşîzmê bizanibin". Bi rêya projeyên li fêrgehên xwendekar li çîrokên insanên qetilkirî dikolin û van lêkolînan bi kesên dîtir re parve dikin. Demnîg pêbawer e ku tarîx bi awayeke zindî û şênber tê neqilîkirin.

Berteka nijadperestan bo projeyê

Projeya ku ewilî pir nedihate zanîn, îro li Almaniya û gelek welatên Ewropayê hêdî bi hêdî tê zanîn. Demnîg heya îro bi piştewaniya hin sazîyan li fêrgehên û li deverên dîtir bi sedan civîn li dar xistiye. Piştî vê, zarokan, nemaze bo zarokên qetilkirî dest bi kêşana filman kirine. Bi piştewaniya dibistan û şaredariyan kampanyayên komî hatine li dar xistin û zarok û şênîyên taxan bi hev re kevîran raxistine.

Li Almanyayê, di serî de partiya nijadperest (AfD), pê re jî gelek

komên nijadperest dixwazin ku ev kevîr bêne rakirin. Carna carna xisarê didin kevîran an jî kevîrên tîn dizînin. AfD îddîa dike ku qirkirineke wiha tune ye û ji ber vê dixwaze ku proje raweste. Demnîg jî alî nijadperestan ve timî bi kuştinê tê tehdîtkirin.

Demnîg gava dest bi vê projeyê kiriye bi hemû derfetên xwe, bi salan hewl daye ku kevîran raxe. Lê îro jî ber ku qeweta wî tîr nake kampanyayan daye destpêkirin. Bangî înisyatîfên sivîl kiriye. Dibêje ku her kes dikare kevîrek bistîne û piştewaniya vê projeyê bike.

Rûxandina bi destê faşîzmê hê jî bîr neçûye. Îro li dinyayê û nemaze li welatên Ewropayê tevgerên nijadperest û faşîst xurt dibin. Ji ber vê yekê jî bîrxistina êşên berê girîng e lê ne bes e; têkoşîn û berxwedan divê. 🇩🇪

Fotoğraf: Enver Özkahraman

70'li yıllarda Yüksekova'da, Sat gölünde yıkanan koyunlar kırpıma hazırlanıyor.

Ekmek kadar su kadar önemliydi yün. Yüksek dağ ve platoların keskin ikliminde pamuk yetişmez çünkü; çorap, kuşak, hırka, çanta, bere, halı, kilim, eldiven, çuval... yünden örüyorlardı.

Bu yüzdendir; yün kırpımı buğday hasadı kadar önemlidir Kürtler için.

Bir tören-bayram gibidir kırpım günü; yapılan iş değerlidir, yünü kesilen koyuna, koça teşekkürü de içeren bir saygı, kadirşinaslık ritüelidir... Kırpıma emek verenler için de güzel yemekler hazırlanır.

En güzel giysiler giyilerek kırpım yerine gidilir; koyunların yıkanmasından kırpımına kadar keyifle izlenir.

Kadınlar çorap, bere, kilim için önceden belirledikleri koyunların yünlerini ayırır, geri kalanını da satarlardı..

Sentetik iplikler çıkmadan önce yünün ticari önemi de çok daha büyüktü. Hele Van ve Hakkari yöresinin beyaz yünleri ünlüydü ve yurt dışına gönderilirdi...

Wekîlê Silavan

ÎSMAÎL DÎNDAR

Rojeke weke vê rojê bû. Hîna zeraqaya rojê neavêtibû, me dabû rê. Riya ku tenê mirov û ajal tê re diçûn û dihatin. Rêya ku tekerê tirimbêlekê tê de nezîviriye. Gundekî sala ku di zivistan û biharên wê de têr baran nedibarî, çalên avê vala diman. Êdî heta saleke dî bi hesreta dilo-pa baranê, me çavên westiyayî di ezmanê çixsayî de dikuta. Sala baran bibariya jî av di çalan de digewimî, berî ku em vexwin diviyabû em du caran biparzinînin.

Te digot: Çiqas feqîrî û şepirzeyî bûya jî, min dev ji cih û warê xwe bernedida lê ez çî bikim li welatekî ku ji bo çala avê, di rojekê de sê ciwanên nestêle bikevine bin erdê. Roj li nîvro li darî çavên me, tiving di destan de, li ber hev rûniştibûn, te digot qey neyarê hev ên sedan salan in, sê nehîteyên mêran ji bo kolana cihê çaleke avê ji hev kuştin; jinên ciwan bî; zarokên hûrik sêwî man.

Te digot: Êzîdî ne bi dilê xwe, heftê û çar ferman ew pekan-dine xewleyên van çiyayên asê û zipîziwa. Ji Serhedê heta bi Şingalê, ji Qerecdaxê heta bi Bagoka ku me serê sibeha payîzekê, berî sih salan dev jê berda, lûtkeyên bilind, şûnên asê, mîna eyloyan hêlîna me

bûn. Me dev ji hêlîna bav û kalan berda û em hatin vî welatê ku me di xewnên şevan de jî nedîtibû.

Te digot: Gur jî nahewe li vî çiyayê asê û hişkîhola, ne ji tirsava van bêbavan bûya. Ew bêbav bûn, ferman li ser fermanê dijmartin. Ezman weke mirovekî çikûsî bû, salekê tije be, sê salan vala bûn çal û bîrên me.

Bi wan fermanên mîna libên tizbiyê li dû hev, li ser serê me geriyar; em bûne pezkovî. Erê, tim te digot: Em pezkovî ne. Bi pezkoviya xwe, em nêçîra tirk, erê û farisan bûn. Lê bêhtir, em bi kuştina kurdên ji nijada xwe diêşiyar, ku kurdên misilman ên em ji xwîna hev, dibûn şûr di destê tirkan de û di dilê me de diçikiyan. Dibûn kertik di destên eceman de û bi stûyê me de dişidiyan. Dibûn agir di mista ereban de û bi ser me de dibariyan.

Rojeke sar a payîzê bû, te digot qey ji nav çileyayê zivistanê reviyabû ew roj, em gişk direilîn mîna çiloyê hişkbûyî yê di şaxên dara berû ve hilawestî mayî. Zarok berî me hatibûn welatê almanan, me jî dabû dû wan. Berê me li zar û zêçên me bû. Di her kêliya ku em diwestiyan û li ser latekî rûdiniştin, tavilê berê me dizivîrî ber bi

gund ve, ber bi cih û warê hezar salan ligel hesret, şahî û şikestinên xwe... Em weke bizinên zayî bûn; berê me li mala ku karên me tê de bû, çavê meli çiloyê dara berû ya li teniştê bû.

Di şevên dirêj û qerisî yên zivistana Almanya de, ku tu bi xemgînî mijul dibûyî, te digot: Sêwlîtkê li ku Bîlefêld li ku... Kalorîferên alman te germ nedikirin, di nav xeyalên kûr û dûr re, hişê te dişeqitî warê fermanên xwe, te dilê xwe bi sobeya sacîn a bi êzingên Çiyayê Bagokê dadayî germ dikir. Dilê te nedibijiya nanê sar û pîzayên curbecur, te bi salan zikê xwe bi nanê şikeva yê nû ji tenûrê derketî têr kiribû, nanê ku bi nivîşka bizinan, di şikevta devê te de dibû hevrişim.

Bi dehan, bi sedan an bi hezaran car bû gelo, te serpehatiyên xwe yên li Şerê Qoreyê vegotibû ji xizm, mêhvan, dost û nasên li civata xwe re, kes nizane. Lê min xweş zanîbû ku di her carê de bêhtir diêşiya laşê te yî birîndar ku ji hev felişibû. Tu carê kême nebû eşa ku te şeş mehan, li ser piştê, di keştiyeke dewleta Emerîkayê de kişandibû. Wan pêşî tu jî avêtibûyî nav laşen mirî; kesî nizanîbû, gelo ji nişkê ve tiliyeke te liviyabû, çavên te ve-

bûbûn bêyî hemdê xwe yan bi dengê henaseya te hesiyabû leşkerê ku cendekên leşkerên mirî li ser hev diavêtine hundirê kamyonekê, mîna ku çermên bizinên gurandî bavêje ser hev, dê tu kes tu carî vê nizanibe. Lê tiştê te dizanî û te digot, ji komê leşker, tenê tu filitîbûyî. Şeş mehan te di kîsik û firaxan de destava xwe kiribû, şeş mehan hemşîreyên ku we bi zimanê hev nedizanî, binê te paqij kiribûn.

Tofo, hey lo Tofîqo. Va ye îro dîsa rojêke payîzê ye. Me tu şûşt û veşûşt. Madalyaya Şerê Qoreyê ku te bi salan bi dîwaran ve hilawist û kana pesindana te bû, ma bêxwedî. Vê carê bi rastî te rih berda. Dê te bibin warê bav û kalên te, şûna fermanan. Erê, nizamim derdê te çi bû ku weke daxwaza herî dawî, te gotibû min bibin di axa Sêwlîtkê de, li Goristana Dimdimo veşêrin. Te bêriya çi kiribû pepûko?

Hey gidî Tofîqo, rebeno, pepûko? Di wan rojên ku em nû hatibûn nav axa alman; di wê dema ku em mîna sêwiyên, li ber

dîwarên hayiman, di nav heftê û heft cure mirovên mihaciran de, bi çavê tirs û hêviyê, me nedikarî li rûyê hev binihêrta, weke her carê, awirên te li asoyên dûr, te digot: Me çi ji xwe fêhm kir lê, ka bêje, me çi ji xwe fêhm kir? Em li welatê xwe jî pepûk û reben bûn, li vir jî em pepûk û rebenên li ber dîwaran in...

Ma welatê ku bi saxîfî tu xwedî nekirî û di hembêza xwe de neparastî, pir şîrîn bû li ser dilê te? Te têr ava wê venexwar, te rojêke bi xweşî zikê xwe têr nekir, tu dê bi axa wê yê sar dilê xwe hênîk bikî lo Tofîqo...

Ma tu dibêjî qey mîna rojên berê di meşkên çermîn ên di deviyên berû de hilawistî de, bi hala hala dew dikeyînin. Ma qey, colên pez ji her çar aliyan ve gund di bin ewra tozê de hişt. Ma tu dibêjî qey, di xaniyên ji kevirên spî de, heta nivê şevan civat digere û dengê xîzêxîza kemençeya mitirban e ku Şerê Derwêşê Evdî, Şerê Seyrê û yê Fatima Salim Axa distirên.

Mixabin Tofîqo, nûçeyên dawî jî bi agahiyên fermanan barkirî ne; xwediyên fermanên salan dîsa bi ser çiya û baniyan de girtine, di bin her deviyekê de leşkerek, di bin her zinarekî de sîxurek heye. Dîsa dema nêçîra kurdan e. Nahêlin çûkek li berzeyên Bagokê bifire. Ne bi saxîfî û ne bi mirîfî, gava kesî nagihê. Loma jî ne li lûtkeyên Bagokê, dê li Gundê Mezra êzîdîyan be, mala te ya dawî. Dê Ji jina te ya yekem û kurê wê berjêrtir cihê be gora te.

Berî sih salan, te dev ji miriyên xwe berdabû û tu hatibûyî welatê alman. Îro jî te ez, tevî heft zarokên xwe û bi qasî çil neviyên xwe, li vî welatê sar hiştim û tu çûyî Tofo. Bêyî te bêhtir sar bû ev welat. Dilê min qerisî, bû perçeyek qeşa, ji qeşaya ku di zivistanê de seranserê lûtkeyên Bagokê werdigirt.

Oxir be Tofo, riya te vekirî be. Wekilê silavan be. Ez zanim tu kesê me yê sax nemaye li wir, lê miriyên me heta tu bêjî bes zehf in. Bi baran, bi baran silavên me li miriyên ke.

Ditirsim

Kes ciwaniya min nizane
Ji riya min bîhna zarokan
Ji devên min hîvron diçûrisin
Ji dema ku min cakêtê xwe
li ber baranê darda kir
Helbestên xeternak dixwînim
Pêşkarî dinyayê dibim

Payîza min ji buharan
Rûyê min ji baranan
Xemgîniya min ji çiyanan xeyidî
Çavên min ji sibehan
Jiyana min ji axan
Xemgîniya min ji çiyayan xeyidî

Sedema min ji şevan tarîtir
Xemgîniya min ji şevan penabertir
Ditirsim venegere dilê min
Ditirsim delala min ditirsim

Wê li min bipirsîn
Wê min bibînin
Wê min biwestînin yar
Wê min bi dest bixin
Wê min bişewtînin
Wê min stembarkin yar

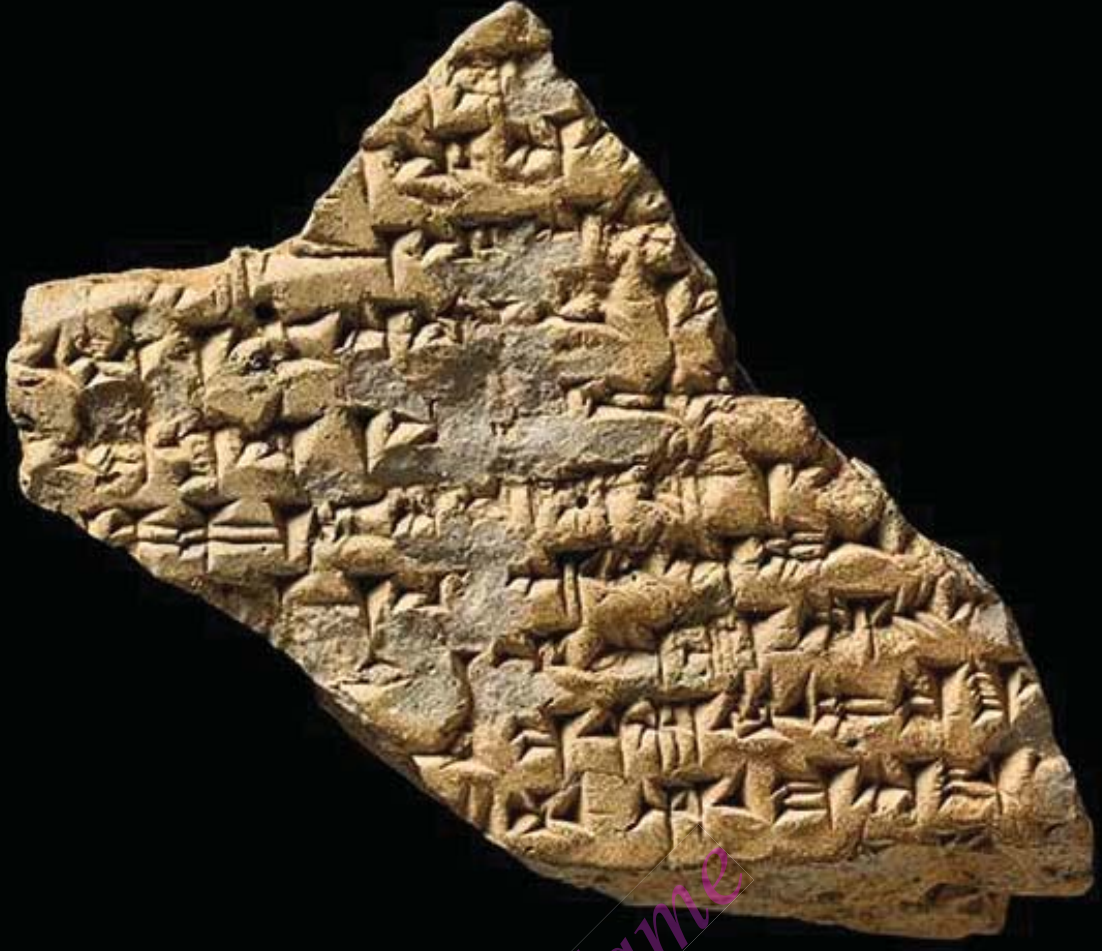
Wê bê pirsîn sedema min
Wê bê kuştin xemgîniya min a penaber
Ditirsim venegere dilê min
Ditirsim delala min ditirsim

Gülten Hayaloğlu Kaya

Werger: Sedat Karakaş

Hunermend Ahmet Kaya li Parîsê jiyana
xwe ji dest da (16 Sermawez 2000).

► Geyik ve dağ...

BARIŞ AVŞAR

Geyiğin, yaşadığı dağla arası bozulur bir gün... Dağ, geyiği kovar! O da alır başını gider başka bir dağa... Otlar rahat rahat, güçlenir. Sonra gün döner ve ne olursa olur, hırçınlaşır geyik... Dağa lanet yağdırmaya başlar. "Ateşler şu otladığım dağı yaksın, fırtına tanrısı yıldırımlar yağdırsın" der. Bunu duyan dağ da yanıt verir, "Beslediğim

geyik bana lanet yağdırıyor demek!" O da başlar, "Avcılar vursun, kuş avcılarını yakalasin onu... Avcılar yağını, kuş avcılarını derisini alsın..."*

Müzedeki gezersiniz. Kilden bir tabletin önüne gelirsiniz. Üzerinde silik yazılar, yanında 'not' vardır: 'Büyü', 'dua', 'mühür', 'vergi tutanağı'... Bakar, geçersiniz. Geyikle dağın hikayesidir

belki de önünden geçip gittiğiniz... Bugünkü tarif, Ermenistan-Gürcistan'dan başlayarak Ağrı Dağı ve Van Gölü'nü de kapsayarak Doğu Anadolu'da, sonra güney ve batıya doğru Halep'e kadar inerek Kuzey Suriye'de yaşamış Hurrilerin geyik ve dağ hikayesidir ama insandır muhatabı: Öfkene hakim ol, ekmek yediğin yeri kızdırma...

* Prof. Dr. Ahmet Ünal'ın 1996'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları'nda yaptığı, "Hurriler, Hurri Tarihi, Kültürü ve Arkeolojisiyle İlgili Yeni Buluntular ve Gelişmeler" adlı sunumdan aktarılmıştır.

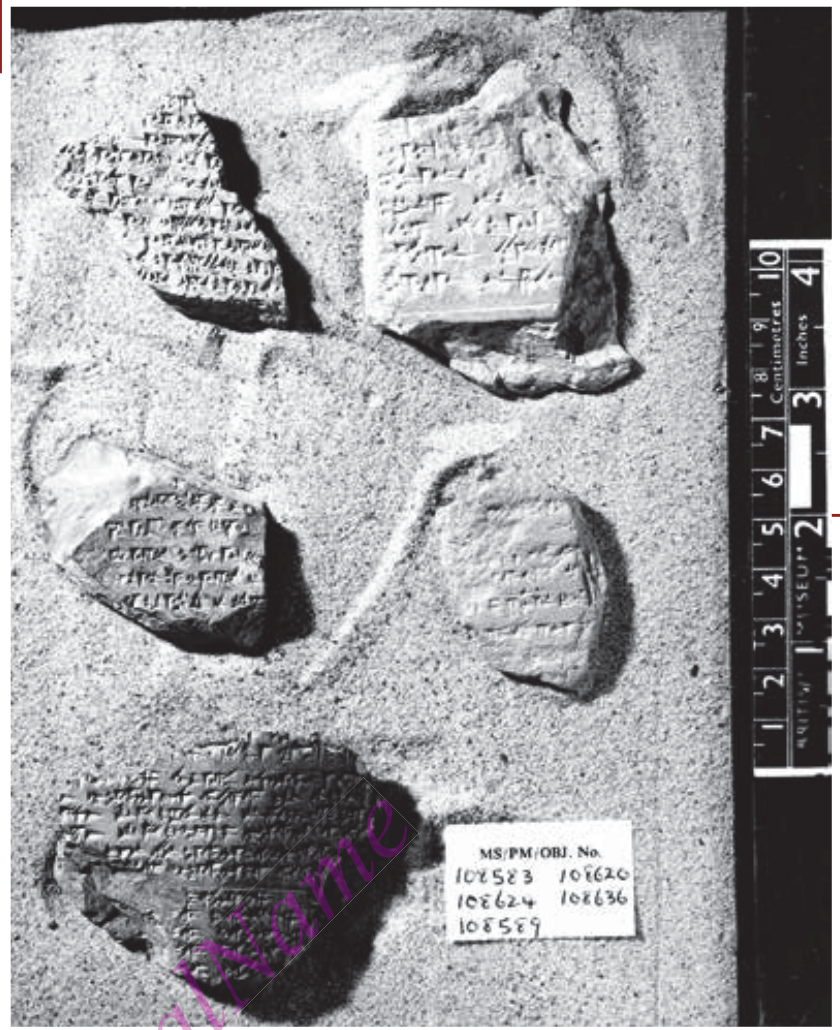

Anadolu'nun dilsiz halklarından Hurriler: Dilleri halen çözülmemiştir. Onlardan kalan yazılı kaynakların az olması, Waşukanni gibi kültür merkezi olan yerleşimlerinin bulunamaması, tarihçeleri ile ilgili sağlıklı bir kronolojinin çıkarılmaması ve hatta Anadolu gibi bir halklar sofrasında kime ait oldukları bilinemeyen eserlerin 'Hurriler' diye sınıflandırılması alışkanlığı... Onlara ulaşmamızı zorlaştırmıştır.

Geyikle dağı bize aktaran da Hititlerdir o yüzden. Bir halkın kıssadan hissesini benimseyip sahiplenen, yazıp aktaran başka bir halk. İki halk arasında bunun olabilmesi için başka şeyler de olmuş olmalıdır ama: Ticaret, rekabet, savaş, hanedan evlilikleri...

Hurrilerin bilinmezliğinin yanında tüm görkemi ile yükselir Hitit. Belli ki dağ ve geyik gibidirler: Bazen iyi, bazen lanet yağdırarak. Ancak Hititlerin, Kargamış'ı alıp Hurri kralını tahtından ve canından eden zaferi kazanmasından sonra, iki 'eşit'ten biri karanlıkla örtülmeye başlamıştır. Sonrasında ortaya çıkan Mitanni ve Urartu medeniyetleri, Hurrilerin devamı olarak görülse de 'bağlantı'nın içeriği henüz ayrıntılı olarak net değildir.

Dağ ve geyik hikayesine barksak net olan başka şeyler vardır ama... 'Halk'a der ki bu 'kıssa'da, yemek yediği dağa nedendir bilinmez (*Nedendir? Bilinmez... Önce dağ mı bir şey etti acaba? Yok canım, koca dağ bir geyikle mi uğraşacak! 'Üniter'dir belki sadece...*) isyan eden geyik: Ben hata ettim sen etme, bir yerde karnını doyur-

▲ Hurri tanrıları listesi, Hitit tabletleri, British Museum

duğuna bak, gerisini düşünme! Gerisini düşünmek gereksiz huzursuzluk, 'ev sahipleri'ni kızdırma, benim başıma gelen senin de başına gelir yoksa!

Bu hikaye, Hurrilerin güçlü zamanlarında kendi topraklarında yaşayan 'ötekiler'e anlattığıdır belki. Ve belki sonra Hitit yükseldiğinde, Hurrilerin tanrıları ile birlikte beğenip alıp kendine mal ederek, bu onun yıktığı Hurri'ye anlatmaya başladığıdır...

Bin yıllarca oradan oraya taşınıp medeniyet kuran/yıkan halklara birbirlerinden 'üstün' olduklarını kabul ettirmek için hangi yollar denenmedi ki şimdiye kadar?

Yıllardır Kürde...

Ve bugün: Suriye'den, Irak'tan, Afganistan'dan, Afrika'dan akın akın gelmişken, gelmekteyken oralardaki kızmış 'dağ'larından sersefil milyonlar, buradaki dağlardan lanet yağdırılarak üstlerine 'karınlarının doymasına şükredip' (doymasa da doymuş gibi minnet ederek) 'oturmaları' anlatılmıyor mu? Hurriler, Anadolu'nun göçüp gitmiş dilsiz halkı...

Arkeoloji dillerini çözebilirse çatışmanın, bombanın, talanın, yasağın arasından sıyrılıp, neler anlatacaklar kimbilir daha: Bugün için ne dersler!

"Ne mutlu..." dedirtme faslına gelene kadar! 🌹

tarihte **0**gün

di **d**îrokê **d**e **w**ê **r**ojê

07

Sermawez

Kovara Jîn derket.
(1918)

Jîn dergisi çıktı.

01

Sermawez

Dadgeha Ewlekariyê
ya Dewletê (DGM) ji
Enstîtuya Kurdî ya
Stenbolê wergêrek
xwest. (1999)

DGM bir dava için
İstanbul Kürt
Enstitüsü'nden
çevirmen talep
etti.

12

Sermawez

Nivîskarê sirûda "Ey Reqîb"
Yunus Dildar jiyana xwe ji
dest da. (1948)

'Ey Raqîp' yazarı Yunus Dildar
vefat etti.

13

Sermawez

Sînemaya Amûdê hate şewitandin û 280 zarokên
kurd têde jiyana xwe ji dest dan. (1960)

Amûdê de Sînema Salonu yakıldı, 280 çocuk öldü.

18

Sermawez

Seyîd Riza û şeş hevalên wî li
Elezîzê hatin îdamkirin. (1937)

Dêrsim İsyânı önderi Seyid Rıza
ile altı arkadaşı idam edildiler.

07

Berfanbar

Dr. Kamûran Elî Bedirxan li Parîsê jiyana xwe ji dest da. (1978)

Kamuran Ali Bedirxan Paris'te yaşamını yitirdi.

16

Berfanbar

Mûsa Anter jî di nav de 50 rewşenbîrên kurd hatin girtin. (1959) Ji ber yek ji wan mir wekî Doza 49'an ket nav dîrokê.

Musa Anter'in de içinde bulunduğu 50 Kürt aydını tutuklandı, tutuklulardan biri vefat ettiği için, 49'lar Davası olarak tarihe geçti.

17

Berfanbar

Hunermend Mihemed Arifê Cizîrî wefat kir. (1986)

Sanatçı Mihemed Arifê Cizîrî vefat etti.

28

Berfanbar

18

Berfanbar

Hunermenda kurd a bi nav û deng Eyşe Şan, li Îzmîrê jiyana xwe ji dest da. (1996)

Ünlü Kürt sanatçı Ayşe Şan İzmir'de vefat etti.

Roboski! (2011)

Feleka Bêbext

Feleka bêbext şikand darê min

Nema kes rûnişt li ber arê min

Ji du hezar sal heya bi îro

Azadî nema di nav warê min

Zorkerên bêbav bi fend û xapan

Di ber hev xistin dost û yarê min

Qenc û çakên min tev dane kuştin

Qelandin rêça karguzarên min

Serek û rêber di welêt neman

Li erdê hiştin koç û barê min

Ji hev perçe bû Kurdistanê gewr

Ket nava destê çar neyarên min

Kirine guneh bi kurdî peyvîn

Wan divê rakin ziman, zarê min

Dewlemendê min hate şelandin

Ji welêt derket tev zîvarê min

Ew kesên ku xwe mezin dinasîn

Roja teng nebûn bendewarê min

Çend heb ji wana mabûn di meydan

Îro tev revîn ji ber barê min

Hinek ji wana bê şerm û fihêt

Bi destê neyar bûn sîmsarê min

Dixwazin îro bi hîzebûnê

Bi derxin kurdan ji ber karê min

Qirak, tot û kund ketin warê min

Koleyên kolî kolîdarê min

Ji xeynê felek min hene neyar

Li dora welêt bûne çarnikar

Çav dane dîlê bindestiya min

Bi zorê hiştim bê ziman û zar

Berê rabûn me tirkên tûranî

Ecemên guhpên, erebên bêwar

Herçî li Iraq û Îranê bûyî

Dihêlim ji bo Goran û Hêjar

Dê tenê bêjim kurt û serpilkî

Ku çawan tirkan xwîna me xwar

Ji tirkan sê kes xwedan guneh bûn

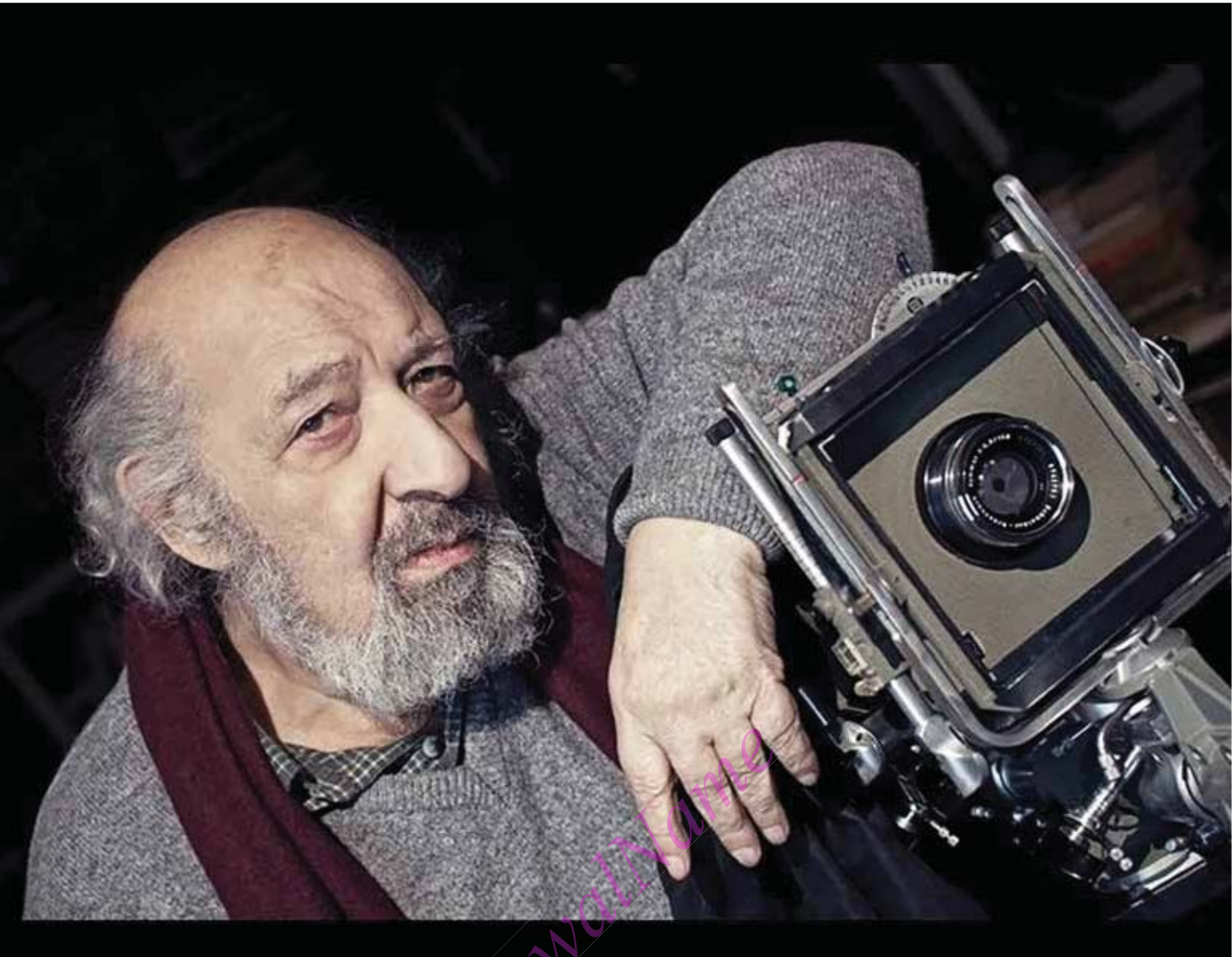
Kemal Atatürk, Îsmet û Bayar

Di nav sî salî ji gernasên kurd

Sê hezar mêrxas şandine ber dar

Osman Sebrî (1905-1993)

► Ara Guler dîrok
bi kamereya xwe
nivîsand

FERÎD DEMÎREL

"Ez nûçegihanê fotografan im. Ne fotografan im. Ez qet ne hunermend im. Nikarim hunerê ava bikim. Gelekî normal e ku tiştên dibînim ez ji mirovan re radigihînim. Navê vê nûçegihanîya fotografan e. Fotografan û nûçegihanîya fotografan gelekî ji hev cuda ne. Nûçegihanê fotografan ew zilam e ku dema bomba diteqê diçe bombayê. Nûçegihanê fotografan ew zilam e ku dîrokê bi kamereya xwe dinivîsîne."

Ara Gulerê ku 17'ê kewçêra 2018'an de çû ser dilovaniya xwe, di hevpeyvînekê de, xwe bi van gotinan xwe dide nasandin. Dema mir 90 salî bû û bi qasî 60 salan karê xwe berdewam kir û bi fotografên ku kişandiye "dîrok bi kamereya xwe nivîsand."

Bi fotografên kişandiye ne tenê li nava sînorê Tirkiyeyê her wiha li cîhanê jî nav da û bû yek ji wan fotograferên herî navdar. Fotografên ku wî kişandine, ji hêla saziyên navdar ên cîhanê ve hatin bikaranîn. Magnum Ajans yek ji wan e.

Heke em li gorî gotina nivîskara navdar Susan Sontagê a ku dibêje "Fotograf cureyek ji şîrovekirina cîhanê ne" li jiyana wî wêneyên Ara Guler binêrin, wî ne tenê Tirkiye, bi fotografên xwe cîhan jî şîrove kiriye.

Di fotografên wî de jiyana rojane, kar, karmendî, zehmetiyên jiyânê, şer, pevçûn, xizanî, çand û huner, dîrok, xweza û gelek tiştên din hene.

Yek ji wan fotograferan e ku fotografên gelek navdarên ji Tirkiyeyê û ji cîhanê kişandiye. Îsmet İnönü, Winston Chur-

hill, Indira Gandhi, John Berger, Bertrand Russel, Bill Brandt, Alfred Hitchcock, Ansel Adams, Imogen Cunningham, Salvador Dali, Yaşar Kemal, Sophia Loren, Orhan Veli Kanık, Marlon Brando hin ji van navan in. Nîgarkêş Picasso jî yek ji wan e ku destûra kişandina fotografên xwe qet nedida fotograferan.

Ara Guler dema mir, ji bo wî li Beyoglûyê, li Dêra Sê Horan a Ermenîyan merasîmek çêkirin. Yanî Ara Guler bi eslê xwe Ermenî bû. Lê heta ji destê wî dihat behsa Ermenîtiya xwe nedikir. Heta di hevpeyvîneke xwe ya di sala 2013'yan de hatiye kirin de jê dipirsin, "Ji ber Ermenîtiya xwe tu pirsgirêk ji we re derketine?", Ara Guler dibêje, "Ji xwe herkes nizane ku ez Ermenî me. Ev der welatekî balkêş e. Pûşt hene, dikarin rikê li min bixin. Heke ne, yê herî xwecihê vir ez im."

16'ê gelawêja 1928'an li Stenbolê jî dayik bûye. Navê bavê wî Dacat Guler, navê dêya wî Verjin e. Malbata wî ji Giresunê çûne Stenbolê. Navê wî yê eslî Aram Guleryan e. Li Dibistana Ermenan a Pangaltiyê û Lîseyaya Getronagan a Karakoyê xwendiyê. Her wiha çûye kursên Tiyatroya Mûhsîn Ertûgrûlî. Wî dixwest bibe derhêner an jî nivîskarê listikên şanoyê.

Sala 1950'yî li Rojnameya Yenî İstanbulê dest bi rojnamegeriyê kiriye. Di heman demê de li Fakulteya Iqtisadê ya Zanîngeha Stenbolê dixwend. Sala 1958'an li kovarên Time-Life, Paris-Match û Der Sternê fotograferiya nûçeyan a rojhilata nêzîk bûye. sala 1954ê li Kovara Hayatê bûye şefê beşa fotografan.

Ara Gulerê ku 17'ê kewçêra 2018'an de çû ser dilovaniya xwe, di hevpeyvînekê de, xwe bi van gotinan xwe dide nasandin. Dema mir 90 salî bû û bi qasî 60 salan karê xwe berdewam kir û bi fotografên ku kişandiye "dîrok bi kamereya xwe nivîsand."

Sala 1953'yan wî û Henri Cartier Bressonî hev nas kirine û beşdarî Paris Magnum Ajansê bûye. "Antolojiya Photography Annualê" heft fotograferên herî baş ê cîhanê diyar kiriye û Ara Guler jî weke yek ji wan nîşan daye.

Li cîhanê di gelek antolojiyên fotografan de fotografên wî hatine bicihkirin. Dîsa li cîhanê û li Tirkiyeyê hêjayî gelek xelatan hatiye dîtin.

Fotografên wî li Pirtûkxaneyaya Netewî ya Parîsê, li Koleksiyona Sheldon a Zanîngeha Nebraskayê, li Muzeyaya Rochester Georg Eastman, li Koln Mueseum Ludwingê û Imaginare Photo Museumê tên pêşkêşkirin.

Li Stenbolê bi navê wî muzeyek heye.

Ara Guler gotiye "Fotograf bûyera dîrokê ye. Tu dîrokê zêft dikî. Tu bi makîneyekê dîrokê didî sekinandin." Dema di çarçoveya vê gotinê de mirov li jiyana wî xebata Ara Guler binêre, li gel jiyana wî xebata wî ya salan, wê nixandîna wî xebatên wî yên beriya mirina wî jî di nava rûpelên dîrokê de cih bigirin û "dîrok wan zevt bike".